לוח

הלכות מנהגים והנהגות

לחודש תשרי

www.rabbinatloubavitch.com

ב"ה

פתח דבר

בשבח והודאה לה' יתברך, אנו שמחים לקדם בברכה את הלוח השלישי במספר, לקראת חודש תשרי 'חודש החגים', המרובה בהלכות ומנהגים.

בלוח זה הושלמו ב"ה נושאים רבים, כגון: הלכות ומנהגי הסליחות, דיני חולה ביו"כ, הלכות סוכה, וד' מינים.

ברצוננו להודות מקרב לב, לרב נתנאל לייב ולר' שמעון אלבז, על עבודתם הנפלאה, במסירות רבה, וראויה לשמה. יבורכו מן השמים, ויתגשמו משאלות לבם לטובה, בגשמיות וברוחניות.

לדאבוננו, נפגעה קהילתנו רבות, בשנה האחרונה, במגיפת הקורונה. וברצוננו למסור את תנחומינו לכל אלו שאיבדו את יקיריהם, שהקב"ה ישלח להם ברחמיו את נחמתו, בתוך שאר אבילי ציון וירושלים.

ולכל אלו שנפגעו מהמחלה ל"ע, מאחלים אנו רפואה שלמה ומהירה, ובריאות איתנה, בתוך שאר חולי ישראל. 'ועד רבני ליובאוויטש', ימשיך להיות נוכח בעה"י, בליווי חברי הקהילה, בתקופה מורכבת זו.

אך, למרות כל הנסיונות והקשיים, שומה עלינו לצעוד קדימה, על מנת לתת מענה מתאים לכל הצרכים והדרישות של קהילתנו יצ"ו, בהווה ובעתיד.

כפי שבישרנו מכבר, התמקם ה'ועד' במקומו החדש והמרכזי, וזכה להתעטר ב'בית מדרש', ו'בית הוראה'.

אכן, 'בית מדרש' הוא צורך השעה, על מנת לחזק את לימוד תורתנו הקדושה, שהיא הערובה היחידה, לצליחת הרגעים האחרונים של הגלות, בחסד וברחמים.

בית המדרש של הועד, יהיה פתוח לקהל בע"ה, החל מחודש תשרי. שיעורי תורה, הרצאות, סדנאות, קורסים וכו', ימסרו בו על ידי רבני

הועד, ומרצים אורחים. כמו כן אנו מבשרים, שבסביבות חנוכה, יפתח 'כולל ערב' במקום, שיפעל מידי ערב.

'בית ההוראה' של הועד מרחיב את פעילתו, ויפתח לכל שואל בדבר ה' זו הלכה, במשך כל היום, וכך יוכל כל מבקש ה', לקבל תשובות לשאלותיו.

בנוסף לכך אנחנו שמחים לבשר, שמעבדה לבדיקת שעטנז מטעם הועד, תפתח בקרוב ותעמוד לרשות הקהילה.

ברצוננו להודות לכלל דייני ורבני הועד, על מסירותם מידי יום ביומו למען הקהילה, הם הם נשמת הועד, ובזכות עבודתם אנו עומדים בפני עידן חדש לטובת כל הקהילה.

כמו כן, ברצוננו להודות לבני הקהילה על עזרתם ועידודם. תמיכה זו יקרה וחשובה לנו מאוד, בעת זו.

בתקוה ששנה חדשה זו, תביא בכנפיה חיזוק ונחמה, שלווה ונחת, רפואה וברכה. ונוכל כולנו יחד, לקבל את פני משיח צדקנו במהרה.

בברכה לכתיבה וחתימה טובה, לשנה טובה ומתוקה, בספר החיים.

הרב חיים אטלן
מנכ"ל ועד רבני ליובאוויטש.

דבר העורך

פותחים בכבוד אכסניא (ברכות, סג, ב), בואו ונוקיר תודה ל'ועד רבני לויבאוויטש, צרפת' שנטל על שכמו משימה חשובה - להנגיש את ההלכה לכל דורש, ובאותה ההזדמנות אודה לידידי הרב חיים אטלן שיחי', שמלבד פעולותיו הברוכות למען הקהילה, פועל ללא לאות, שיצא מדריך זה לאור, ותהיה משכורתו שלמה מן השמים.

בתלתא זימני הוי חזקה (ב"מ, קו, ב), זכינו ב"ה בפעם השלישית, להוציא לאור לוח הלכות ומנהגים, לרווחת קהילת יהודי צרפת בכלל, ואנ"ש בפרט, דבר דבור על אופניו, בהוספת טעמי הדינים ומקורותיהם. ותקוותנו שימצא חן וחסד בעיני אלוקים ואדם, ויהיה לנח"ר הרבי, וכדבריו ביום ב' דר"ה התשנ"ב: **"דבר נכון ביותר הוא, שכל אחד ואחד יעיין בלוחות אלו**, באופן שכל ההלכות דימים אלו יחקקו בזיכרונו, מפני שלפעמים כשמתעוררת שאלה בזה, נמצאים במעמד ומצב שאסור להפסיק ולשאול, או שאין את מי לשאול, ויתירה מזו - לפעמים אינו יודע כלל שצריך לשאול".

כמעשהו בראשון כך מעשהו בשני, נחלק הלוח לשלשה חלקים: א. ההלכות בקצרה בכתב גדול. ב. טעמי ההלכות ומקורותיהם בקצרה בכתב קטן בסוגריים. ג. הרחבה לטעמים והמקורות, בהערות בשולי הגיליון. רוב ההלכות שבלוח, תורגמו לשפת המדינה, תחת קולמוסו של ידידי ר' שמעון אלבז שיחי', אשר 'הכל בכתב מיד ה' עליו השכיל', להציג את הדברים בצורה מדויקת ומובנת לכל. (ההערות שבשולי הגיליון לא תורגמו, אבל צוינה מספר ההערה, לחפצים בהרחבת הדברים).

בלוח זה על חודש תשרי, הושלמו דברים שהיו חסרים בלוח הקודם.

- דיני הסליחות.
- דיני חולה, יולדת, מניקה ומעוברת, ביום הכיפורים.
- דיני ישיבת הסוכה

- דיני בניית הסוכה.
- דיני ד' מינים, כולל תמונות להמחשה.

מפאת קוצר הזמן, טרם הספקנו להביא את דיני נטילת הלולב ואיגודו, וכן את דיני שמיני עצרת ושמחת תורה, חול המועד ועוד. ואי"ה יושלמו הדברים בהמשך.

תודתנו נתונה לרב יחיאל מיכל שטרן שנתן לנו רשות להעתיק תמונות מספרו 'כשרות ארבעת המינים', ולרב אברהם חיים עדס, שהרשה לנו להעתיק תמונות מספרו 'ארבעת המינים למהדרין'. וזכות הרבים תעמוד להם ולזרעם.

ביקורת והגהה: חלק גדול מההלכות היו למראה עיני כמה מרבני חב"ד, והערותיהם שולבו בתוך הדברים. אך 'שגיאות מי יבין', ויתכן שהתשרבבו אי אילו דיוקים וכו', על כן בקשתינו שטוחה, בפני הקוראים להביא לידיעתנו כל הערה והארה, או אפשרות של חוסר הבנה, ונשתדל לתקנם במהדורות הבאות. הכתובת לשליחת הערות: louahvaadf@gmail.com

ויהי רצון, שלקראת השנה החדשה הבעל"ט שנת תשפ"א, נזכה להפיכת ה'אף' ל'פלאות', ו"תהיה שנת פלאות אראנו", וכדברי הרבי (ספה"ש תנש"א עמ' 214): "אותיות 'אף' בסדר הפוך, מורה על הפיכת ה'אף' לגריעותא ל'אף' למעליותא, פ"א ראשי תיבות "פלאות אראנו", שעיקר ההדגשה הוא על הגילוי לעיני בשר, 'אראנו' – בטוב הנראה והנגלה".

בברכת כתיבה וחתימה טובה, לשנה טובה ומתוקה
ר"ח אלול ה'תש"פ
הרב **נתנאל לייב**

תוכן ומפתח

ימי הסליחות

כ"ד אלול - ערב ר"ה 25

א. תחילת אמירת הסליחות:

ב. שבת סליחות, שבת מברכים: תהילים והתוועדות - ברכת החודש - אב הרחמים

ג. מוצאי שבת סליחות: ויהי נעם, זמנה, טלית

ד. שאר ימי הסליחות:

ערב ראש השנה

פרק א – סליחות 29

א. ברכות השחר: האם לפני הסליחות

ב. זמן אמירת הסליחות: האם בעלות השחר

ג. טלית לשליח ציבור: האם חובה - האם צריך לברך

ד. תחנון: בסליחות - בתפילות היום

ה. יג מדות: אמירתם ביחיד - אמירתם ביחיד בטעמים - חובת אמירתם עם הציבור כשאינו אוחז עמהם - אמירתם אחרי הציבור - האם נחשב אמירה ביחיד או בציבור

ו. דיוקים בסליחות: בנוסח הסליחות - הקטעים בארמית - אמירתם ביחיד

ז. 'אבל' ב'שבעה': לצאת מביתו לאמירת סליחות

ח. קדיש אחרי הסליחות: כאשר מתפללים מיד אחרי הסליחות

ט. רחמנא דעני

פרק ב – התרת נדרים 35

א. **עניינה של 'סדר התרת נדרים':** ביטול נדרי העבר, או אלו שעתיד לנדור

ב. **סיבת ההקפדה להתיר את הנדרים**

ג. **אופן עשיית ההתרה:** זמנה - מנין - עמידה - הדיינים בישיבה - אמירתה כמה אנשים יחד - האם הדיינים צריכים להאזין לכל מילה

ד. **להבין מה שאומרים:** האם זה מעכב - האם אפשר לומר בשפה אחרת - עצה טובה לראשי קהילות

ה. **לאלו נדרים מועילה 'התרת הנדרים':** לגבי נדרי העבר - לגבי נדרי העתיד - לגבי הנהגות טובות

ו. **עשייתה לפני התפילה - מי שלא הספיק - לעשותה אחרי ר"ה**

ז. **נשים:** איך עושות התרת נדרים

פרק ג – כתיבת פ"נ 44

א. **מנהג החסידים:** פדיון נפש אצל רבותינו ה'ראשונים' - חשיבותו אצל החסידים - עיקר ה'פדיון' בצדקה - נענים מיד כששולחים - ועוד

ב. **הוראות סדר כתיבת פ"נ:** על איזה דף - מה כותבים ומה לא כותבים - לקרא אחרי הכתיבה - ועוד

פרק ד – דינים המיוחדים לערב ראש השנה 48

א. **קברי צדיקים**

ב. **תקיעות שופר:** מדוע לא תוקעים - האם אפשר לתקוע בשביל להתאמן

ג. **הכנת המאכלים:** תפוח, דבש, רימון, ראש דג, פרי חדש - דין מאכלים חמוצים - מרים - חריפים - אגוזים - בטנים - שקדים - אבקת שקדים בעוגה, ועוד

ד. **מה נחשב 'פרי חדש':** בצרפת שרוב הפירות מצויים במשך השנה

ה. **הכנת האדם לחג:** להסתפר - להתרחץ - בגדים חשובים - וכו'

ו. הידור נוסף
ז. שלום בית

פרק ה – תפילת מנחה 54

א. **תהילים:** טעם חשיבות אמירת תהילים בראש השנה
ב. **תפילה אחרונה של השנה:** חשיבות תפילה זו - פרטי ההתבוננות בתפילה זו - אדמו"ר הריי"ץ

פרק ו - הדלקת נרות 55

א. **צדקה** לפני הדלקת נרות - לתת בעד שני הימים
ב. **הדלקה – וברכה:** חשיבות ההדלקה: בכחה של האשה 'להכניס' את החג - מדוע ההדלקה לפני הברכה גם ביו"ט
ג. **נוסח הברכות:** למנהג חב"ד - האם אפשר לעשות 'תנאי' שלא לקבל את החג בהדלקה
ד. **טעות בברכות:** בירכה בטעות 'של יום טוב' - שכחה לברך 'שהחיינו'
ה. **שהחיינו בהדלקה או בקידוש:** באלו מקרים לא מברכים שהחיינו בהדלקה
ו. **זמן ההדלקה:** כמו בכל שבת - או סמוך לסעודה

ליל א' דראש השנה

פרק א - הנהגה כללית בראש השנה 59

א. עבודת היום – קבלת עול
ב. שקידה באמירת תהילים - והימנעות מדיבורי חול
ג. הימנעות מעישון

פרק ב - תפילת ערבית 59

א. **שליח ציבור:** עם או בלי קיטל ומדוע - נשוי - גיל - 'אבל' - חזרה על פירוש המילות - מה יותר חשוב: רצוי לקהל, או גדול בתורה ומעשים טובים - ש"ץ שהרג את הנפש - ש"ץ בלי זקן - ש"ץ עילג - ש"ץ בשכר, או בנדבה

ב. **לפני התפילה:** אמירת תהילים - ניגון 'אבינו מלכנו' - מאיזה טעם

ג. **תפילה בכוונה:** התפילה ראשונה של השנה - האריכות של רבותינו נשיאנו, האם שייך לכל אחד

ד. **שינויים בנוסח התפילה:** המלך הקדוש, זכרנו לחיים, מי כמוך, וכתוב לחיים, ובספר חיים, עושה השלום מדוע אומרים 'השלום' - והאם גם בקדיש

ה. **לדוד מזמור:** אופן אמירתו - פסוק בפסוק או יחד - הכוונה באמירתו - כלי להשפעות גשמיות

ו. **איחול אחרי התפילה:** לשנה טובה תכתב ותחתם - איך אומרים לאשה - איך לאדם חשוב - איך לכמה אנשים

פרק ג - סעודת ליל ראש השנה 65

א. סדר הקידוש

ב. **ברכת שהחיינו - בקידוש:** האם שהחיינו שבקידוש הוא גם על הרימון - מתי מביאים את הרימון, לפני או אחרי הקידוש, ומדוע - האם נשים עונות 'אמן' על שהחיינו שבקידוש

ג. **טבילת 'המוציא' בדבש:** טבילה ג' פעמים - האם צריך גם מלח

ד. **אכילת התפוח בדבש:** טבילה, כמה פעמים - ברכה על תפוח שלם או חתוך - טעם אכילת תפוח הרימון לפניו, בשעת ברכת העץ על התפוח - כוונה בברכה, בשעת הברכה על התפוח - לכוין על הרימון, ועל הפירות שבסוף הסעודה

ה. **אמירת ה'יהי רצון':** לפני או אחרי האכילה - מדוע

ו. **אכילת הרימון:** מדוע רימון - האם צריך לאכול כזית - מדוע אחרי התפוח - האם אומרים יהי רצון, ומדוע

ז. **אכילת 'ראש':** מה המעלה בראש של איל - מתי לוקחים ראש של דג - זהירות מתולעים

ח. סעודת חג - וברכת המזון: ההנהגה בסעודה - שלש הוספות - עושה שלום או השלום

ט. שאלה: מדוע אכילת ה'תפוח בדבש' - והרימון - היא בתוך הסעודה -אחרי המוציא - ולא לפני הסעודה - אחרי הקידוש? העדיפות לאכול בתוך הסעודה - העדיפות לאכול לפני הסעודה - הנהוג למעשה בנוגע לאכילת ה'סימנים'

יום א' דראש השנה

פרק א - תפילת שחרית 79

א. טבילה במקוה: הקפדת אדמו"ר הרש"ב בטבילה זו

ב. אכילה לפני התפילה והתקיעות: מן הדין, 'טעימה' מותרת - מה נחשב 'טעימה' - הבריאים: לא טועמים כלום, מדוע - דין החולים וחלשים - דין הנשים

ג. הבאת ילדים לתפילה ולתקיעות: דברי הרבי בחשיבות הדבר

ד. כוונה ב'אדון עולם': דברי אדמו"ר הריי"ץ על הסגולה שבזה

ה. ניגון 'אבינו מלכנו'

ו. 'המלך': מדוע אומרים 'היושב' - מדוע מגבירים את הקול ב'המלך' - מדוע בכה ר' אהרן מקרלין - האם למנהג חב"ד אומרים גם הקהל 'המלך' בקול רם

ז. שיר המעלות

ח. חזרת הש"ץ: מתי אפשר לחזור למקום - האם הקהל אומרים 'זכרנו', 'מי כמוך', 'וכתוב', 'ובספר', מה הטעם - עד מתי עומדים אחרי 'קדושה'

ט. אבינו מלכנו: להיזהר לומר 'רוע גזר' מחוברים

פרק ב - קריאת התורה 83

א. פתיחת הארון: כמה ספרי תורה - יג מדות כל הקהל יחד

ב. מי שברך: נוסח ה'מי שברך'

ג. מנגינת הקריאה: ויעזור, מי שברך, ברכות התורה, והקדיש, במנגינת

הטעמים של הימים הנוראים - מפטיר בטעמים רגילים – המקור

ד. **כיבודים בעליה לתורה:** את מי נוהגים לכבד בעליה לתורה - האם צריך לכבד גם כשהש"ץ מקבל שכר

ה. הגבהה

פרק ג - סדר תקיעת שופר 85

א. **הכנה לתקיעות:** מה היא ההכנה

ב. **הכנה מיוחדת ל'בעל תוקע':** לימוד מאמר דא"ח

ג. **בעל תוקע 'אבל':** אם יכול להיות 'בעל תוקע'

ד. אמירת ה'פסוקים' לפני התקיעות

ה. **נשים בתקיעת שופר:** האם נשים חייבות - כמה 'קולות' צריכות לשמוע - האם יכולות לדבר אחרי התקיעות הראשונות - האם מי שכבר יצא, יכול לתקוע לנשים - והאם יכול לברך בשבילן

ו. **אופן עשיית התקיעות:** מדוע שלשים קולות - שברים תרועה בנשימה אחת או שתיים - האם צריך נשימה בין כל קול - מהו אורך התקיעות בתשר"ת תש"ת ותר"ת - איך עושים 'שברים' למנהג חב"ד - כמה 'תרועות' צריך לעשות

ז. **הוראות לבעל תוקע:** עמידה - ליד הבימה - יהי רצון - ברכות - כוונה להוציא - השופר מכוסה ווידוי בלחש: מדוע בלחש, ומהו ענייננו של הווידוי - מנהג חב"ד ב'מקריא', והאם מקפידים שיהיה הש"ץ של שחרית

ח. **הוראות לשומעים:** האם צריכים לעמוד - מתי מקיימים את המצוה, בתקיעות אלו או במוסף - אמירת 'יהי רצון' - עניית אמן, וברוך הוא וברוך שמו - כוונה לצאת - האם חשוב לשים לב היכן אוחזים בתקיעות

ט. **האיסור לדבר:** ממתי עד מתי - מדוע אין לדבר - האם מותר לומר תהילים - האם נשים יכולות לדבר

י. **אחרי התקיעות:** אופן אמירת הפסוקים

פרק ד - תפילת מוסף 93

א. **לפני התפילה:** האם הקהל אומר 'הנני העני' - האם מותר לומר אז תהילים

ב. **תקיעות דמעומד:** אלו תקיעות תוקעים - מדוע תוקעים שוב - האם מי שלא סיים צריך להפסיק ולהאזין, או להמשיך בתפילתו - איך עושים תשר"ת בתקיעות אלו - האם יש 'מקריא' בתקיעות אלו

ג. **ההנהגה בכמה קטעים בחזרת הש"ץ:** עמידה ב'ונתנה תוקף' - האם רוקקים ב'עלינו לשבח' - מתי צריך להניח 'הפסק' על הריצפה כדי להשתחוות - אופן עשיית 'כריעה' - אופן עשיית השתחוואה - כריעה לנשים - זהירות לש"ץ באמירת 'אתה הראת'

ד. **ברכת כהנים:** טעם תפילת 'ריבונו של עולם' - האם הש"ץ אומרה - האם מי שמפנה גבו לכהנים יצא - אמירת 'אדיר במרום' תחת הטלית - מדוע הכהנים נשארים על הדוכן עד אחרי הקדיש

ה. **מאה קולות:** מדוע תוקעים עוד 10 קולות

ו. **שלשים תקיעות בסיום התפילה:** טעם תקיעות נוספות אלו - איך עושים תשר"ת

פרק ה - סעודת יום טוב 97

א. קידוש

ב. **ברכת המזון:** 'יעלה ויבא' האם חוזר

ג. **שינה ביום:** מדוע לא לישון - שינה אחר חצות - שינה אחרי עלות השחר

פרק ו - תשליך 99

א. **מנהג תשליך:** מתי – איפה - בדיעבד אחרי מנחה - האם צריך דגים - האם צריך לראות את הדגים

ב. **טעם המנהג:** מדוע מים - מדוע דגים

ג. **נוסח התשליך - הכוונות:** ניעור הטלית בסוף התשליך וטעמו

ד. **כשאין מים:** אם ניתן לראות מרחוק - בור שאין בו מים - מקוה כלים - כלי עם מים - לדחות לעשרת ימי תשובה

ה. **איסור הכנה - מיום טוב ראשון - ליו"ט שני**

נספח: דיני תקיעת שופר בקצרה
- בשימת דגש על הדינים הנצרכים ל'מבצעים'

פרק א - הברכה 104

א. **מי מברך:** התוקע או השומע - ברכת שהחיינו ביום השני

ב. **נשים:** לאשכנזים וספרדים - מקורות שגם אשה מבנות ספרד יכולה לברך - מי שיצא כבר, האם יכול לברך לאשה

פרק ב - התקיעות 105

א. **מספר התקיעות:** מדוע תוקעים 30 קולות

ב. **מספר התקיעות בשעת הדחק:** האם אפשר להסתפק ב10 קולות

ג. **כוונה:** כוונה להוציא, וכוונה לצאת

ד. **לדעת באיזה תקיעה אוחזים:** טעות יכולה לגרום שלא יוצא

ה. **החלפת תוקע:** האם אפשר להחליף בעל תוקע באמצע התקיעות, והאם צריך לברך שוב

ו. **נשימה אחת:** איך עושים תשר"ת ב'מבצעים'

ז. **נשימה בין הקולות:** טעות נפוצה בגלל הרצון למהר

ח. **אורך התקיעה:** תקיעה של תש"ת ותר"ת 2 שניות, ושל תשר"ת 4

ט. **אורך ואופן עשיית 'שברים':** שלא יהיה אחד מהם קצר - החצי שבר הנוסף לא קצר מידי

י. **הזהירות בעשיית 'שברים' למנהג חב"ד:** איך עושים למעשה

יא. **אורך ואופן עשיית 'תרועה':** כמה תרועות לפחות - זהירות לא להאריך בסוף התרועות

יב. **פרק ג - עד מתי אפשר לקיים את המצוה**

יג. **פרק ד - תחום**

יד. **פרק ה - גרימת איסור**

ליל ב׳ דראש השנה

פרק א – הדלקת נרות 111

א. זמן ההדלקה: האם בכל יום טוב, אפשר להדליק לפני הלילה - האם בראש השנה, צריך להדליק סמוך לקידוש, ומדוע

ב. מאש דלוקה

ג. הדלקה – וברכה: הסיבה שההדלקה לפני הברכה גם ביום טוב

ד. נוסח הברכות

ה. שהחיינו – פרי חדש: הקדמה, מדוע צריך פרי חדש ביו"ט שני של ר"ה ולא בשאר יו"ט שני - האם צריך פרי חדש בהדלקת נרות - האם מברכים שהחיינו בהדלקה אם אין לנו פרי חדש

פרק ב – סעודת החג 114

א. האיחול: גוט יום טוב, או לשנה טובה תכתב ותחתם

ב. פרי חדש - בקידוש: האם הפרי החדש צריך להיות לפנינו בשעת הקידוש, ומדוע - אם אין פרי חדש, האם מברכים שהחיינו בקידוש - כשמברך שהחיינו בקידוש מכוין על היום של ר"ה, או על הפרי החדש, או על שניהם

ג. אחרי הקידוש - אכילת הפרי חדש: מדוע אכילת הפרי החדש מיד אחרי הקידוש - האם צריך לאכול כזית מהפרי החדש - האם צריך לברך ברכה אחרונה על הפרי החדש - האם השומעים מברכים גם כן שהחיינו או שיוצאים בשמיעת הברכה מהמקדש - האם השומעים עונים 'אמן' על ברכת שהחיינו של

ד. סימנים: האם אוכלים תפוח בדבש או דברים אחרים ל'סימן טוב'

ה. המוציא: האם טובלים את הלחם בדבש

יום ב׳ דראש השנה

א. שהחיינו בתקיעות - בגד חדש: האם מברך שהחיינו על השופר כשאין לו בגד חדש - האם צריך לחפש בגד שלא לבש אף פעם - למנהג הספרדים,

מברכים שהחיינו על התקיעות של היום השני

ב. **שינה:** האם אפשר להקל לישון אחרי חצות

ג. **לקראת סיום ראש השנה:** לימוד חסידות - סעודה והתוועדות

ד. **המלך המשפט:** לא לשכוח להוסיף 'המלך המשפט'

ה. **האיחול:** מה מאחלים במוצאי ראש השנה

ערב יום הכיפורים

פרק א – כפרות 120

א. **מנהג הכפרות:** מקור המנהג, ההתנגדות אליו, וההכרעה להלכה

ב. **טעמי המנהג:** 1 כפרה, כשעיר המשתלח – 2 שיחשוב, שהיה ראוי לעשות לו – 3 הכפרה היא הצדקה - 4 תרנגול/גבר: המתקת הגבורות - 5 - תרנגול לבן: חטאיכם כשלג ילבינו

ג. **זמן עשיית הכפרות:** הזמן המובחר בערב כיפור, הטעם – האם אפשר בזמן אחר

ד. **על מה עושים כפרות:** 1 המובחר, תרנגול לזכר ותרנגולת לנקבה - 2 בדיעבד דגים - 3 על כסף - 4 על ידי שליח

ה. **כמה תרנגולים:** אחד לכל אחד - זכר לזכרים ונקבה לנקבות - מה דעת אדמו"ר הזקן ומנהג חב"ד

ו. **כמה תרנגולים למעוברת:** מאימתי נחשבת 'מעוברת' – תאומים - כאשר יודעים את מין העובר

ז. **נוסח הכפרות**

ח. **הנוסח במקרים אחרים:** על כסף - לאשה - בשביל אחר שנמצא לפניו - בשביל אחר שאינו כאן

ט. **השחיטה:** השחיטה היא חלק חשוב בכפרות - מה הדין אם העוף נמצא נבילה

י. **מצות כיסוי הדם:** האם מקיימים מצוה מן התורה - המצוה על השוחט או על המתכפר

יא. **אופן הכיסוי:** דברים שצריך להיזהר בהם, כדי לברך ולקיים את המצוה כתיקונה

יב. **פדיון כפרות:** האם בכל מקרה, צריך לתת לצדקה סכום כסף, כפי ערך התרנגול

פרק ב - דינים והנהגות המיוחדות ליום זה 127

א. **טבילה במקוה:** כמה פעמים

ב. **שינויים בשחרית:** לא אומרים 'מזמור לתודה', מדוע - האם אומרים 'תחנון' במנחה של ח' בתשרי, והאם אומרים תחנון בק"ש שעל המיטה של ליל ט' תשרי

ג. **חלוקת לקעח:** טעם חלוקת לקעח בערב יו"כ

ד. **מצות אכילה:** מקור וחשיבות המצוה - טעם המצוה - שיעור האכילה - האם נשים וחולים שאינם מתענים, חייבים במצוה זו

ה. **פיוס חבירו:** כמה טעמים מדוע צריך לפייס את חבירו דווקא ביום זה

ו. **מאכלים שאוכלים ביום זה:** אלו מאכלים לא אוכלים ביום זה

ז. **בגד שבת:** האם ומתי נוהגים ללבוש בגדי שבת

ח. **גלולות להקלת הצום:** האם מותר לעשות פעולות להקלת הצום, או שצריך דווקא להרגיש 'עינוי'

ט. **עבודת היום:** חרטה על העבר, או קבלה על העתיד

פרק ג – סעודה ראשונה 133

א. **המוציא בדבש:** מדוע טובלים היום את המוציא בדבש

ב. **סוגי המאכלים:** עופות ודגים - סיפור החייט והדגים - שום וביצים - קרעפלאך

פרק ד – סדר תפילת מנחה 135

א. **סדר הדברים:** סדר הדברים מלקות, טבילה, צדקה, מנחה וכו' – מדוע סדר הדברים כך

ב. **מלקות:** הטעם - הרצועה - אופן ההלקאה – האם בן יכול להלקות את אביו

ג. **טבילה:** טעם המנהג: טומאת קרי, תשובה - האם יוצאים בדיעבד ב'מים שאובים' או ב'מקלחת', כמה פעמים צריך לטבול במים, האם צריך להקפיד על 'חציצה'

ד. **צדקה:** מדוע מקפידים על צדקה לפני מנחה – מה אמר הבעל שם טוב על כך

ה. **מנחה:** דברי כ"ק אדמו"ר הריי"ץ באופן תפילה זו

ו. **אמירת וידוי:** הקדמה, המצוה להתוודות - מדיני הוידוי, בעמידה, הכאה, פירוט החטא - היכן מכים - וידוי במנחה: מדוע אומרים וידוי במנחה של ערב יו"כ

פרק ה – סעודה המפסקת 140

א. **עריכת סעודה:** האם עושים נט"י, והמוציא בדבש

ב. **ההנהגה בסעודה:** בסעודה זו, אפשר לתקן את כל האכילות של השנה

ג. **סוגי המאכלים:** אלו מאכלים אין לאכול בסעודה זו, ומדוע

ד. **סיום הסעודה - ואכילה לאחריה:** מתי צריך לסיים את הסעודה – איך מקיימים את מצות 'תוספת שבת' ביום כיפור

ה. **טבילה אחרי הסעודה:** מדוע טובלים שוב

פרק ו – הכנות לפני כניסת היום הקדוש 144

א. **ברכת הבנים:** איך מברכים - נוסח הברכה - האם אין איסור של ברכת כהנים בזר

ב. **נר חיים ונר נשמה:** מי מדליק 'נר חיים', ומדוע - מה כתוב על מי שנכבה ה'נר חיים' שלו, ומה העצה לזה - איפה מדליקים את נר החיים ואיפה את נר הנשמה

ג. **נר להבדלה:** צריך להדליק נר מיוחד בשביל ה'הבדלה' במוצאי היום, מדוע

ד. **הדלקת נרות:** הברכות - קדושת היום בהדלקה, האם אשה יכולה להדליק את הנרות בנעלי עור - תנאי, האם יכולה לעשות תנאי שאינה מקבלת את קדושת היום - הנאה מהנרות, איזה הנאה יש מהנרות

ה. **נר (אור) בחדר השינה:** האם חייבים שיהיה אור בחדר השינה

ו. **מפה יפה:** האם זה חובה

ז. **קיטל:** מדוע לובשים קיטל ביום כיפור - מדוע חתן בשנה הראשונה לא לובש קיטל

ח. **טלית:** מדוע מתפללים ערבית של יום הכיפורים עם טלית - עד מתי אפשר לברך על הטלית - מי שלא הספיק ללבוש, האם לובש את הטלית אחרי השקיעה

ט. **וידוי - לפני השקיעה:** האם חובה לעשות עוד וידוי לפני השקיעה – מה הטעם של וידוי נוסף זה

יום הכיפורים
ליל יום הכיפורים

הקדמה: התשובה והכפרה של יום הכיפורים 151

פרק א – כל נדרי 151

א. **עניינו של 'כל נדרי':** מדוע עכשיו - הזהירות לומר בקול קצת - גם נשים צריכות לאמרו בקול קצת - הסבר הצמח צדק, לאמירת כל נדרי וסליחת הקב"ה

ב. **זמן 'כל נדרי':** האם אומרים גם בלילה

ג. **הכנה ל'כל נדרי':** תהילים, וניגון

ד. **סדר אמירת 'כל נדרי':** פתיחת הארון, קנית והחזקת הספר הראשון - מדוע עומדים ליד החזן - מדוע אומרים 'על דעת המקום' - ג' פעמים והגברת הקול, מדוע - אופן אמירת ונסלח סלחתי

ה. **ברכת שהחיינו:** מדוע עכשיו - הכוונה בברכה - הכרזה לנשים - מי מברך - החזרת הספר לארון

פרק ב – תפילת ערבית 156

א. **ברוך שם – בקול רם:** מדוע אומרים בקול רם - מה נחשב 'קול רם'

ב. תהילים אחרי ערבית: ד' מזמורים ראשונים - כל התהילים בציבור - תהילים לפני השינה

ג. מה מאחלים

פרק ג - איסור האכילה ביום הכיפורים - וההיתר במקום סכנה .. 157

א. כמות האכילה האסורה:

ב. חובת האכילה במום סכנה: במקום סכנה, וחשש סכנה - בחשש שישתנה המצב, ותהיה סכנה - חשש סכנה לטווח הארוך - הגדלת סיכויי ההחלמה

ג. האם מותר להחמיר ולצום:

ד. דיוק בשיעור האכילה המותר: אכילה מיותרת - השתנה המצב - כאשר די בשתיה

ה. לא להגיע להיתר האכילה:

פרק ד- מעוברת, מניקה, יולדת וחולה – לענין צום יום הכיפורים 161

א. מעוברת:

ב. מניקה:

ג. יולדת: בשלשת הימים הראשונים שאחרי הלידה - כמה אוכלת בג' ימים אלו - בין שלשה לשבעה ימים - לאחר שבעה ימים - יולדת בניתוח קיסרי - מפלת

ד. חולה: חיוב האכילה - איזה חולה

ה. מחלות המצריכות היתר לצום: מחלות זיהומיות - מחלות לב - מחלות כליות - מחלות במערכת העיכול - מחלות במערכות הנשימה - מחלות במערכת העצבים - מחלות דם - מחלות אדוקריניות - גידולים – תשישות - מחלות נפש

ו. נאמנות הרופאים:

ז. נטילת תרופות ביום הכיפורים:

ח. אכילה פחות פחות מכשיעור: הקדמה – כמות וזמן: כמות האכילה

והשתיה במדות זמננו: הזמן: אכילה ושתיה לא מצטרפים: מה נחשב 'מאכל ו'משקה'

פרק ה - תענית לילדים - ודיני האוכל 172

א. **תענית לילדים:** מאיזה גיל מחנכים לצום כמה שעות - האם ילדים מגיל 11 חייבים לצום את כל הצום – האם ילדים מגיל 12 חייבים לצום את כל הצום

ב. **דיני האוכל ביום הכיפורים:** האם עושים קידוש, ולחם משנה - האם אומרים 'יעלה ויבא' בברכת המזון - האם מזכירים את היום ב'מעין שלש' - בנטילת ידיים לסעודה נוטלים את כל היד או רק עד סוף פרקי האצבעות

פרק ו – דיני נטילת ידיים ביום כיפור 173

א. **הקדמה – איסור רחיצה:** האסור והמותר מן התורה

ב. **דין 'רחיצה' ב'נטילת ידיים':** האם בנטילת ידיים יש איסור רחיצה

ג. **נטילה עד סוף 'קשרי האצבעות':** נט"י של הבוקר - הנוגע במקומות מכוסים - שירותים בליל כיפור אחרי התפילה - שירותים במשך היום

ד. **נטילה רגילה (כל כף היד):** נט"י לכהנים לברכת כהנים - נט"י לאכילת לחם

ה. **נטילת ידיים - אחרי יום הכיפורים:** מדוע נוטלים ידיים אחרי בצאת יום הכיפורים

יום הכיפורים

פרק א - כמה דינים הנצרכים - מהקימה עד מוסף 177

א. **נטילת ידיים - שטיפת הפה והפנים:** האם מותר להעביר מגבת רטובה, על העיניים

ב. **ברכות השחר:** מדוע לא מברכים 'שעשה לי כל צרכי' - האם מברכים בלילה כשלובשים את הנעליים מעור

ג. **מאה ברכות:** אלו פתרונות יש כדי להגיע ל'מאה ברכות' ביום כיפור

ד. **תענין או מנין:** מי שההליכה לבית הכנסת, יכולה לגרום שלא יצליח לצום, מה יעשה

ה. **קריאת התורה:** בפתיחת הארון, זהירות באמירת ה'יג מדות' כולם יחד

ו. **הזכרת נשמות:** הטעם שעושים הזכרת נשמות ביום זה - מי נשאר ומי יוצא - שם האב או שם האם - הזכרת שם הרבי - הנהגת 'אבל' בשנה הראשונה - החזקה ב'עץ חיים' - אמירת 'אב הרחמים' על ידי כל הקהל

פרק ב - תפילת מוסף 179

א. ונתנה תוקף

ב. נטילת ידיים לכהנים: כל היד או עד סוף פרקי הזרוע – איך נוטלים הלוים את ידיהם

ג. ברכת כהנים

ד. אופן הכריעות

ה. תהילים

ו. הפסקה

פרק ג – תפילת מנחה 180

א. **ברכת הטלית:** האם מברכים שוב על הטלית כשלובשים אותו במנחה

ב. **קריאת התורה:** טעם מיוחד או טעמים רגילים

ג. **מפטיר יונה:** מה מיוחד ב'מפטיר יונה'

ד. **'יג מדות' - בחזרת הש"ץ:** להיזהר לאמרם יחד

פרק ד – תפילת נעילה 180

א. **תפילה בכוונה:** היחודיות והזהירות המיוחדת בתפילת נעילה

ב. **שינויים והערות - בנוסח התפילה ב'נעילה':** לעילא ולעילא - חתמנו - מדוע אומרים 'מכל ברכתא' בקדיש ולא 'מן כל ברכתא' - אמירת 'היום יפנה', כשכבר פנה היום - יג מדות, בציבור

ג. **ברכת כהנים**: האם עושים ברכת כהנים אם עדיין לפני השקיעה

ד. **תקיעת שופר**: מתי תוקעים - מתי ומדוע שרים - האם אפשר לתקוע בבין השמשות - המנהג לפועל

פרק ה – מוצאי יום הכיפורים 182

א. **ערבית ב'קיטל' - טלית וכובע**: מה ההסבר שנוהגים כך

ב. **טעות בתפילה**: מה הדין כשטעה ואמר 'המלך הקדוש'

ג. **האיחול**: מדוע חשוב לומר בקול רם 'גוט יום טוב' במוצאי יום כיפור

ד. **הבדלה**: נטילת ידיים לפני הבדלה, הטעם - בקיטל וטלית, מדוע - סדר ההבדלה - ברכת הנר, על 'נר ששבת' - החובה לחפש אחר נר כדי לברך עליו - אם אין לו 'נר ששבת' - האם אפשר לעשות הבדלה לאשה כאשר כבר יצא יד"ח הבדלה - האם אשה יכולה להבדיל לאשה אחרת

ה. **קידוש לבנה**: האם אפשר לקדש את הלבנה לפני יום כיפור - מדוע עושים קידוש לבנה במוצאי יום כיפור - האם צריך ללבוש קיטל וטלית - ביאור הנהגת הרבי בזה, ב'דרך אפשר' - האם חייבים לרחוץ את הפנים ולהחליף נעליים לפני קידוש לבנה

ו. **סעודה חשובה**: מדוע צריך לעשות סעודה חשובה במוצאי יום כיפור - איך נהגו רבותינו נשיאנו - האם טובלים את המוציא בדבש

ז. **התעסקות בסוכה**: מדוע חשוב להתחיל בבניית הסוכה - איך נהג הרבי עצמו, ומה המנהג בפועל

ח. **ה'תשובה' שאחרי יום הכיפורים**: דברי כ"ק אדמו"ר הרש"ב לבנו כ"ק אדמו"ר הריי"ץ, והסברו של הרבי

ט. **נספח**:

ביאור 'על חטא' 189

חג הסוכות
הלכות בניית הסוכה

הקדמה – חשיבות ידיעת הלכות בניית הסוכה 200

פרק א - מצות עשיית הסוכה: 201

א סוכה לכל אחד / ב מצוה לבנות בעצמו / ג ברכה על הבניה / ד מתי בונים

פרק ב - דיני עשיית הסוכה: 206

הקדמה - סכך הסוכה לשם צל / א סכך סוכה שניתן למטרה אחרת / ב אופן הכשרת סוכה שנעשתה למטרה אחרת / ג דין סוכה ישנה, הקדמה / ד סכך שהונח לא לשם סכך, ולא לשם צל / ה סוכה של שנה שעברה, שנבנתה לשם חג / ו הנחת הסכך אחרי הדפנות / ז דוגמאות מעשיות לדין הנחת הסכך אחרי הדפנות / ח הנחת הסכך על ידי קטן, אשה או גוי

פרק ג - מיקום הסוכה: 218

א תחת כיפת השמים / ב תחת עץ / ג מתחת לחוטי חשמל או כביסה / ד במקום שיש ריח רע, או זבובים יתושים / ה במקום שאינה ראויה לשינה - כדוגמת הסוכות של כמה מסעדות / ו בקרקע חבירו בלי רשותו / ז ברחוב

פרק ד - מבנה הסוכה: 229

א מושגים: לבוד, גוד אסיק, דופן עקומה / ב מדות הסוכה / ג דפנות הסוכה / ד גובה הדפנות / ה הדפנות לפני הסכך / ו דיני מעמיד / ז מעמיד דמעמיד / ח לסכך במחצלאות / ט סכך קרוב לדפנות / י כמות הסכך / יא חלק מהסוכה 'חמתו מרובה מצילתו' / יב ישיבה תחת סכך פסול / יג ישיבה תחת אויר / יד מה עושים עם המינים והסכך אחרי החג

הלכות הישיבה בסוכה

הקדמה: ייחודה של מצות הישיבה בסוכה, טעמה וכוונתה: 242

המצוה המרכזית של חג הסוכות, מצוה קיומית או חיובית, יחודה של המצוה, טעם המצוה וכוונתה, מדוע בתחילת החורף

פרק א - כוונת המצוה, ואופן עשייתה: 244

א כוונת המצוה / ב אופן קיום המצוה (לשהות, לשוחח, לשחק, מנהג גדולי ישראל, לימוד ותפילה, אכילה, שתיה ושינה) / ג המנהג בפועל באכילה ושתיה / ד המנהג בפועל בעת ירידת גשמים / ה מנהג העולם בשינה בסוכה / ו מנהג חב"ד בשינה בסוכה

פרק ב - ברכת 'לישב בסוכה': 251

א על איזו אכילה מברכים לישב בסוכה (הקדמה, אכילת קבע - הכמות, וסוג המאכל, מים, פירות, בשר ודגים, ביצים, יין, לחם, מזונות, תבשיל מחמשת מיני דגן, למעש) / ב זמן הברכה (לכתחילה ובדיעבד, בקידוש של ליל שבת ויו"ט, בקידוש של יום שבת ויו"ט) / ג יצא מהסוכה האם צריך לברך שוב (הקדמה, יציאה קצרה, יציאה ארוכה, כוונה ליציאה ארוכה, יצא מסוכתו, ונכנס לסוכה אחרת) / ד סוכת חבירו (הקדמה, ברכה באכילה פוטרת שאר הדברים בסוכה, דין הנכנס לסוכת חבירו)

פרק ג - חיוב אכילת כזית לחם בליל טו: 258

א חיוב אכילת כזית לחם / ב לתאבון, בלילה, לפני חצות / ג זמן אכילת הכזית, והכוונה

דיני ארבעת המינים

פרק א - דברים הפוסלים ביו"ט ראשון, ובשאר ימים: 262

הקדמה - זמן המצוה מן התורה ומדרבנן / א לקיחה תמה / ב לכם / ג אינו מינו / ד גזול / ה חסר בשיעור / ו הדר / יבש

פרק ב - דיני האתרוג: 265

הקדמה / א אתרוג מורכב / ב אתרוגי 'קלאבריא' / ג צבע האתרוג / ד ניטל הפיטם או העוקץ / ה נקודות על האתרוג / ו בלעטלעך על האתרוג / ז נקלף האתרוג / ח צורת 'גידול' האתרוג

פרק ג - דיני הלולב: 289

א אורך הלולב / ב העלים לא פרודים / ג נחלקה התיומת (העלה האמצעי) / ד 'קארע' / ה יבש / ו נקטם ראשו / ז עקום / ח עלים כפופים (קנעפיל) / ט ההקפדות כ"ק אדמו"ר הריי"צ

פרק ד - דיני ההדס: 298

א מספר ההדסים / ב אורך ההדסים / ג משולש / ד נשרו עליו / ה נקטם ראשו / ו הדס יבש / ז האם עלי ההדס צריכים לכסות את העץ

פרק ה - דיני ערבה: 307

א ערבי נחל / ב סימני הערבה הכשרה / ג 'פיה חלק' / ד קנה אדום / ה מיני ערבות שאינם כשרים / ו אורך הערבה / ז ערבה יבשה / ח נשרו עליה / ט נקטם ראשה, לבלוב / י להחליף ערבות / יא ערבות להושענא רבא

ימי הסליחות

כ"ד אלול – ערב ר"ה

א. תחילת אמירת הסליחות: נוהגים לומר 'סליחות' מיום ראשון (מוצ"ש), שלפני ראש השנה (השנה - תשפ, מתחילים לומר סליחות במוצ"ש, ליל כד אלול), כדי שיהיו לפחות ארבעה ימים של אמירת 'סליחות', אחד הטעמים לכך הוא, דוגמת הקרבת קרבן, שצריך לבדוק אותו במשך ארבעה ימים שאין בו מום, כך האדם הרי הוא כאילו מקריב את עצמו בר"ה (שבכל הקרבנות כתוב: '**והקרבתם** עולה', ובר"ה כתוב: '**ועשיתם** עולה'), ולכן קבעו ד' ימים, שבהם יכול לבדוק את כל ה'מומים' של חטאיו, ולחזור בתשובה עליהם (רמ"א, תקפא, א, אליה רבה, משנה ברורה).

ב. שבת סליחות[1], שבת מברכים:

- **תהילים והתוועדות:** כמו בכל 'שבת מברכים', אומרים את כל התהילים בציבור, לפני התפילה. אם אין 'חיוב' אומרים קדיש בסוף כל התהילים, ואם יש 'חיוב' (אבל או יארצייט), אומרים קדיש לאחר כל ספר. מי שלא סיים את התהילים לפני התפילה, יכול להשלים במשך כל היום, ומפי השמועה אפשר להשלים גם ביום ראשון, או בשבת שאחר כך, וככל 'שבת מברכים' הוא 'יום התעוודות'. (**אמירת**

1. כך מכונה שבת זו בעולם החסידי, וכך שגור בפי הרבי לקרא לשבת זו 'שבת סליחות'. ובריבוי פעמים עמד על ביאור לשון זו, שלכאורה אדרבה, בשבת לא אומרים סליחות ! וראה תורת מנחם (תשמה, ה, עמ' 2954): "לכאורה אינו מובן כיצד ומדוע מקשרים את אמירת הסליחות עם יום השבת, בה בשעה שביום השבת לא מזכירים ענינים של סליחה ומחילה שכן יום השבת, 'אין עצב בו' ? . . והביאור בזה: ענין ה'סליחות' לאמיתתו, אינו על ענינים בלתי רצויים ח"ו, כך שאין כאן דאגה על ענייניים בלתי רצויים, אלא אדרבה ענין של שמחה, שכן ענין ה'סליחות' הוא בנוגע לתכלית העילוי שנפעל ע"י הפיכת העניינים הבלתי רצויים . . והשבת נקראת 'שבת סליחות', להורות, שהכוונה הפנימית היא לענין ה'סליחות' כפי ששייך בשבת, באופן של מנוחה ותענוג".

תהילים: היום יום כה אלול, ספר המנהגים חב"ד, עמ' 30 [2]. **השלמת התהילים**: שלחן מנחם, ב, עמ' קצב[3]. **תפילה בציבור**: הגרז"ש דוואראקין, בקובץ רז"ש עמ' 30 [4], וכך משמעות דברי הרבי במכתב הנ"ל, שנותן עיצה להמשיך את התהילים אחרי התפילה. **יום התועודת**: היום יום, כה אלול).

- **ברכת החודש**: בשבת זו אין מברכים את החודש, כדי לבלבל את השטן שלא ידע ששבת זו היא שבת מברכים, ועוד מעט יהיה ראש השנה[5]. אלא הקב"ה בעצמו מברך את החודש[6] (מטה אפרים תקפא, מז,

---

2. כך הוא הלשון שם: "ביום שבת קודש שמברכים החדש, השכם בבקר יתקבצו אנ"ש לבית הכנסת להגיד כל התהילים. אחר האמירה ילמדו כשעה מאמר של חסידות שיהיה מובן לכלם ואחר כך תפילה . . אחר אמירת כל התהילים בשבת מברכים יאמרו קדיש יתום. ואם יש חיוב – יארצייט או אבל – אומרים קדיש יתום אחר כל ספר. גם בשבת שלפני ראש השנה – כמו בכל שבת מברכים, אומרים, קודם התפילה, כל התהילים". **בציבור**: ראה תורת מנחם (כא, עמ' 115): "בנוגע לאמירת תהילים - הייתה התקנה שאמירת התהלים תהיה בציבור דוקא, וכמפורש בהתקנה שלאחר סיום אמירת התהילים יאמרו קדיש יתום".

3. כך כותב הרבי (מכתב יג תשרי תשי"ט, מופיע בשלחן מחכם, ב, עמ' קצב): "במענה למכתבו בשאלה: זה שלא יכול לומר כל התהילים בשבת מברכין לפני התפילה, כיצד ינהג – מובן שישתדל להשלימו במשך היום". ומפי השמועה מובא שאמר הרבי: "עס איז פאראן פיר און צוואנציק שעה אין א מעת לעת" (=קיימים עשרים וארבע שעות ביום השבת) ובקונטרס דיני ומנהגי ראש חדש עמ' ז, ובכמה קובצי 'הערות וביאורים' - אהלי תורה, הובאו כמה הוראות בזה מפי השמועה: בגליון כב אות יד: "להמשיך בש"ק שלאחרי זה". בגליון כז, אות כ: "להשלים עד מנחה". ובגליון קעו, אות כ, שאפשר להשלים גם אחרי מנחה. ואפילו ביום ראשון.

4. זה לשונו: "על דבר השאלה, אם תפילה בציבור נדחית מפני אמירת תהילים בשבת מברכין, לא קיימא לשיילי, בודאי לא".

5. לשון הפוסקים (מג"א, שערי אפרים וכו') שלא מברכים את החדש כי נאמר בקשר לראש השנה: 'בכסה ליום חגינו', כלומר, שיהיה אותו החג מכוסה ולא יפרסמוהו.

6. כך כותב כ"ק אדמו"ר הריי"ץ (אג"ק, ג, עמ' תל. והובאו חלק מהדברים ב'היום יום' כה אלול): "סיפר הוד כ"ק אאמו"ר (הרש"ב), בהיותי נער שאלתי את כ"ק אאמו"ר הרה"ק (המהר"ש) הלא כל ראשי חדשי השנה אנו מברכים אותם ומדוע חדש תשרי אין אנו מברכים אותו . . וענני, בהיותי ילד שאלתי שאלה זו מהוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק (הצמח צדק), ויעננני כי בהיותו ילד שאל שאלה זו מהוד כ"ק זקנו, רבנו הזקן. וזה אשר השיב כ"ק רבנו הזקן: "בהיותי במעזריטש שמעתי ממורי ורבי הרב המגיד, בשם מורו ורבו רבינו הבעש"ט נ"ע. 'החדש השביעי שהוא החדש הראשון לחדשי השנה, הקב"ה בעצמו מברכו בשבת מברכים שהוא השבת האחרון דחודש אלול, ובכ לזה ישראל מברכים את החדשים י"א פעמים בשנה, כתיב 'אתם

שערי אפרים, י, לה, דרכי משה, לבוש תכא, מגן אברהם, תיז, ספר המנהגים שם, וראה לקמן בדיני ערב ראש השנה הע' 35 ביאור הרבי בענין 'עירבוב השטן').

- **אב הרחמים:** אומרים 'אב הרחמים', ו'צדקתך' (מטה אפרים, תקפא, מז, שערי אפרים י, לה, שהוא ג"כ כדי להסתיר את הענין ששבת זו היא 'שבת מברכים'. תורת מנחם תש"נ ד, עמ' 299. והיינו אע"פ שאומרים את התהילים, ומתוועדים כבכל שבת מברכים, בכל זאת, לפועל לא מברכים את החודש, ולכן אומרים אב הרחמים, ככל שבת שאין מברכים בו את החודש שלחן מנחם, ג, עמ' עו).

ג. מוצאי שבת סליחות:

- **ויהי נעם:** השנה (תשפ), אומרים 'ויהי נועם' 'ואתה קדוש' במוצאי שבת, כי ר"ה חל בשבת, ולא באחד מימי השבוע (ע"פ שו"ע אדה"ז רצה, ג[7]).

- **זמנה:** נהוג לעשות התוועדות לפני הסליחות[8], ומתחילים באמירת הסליחות אחרי חצות ובסמיכות לו (**אחרי חצות:** דאין לומר סליחות וי"ג מדות לפני חצות הלילה, מג"א תקסה, ה. **בסמוך:** ספר המנהגים, חב"ד, כי אומרים 'במוצאי מנוחה' וצריך להיות סמוך למוצאי שבת).

נצבים היום' ד'דהיום' קאי על ר"ה שהוא יום הדין . . ואתם נצבים קיימים ועומדים, והיינו שזוכים בדין, ובשבת שלפני ר"ה הוא השבת האחרון דחדש אלול, קורין אז פרשת 'אתם נצבים', דזהו ברכתו של הקב"ה, בשבת מברכים חדש השביעי, שהוא המושבע, והמשביע, ברוב טוב לכל ישראל על כל השנה". ונרמז הדבר בפוסקים כפי מביא בקצה המטה (תקפא, קא), את מובא בספר הגהות מנהגים, שאין מברכים את החודש כי הוא כבר מבורך ועומד, שארעו בו כמה דברים. וכן כותב האליה רבה (תקפא, ה), וליקוטי מהרי"ח.

7. "אם חל יו"ט . . באחד ימי המעשה בשבוע הבא, אפילו חל בערב שבת הבא, אין נוהגים לומר 'ויהי נעם' שכיון שאומרים 'ומעשה ידינו כוננה ב' פעמים צריך שיהיו כל הששת ימים ראויים למלאכה, אבל אם חל בשבת אומרים אותו"

8. כך נהוג בישיבות תו"ת, ובקהילות אנ"ש. וראה תורת מנחם תשמב, ד, עמ' 2253: "ויש לומר, שזהו המקור למה שסיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר שחסידים הלכו לאמירת ה'סליחות' באופן 'אז מ'האט זיך געשאקלט' (מתנדנדים) – לפי שבשבת שלפני ר"ה נפעל כבר הענין ד'שוש אשיש בה' וכו'". ובתורת מנחם תשמ"ג, ד, עמ' 2045: "כידוע סיפור כ"ק מו"ח אדמו"ר שפעם הלכו לאמירת ה'סליחות' 'וואקלדיקערהייד', ובפשטות מכיון שבשבת הייתה התועדות חסידית, ולקחו 'משקה', פעל הדבר על הראש וכתוצאה מכך על הרגל, שהלכו לאמירת הסליחות 'וואקעלדיק'".

- **טלית:** הש"ץ לסליחות (אפילו אם אינו נשוי), מתעטף בטלית גדול, אך לא מברך עליה. (**טלית גדול:** ראה לקמן ב'ערב ראש השנה' הע' 4. **אינו נשוי:** ראה לקמן ב'ערב ראש השנה' הע' 7. **ללא ברכה:** שו"ע אדמו"ר הזקן יח, ז: "המתעטף בציצית קודם שיעלה עמוד השחר, כגון בימי הסליחות, לא יברך עליהן").

ד. שאר ימי הסליחות: מלבד בפעם הראשונה שאמירת הסליחות היא בחצות הלילה, בשאר הימים נוהגים לאמרם לאחר שהאיר היום ב'אשמורת הבוקר', ולפועל, קמים מוקדם מהרגיל כדי לאמרם לפני התפילה. ויש להיזהר לומר את ברכות השחר לפני הסליחות, ועכ"פ את ברכות התורה (**אשמורת הבוקר - מוקדם מהרגיל:** ראה לקמן 'ערב ראש השנה', הע' 3. **ברכות התורה:** כי חלק מהדברים הוא בגדר לימוד תורה, שאסור ללא ברכה).

*לדינים נוספים באמירת הסליחות, ראה לקמן ב'ערב ראש השנה – סליחות'.

ערב ראש השנה

א. סליחות

א. ברכות השחר: יש להיזהר לומר את 'ברכות השחר'[1], ולפחות את 'ברכת התורה', **לפני אמירת הסליחות.** (שו"ע אדה"ז, מו, ח, כי אסור לומר פסוקים לפני ברכת התורה)[2].

ב. זמן אמירת הסליחות: המנהג בפועל - קמים מוקדם מהרגיל, ואומרים את הסליחות לפני התפילה[3].

---

1. מנהג חב"ד לומר את 'ברכות השחר' בבית, לפני היציאה לבית הכנסת, ובפשטות הטעם הוא בגלל 'ברכת התורה', וכדברי הרבי (אגרות קודש יט, עמ' שצ): "ידוע מנהגנו לאומרם בבית, ובפרט בתקופתנו שכמה זמן בין הקימה לביאה לבית הכנסת, ובינתיים אי אפשר שלא יבטא דבר תורה וכו'". (וראה ספר השיחות תש"ד עמ' 20 איך שמתבטא אדמו"ר הריי"ץ על המאחרים את ברכות השחר).

אמנם מן הדין, צריך להיזהר לומר את ברכות השחר **לפני התפילה**, כי ישנן ברכות שספק אם אפשר לברך אותם אחרי התפילה, לאחר שכבר הזכיר את ההודאה הזו בתפילה עצמה (ראה הספרים שציין בפסקי תשובות סימן מו, ז), אבל למעשה, אם לא בירך אותם קודם התפילה, יאמר **את כל הברכות** אחרי התפילה. (כמדוייק בלשון אדמו"ר הזקן נב, א, שחוששים לשיטות אלו רק 'לכתחילה', משמע שבדיעבד - שכבר התפלל - יאמר את כל הברכות. וכן דייק הרב אלאשוילי בספרו (על שו"ע אדה"ז - עדיין לא יצא לאור) מלשון אדמו"ר הזקן).

2. מבואר בשלחן ערוך (מז, א) שאסור לומר פסוקים לפני ברכת התורה: "ברכת התורה צריך **להיזהר** בה **מאוד**". ומוסיף אדמו"ר הזקן שם (על פי הגמרא בנדרים, פא, א): "שלא חרבה הארץ אלא מפני שלא ברכו בתורה תחילה". ומעיקר הדין, מותר לומר פסוקים לא ב'דרך לימוד' אלא ב'דרך תפילה ותחנונים'. אלא שלכתחילה חוששים לדעות המחמירים, שאין לומר שום פסוק וכו', לפני ברכת התורה, גם שלא ב'דרך לימוד'. (שלחן ערוך אדמו"ר הזקן מו, ח. וכותב שם בפירוש לגבי סליחות, שצריך לברך ברכת התורה לפני אמירת הסליחות. וציין לדברים ב'לוח כולל חב"ד').

3. בספר המנהגים חב"ד - מנהגי ר"ה: "אומרים סליחות **ב'אשמורת הבוקר**". אבל המנהג בפועל, אינו כך. במנין הרבי, אמירת הסליחות ב7:00 בבוקר. וראה שיחת ליל ערב ר"ה (תו"מ תשמ"ה עמ' 3063): "כפי שהונהג פה, אומרים סליחות ב'אשמורת הבוקר', מאוחר קצת ... אמנם העובדה שחסיד חבד"י מתנהג ככה,

ג. טלית לש"ץ[4]: ה'שליח ציבור' לסליחות, מתעטף בטלית[5], ומברך עליה אם יתפלל שחרית באותה טלית, אחרי הסליחות[6]. בחור ש"ץ: מדברי הרבי בכמה מקומות יוצא, שגם בחורים יתעטפו בטלית, כשהם משמשים 'שליח ציבור' לסליחות[7]. (שו"ע אדה"ז. אגרות קודש)

אינה מעוררת תמיה אצל אף אחד ... חסיד חב"ד הלומד הכתוב: 'וישכם אברהם בבוקר', מתרגם אמנם התיבות כפשוטן שאברהם השכים באשמורת הבוקר ('פארטאג') – וביחד עם זה מונח אצלו, שאין בזה סתירה למה שבפועל בעת השכמתו כבר עברו כמה שעות ביום ... כי העיקר הוא לא הזמן המדוייק על השעון, כי אם, שהשכים בזמן מוקדם שלא לפי הרגילות שלו, כי דוקא בזה (שינוי הרגילות) הוא עיקר המעלה".

4. **חשיבות הטלית ל'שליח ציבור' בסליחות - קטע מתוך ספר 'אליהו זוטא' (מדרש המיוחס לאליהו הנביא, שהביא הרבי בסוף הסליחות)**: "היה דוד יודע שעתיד בית המקדש להיות חרב, והקרבנות יהיו בטלין . . והיה דוד מצטער על ישראל במה יהיה כפרה לעונותיהן. ואמר הקב"ה לדוד: 'בשעה שהצרות באות על ישראל בעונותיהן, יעמדו לפני יחד באגודה אחת, ויתוודו על עוונותיהם לפני, ויאמרו לפני 'סדר סליחה', ואני אענה אותם. ובמה גילה אותן הקב"ה זאת? אמר ר' יוחנן, הקב"ה גילה זאת בפסוק 'ויעבור ה' על פניו ויקרא וגו', מלמד שירד הקב"ה מן ערפל שלו, כשליח ציבור שמתעטף בטליתו, ועובר לפני התיבה, וגילה לו למשה סדר סליחה". וכבר הובאו דברי ר' יוחנן בגמ' ר"ה יז, ב.

5. כך כותב הרבי (אג"ק טז, צח), במענה למנהג שהש"ץ לובש טלית במנחה וערבית, שאין כך מנהג ליובאוויטש (וכמובא גם ב'היום יום' יט כסליו), אבל בנוגע לסליחות כותב: "האמור מתייחס אך ורק למנחה ומעריב, **אבל לא לסליחות**, שלסליחות נוהגים בכל מקום, שהש"ץ אומר סליחות לפני העמוד כשהוא מעוטף בטלית".

6. מכיון שיש ספק אם מברכים על טלית שלובשים רק מפני 'כבוד הציבור'. [ראה שלחן ערוך אדמו"ר הזקן סימן יד סעיף ח. ובקונטרס אחרון שם. וברשימות היומן (עמ' ריז) מסופר, שאדמו"ר הריי"ץ כשהיה סנדק, לבש את טליתו, לאחר הפסק של כמה שעות, ולא בירך עליה. וכותב הרבי שם: 'צריך עיון מהמבואר מסידור סוף הלכות ציצית'. וכוונתו למבואר שם: "אם בא ללובשה אחר כמה שעות משפשטה, צריך לחזור ולברך", ואם כן מדוע לא בירך? הרי שמצד זה שלבישת הסנדק הוא רק מפני 'כבוד הציבור', היה פשוט לרבי שצריך לברך! וראה ביאור הלכה (סימן יד ד"ה שאלה). ובמשנה ברורה (יח, ו), בשם ה'לחם חמודות' שהלובש מפני כבוד הציבור לא מברך, וראה ספר ציצית הלכה למעשה, להרב גוראריה (פרק ג' הערה 5), וסידור רבינו הזקן להגרלו"י רסקין (עמ' תרסז), ואין כאן המקום להאריך]. אבל אם יתפלל סמוך אחר כך עם אותה טלית, יכול לברך, כי טלית זו תשמש אותו גם לתפילה.

7. הרב פרידמן (בירור מנהגים - מועדים עמ' 106), והרב ברוך אבערלאנדער (הערות וביאורים אהלי תורה, תתנא עמ' 50), שאף שמנהגנו שאין מתעטפים

ד. תחנון: אומרים 'תחנון' בסליחות [ויאמר דוד אל גד וגו'], למרות שהוא כבר 'יום', אבל בשחרית ושאר היום, אין אומרים 'תחנון'. (שו"ע תקפא, ג. טעם הדין: 'תחנון' ב'סליחות' הוא חלק מנוסח הסליחות, ובדרך כלל (היו) מסיימים לפני עלות השחר, ולא חילקו בזה, שגם אם סיים אחרי עלות השחר, אומר תחנון. אבל בשאר היום אין אומרים תחנון, כמו בכל ערב יום טוב. (טור, לבוש, משנה ברורה[8]).

ה. יג מדות: בכדי לומר את ה'יג מדות' צריך עשרה **שאומרים** יחד[9]

בטלית לפני הנישואין [אג"ק ט, עמ' ריד: "כשהש"ץ הוא בחור אם צריך ללבוש טלית . . אין מקפידין כאן בהישיבה, וכן כמדומה לי שלא הקפידו על זה ברוסטוב, באטוואצק וכו', וכיון שאין מקפידים, הרי למה ללבוש טלית ונכנס בגדר שאלה על הברכה". ובאג"ק יט עמ' רמט: "למנהג כמה מאנ"ש שבחורים היורדים לפני התיבה מסרבים לעטוף טלית . . מיוסד האמור על הוראת כ"ק אבותינו נשיאנו . . אין הש"ץ מתעטף בטלית למעריב . . שמזה מובן שאין בזה פגיעה כלל וכלל בכבוד הציבור"].

אך, כל זה הוא בנוגע ללבישת טלית שהוא **רק** מפני כבוד הציבור (שלא חוששים שיש בזה פגיעה בכבוד הציבור), אבל בנוגע ל'סליחות', שההתעטפות בטלית היא מפני ב' סיבות: א) מפני 'כבוד הציבור' (כמבואר בשלחן ערוך אדמו"ר הזקן יח, ד: "כל העובר לפני התיבה, אפילו לומר סליחות, צריך להתעטף בטלית גדול מפני כבוד הציבור"). ב) וגם מסיבה נוספת, וכמבואר בגמ' (ר"ה יז, א - ששם הוא המקור לאמירת 'סליחות') "מלמד **שנתעטף** הקב"ה כשליח ציבור". ומשם לומדים **שכך הוא דרך אמירת הסליחות, שהש"ץ מתעטף בטלית**. ולכן מתעטפים בטלית גם בסליחות **בלילה** (בסליחות הראשון שעושים בלילה), למרות שלמנהגנו אין מתעטפים בטלית בלילה. הרי שטלית בסליחות הוא ענין מיוחד. ועל דרך, בחור כהן, שמתעטף בטלית כשנושא את כפיו. ולכן מסתבר שגם בחור ש"ץ, צריך להתעטף בטלית לסליחות.

8. אמנם בשאר ימים טובים, לא אומרים תחנון בגלל סיבות אחרות, בערב פסח - חודש ניסן, בערב שבועות - לא אומרים תחנון כבר מר"ח סיון, בערב סוכות מערב כיפור, וערב כיפור הוא חג בפני עצמו. אלא הכוונה היא, שלא רצו לעשות חילוק בין ה'ערבי יום טוב'. (ראה דרישה תקפא, ב).

9. בגמ' ברכות (כא, ב) מבואר שלומדים מהפסוק 'ונקדשתי בתוך בני ישראל', שלכל 'דבר שבקדושה' צריך עשרה. ובמסכת ר"ה (יז, ב), לומדים מהפסוק 'ויעבור ה' על פניו וגו', שהתעטף הקב"ה כשליח ציבור ואמר למשה רבינו, כשישראל עושים לפני כסדר הזה . . אני מוחל להם. וכותב הרשב"א (תשובה ריא), שמגמרא זו בר"ה שהקב"ה התעטף כש"ץ, רואים שזה נקרא 'דבר שבקדושה'. ואולי כוונתו שרואים שצריך 'ציבור'. וכן בביאור הגר"א: "אין היחיד וכו', כמו שכתוב בר"ה, מלמד שהקב"ה נתעטף כש"ץ, **אלמא בציבור הוא**". [וראה שבט הלוי (ט, כד) שדוחה דברי האומר, שמספיק זה **שיש שם** ציבור, שהרי הוא ככל 'דבר שבקדושה', שלא מהני זה שיש עשרה אנשים יחד, אלא צריך **שיאמרו** יחד, ופשוט].

(שו"ע, תקסה, ה. כי דינו כ'דבר שבקדושה' – קדיש, ברכו וכו' – שצריך עשרה),

יש בדין זה כמה מצבים:

- **סליחות ביחיד:** האומר סליחות ביחיד, לא יאמר את ה'יג מדות' (שו"ע). **וידלג מהמילים 'ויעבור'** (רמ"א, ב"ח). [**יש אומרים**[10]**, שלא יאמר גם - 'זכור לנו היום ברית שלש עשרה'** (ט"ז, כי אין להזכיר ביחיד את שלש עשרה המדות)].

- **אמירה בטעמים:** נראה שאין לאמרם ביחיד גם ב'טעמים' ('טעמי המקרא'. ויש אומרים שאמירה ב'טעמים' נחשבת כ'קריאה' בעלמא, ולכן אפשר לומר ב'טעמים'), **אלא ידלג את כל הקטע, מ'ויעבור ה' על פניו ... עד 'ונקה'**[11] (כף החיים ועוד, על פי קבלה).

---

10. הרמ"א (תקסה, ג) כותב: "וכן אין ליחיד לומר סליחות". ושואל הט"ז: "לא ידענא טעמא, שהרי אין בהם רק תחינות לחוד, וכי אסור ליחיד לומר תחינות מה שירצה ? ומסביר: "ונראה לי, דאיסורא הוא משום שמזכיר בסליחות 'וזכור לנו היום ברית שלש עשרה', וכן בהרבה סליחות נמצא שמזכיר זכות שלש עשרה מדות, ואותן אין לאומרם". והעתיקו את דעתו ה'מטה אפרים' (תקפא, כא), 'חסד לאלפים' (קלא, ט), ו'קיצור שלחן ערוך' (קכח, ט). אבל הרבה פוסקים חלקו על דבריו. הב"ח מסביר שכוונת הרמ"א למילים 'ויעבור ה' על פניו ויקרא', בלבד. וכן הסכימו הרבה פוסקים, החיד"א (ברכ"י, קלא), 'אליה רבה', וכן הכריע ה'משנה ברורה' בסימן תקסה.

11. בשלחן ערוך (תקסה, ה) נפסק, שהבא לאמרם 'דרך קריאה בעלמא' אומרם. כלומר: שאומרים כקורא בתורה, ולא דרך תחנונים. ומפרש המגן אברהם על פי 'תרומת הדשן', שהכוונה, שאומרם כקורא בתורה 'בטעמים'. וכן כתב בפשטות במשנה ברורה. וכן הגר"ח נאה, בקצות השלחן הערות למעשה, עמ' סח. אבל הרבה פוסקים הביאו בשם האריז"ל, שאין לאמרם כלל, גם בטעמים. (כף החיים סימן קלא, בשם החיד"א, בשם מהר"מ זכותא מגורי האריז"ל. וכן מסקנת המנחת אלעזר (ד, כב) וכך נהג בפועל כמובא בספרו דרכי חיים ושלום.

ואכן בדפוסים מסויימים של סידור 'תהלת ה' הוסיפו שהיחיד יכול לאמרם בטעמים, ואחר כך השמיטו זאת ! וראה בהיכל מנחם (ג' עמ' רסה): "שמעתי שפעם שאלו את כ"ק אדמו"ר שליט"א שאלה זו, האם מותר לומר ביחיד את הי"ג מדות כאשר אומרים אותו בניגון וטעמים וענה על זה: "לא שמעתי מזה". (מרשימות הרב לוי גאלדשטיין). וכן כותב הרב יוסף שמחה גינזבורג (התקשרות גליון ס, עמ' 20), **ששמע בעצמו** מהרה"ח רצ"ה גנזבורג שהרבי אמר לו: "איך האב פון דעם ניט גיעהערט [התוכן, בתרגום חפשי: לא שמעתי ממנהג זה - לומר בטעמים]. והתפרסם גם בכפר חב"ד גיליון 585 עמ' 54. **ושאלתיו שוב כעת, ואישר את הדברים**.

- **אמירתם עם הציבור:** אם אומר את הסליחות בציבור, אבל אינו אוחז עמהם, כאשר שומע את אמירת ה'יג מדות', יעצור, ויאמר **עמהם**[12]. (אגרות משה, שכך המנהג הפשוט, וכשאר 'דבר שבקדושה' (קדיש, קדושה, ברכו וכו'), שהשומע צריך לענות).

- **אחרי הציבור:** כל עוד הציבור לא **סיים** לאמרם (לא אמרו 'ונקה'), יכול להתחיל לאמרם (ה' ה' וכו'), ונחשב 'אמירה בציבור'. (בן איש חי, פרשת תשא, ובספרו שו"ת תורה לשמה סימן צה. וראה 'נתיבים בשדה השליחות' עמ' לו, דיון בהנהגת הרבי בזה).

ו. דיוקים בסליחות:

- את הקטע 'אל תבא במשפט עמנו', אומרים חזן וקהל, פסוק בפסוק. את שני הפסוקים הראשונים שבקטע זה: 'אל תבא במשפט', 'והוא ישפוט', נהוג (משום מה) לומר בפעם אחת, כפסוק אחד (הלכות ומנהגי חב"ד, הרב יוסף שמחה גינזבורג).

- האומר 'סליחות' ביחיד, אין לומר את הקטעים בארמית – 'מחי ומסי', 'מרן דבשמיא', וכו'[13]. (לוח כולל חב"ד, על פי דברי אדמו"ר הזקן (קא, ה),

---

12. נחלקו הפוסקים אם דין 'יג מדות' הם כשאר 'דבר שבקדושה' (קדיש, קדושה, ברכו, וכו') שהשומע צריך לענות. ראה שו"ת 'האלף לך שלמה' (מד), 'תהלה לדוד' (סו, ז), שו"ת 'אגרות משה' (ג, פט) ושו"ת 'יביע אומר' (ה' ז). ולמעשה האגרות משה שם כותב, שהמנהג מאז ומקדם, לענות כששומעים את הציבור אומר את ה'יג מדות', ואין לשנות. והוסיף בשו"ת יביע אומר (ד, ח), שאפילו לפני ברכת התורה, מותר לענות. וכן כתב בשבט הלוי (ז, יב): "אשר שאלת, בזמן שהציבור אומרים יג מדות, ואתה אוחז באמצע 'אשמנו וכו' . . פשוט דצריך להפסיק, ולהגיד עם הציבור, דבאמצע אמירת הוידוי מותר להפסיק לצורך מצוה". [אבל בהמשך, אוסר להפסיק בוידוי כדי לומר 'ויהי בנסוע', שרק ל'יג מדות' שהם 'דבר שבקדושה', מותר להפסיק באמצע הוידוי. הרי שפשוט לו שזה נחשב 'דבר שבקדושה' שצריך לאמרו עם הציבור. עד כדי כך, שמתיר לאמרו אפילו כשאוחז באמצע הוידוי].

13. השו"ע (קא, ד), מביא את דברי הגמרא (סוטה לג), שאין ליחיד להתפלל בלשון אחרת שאינה לשון הקודש. וראה בשו"ע אדמו"ר הזקן (קא, ה), שהיחיד צריך 'מלאך מליץ' שתתקבל תפילתו, ומלאכי השרת לא מבינים לשונות אחרים (אבל ציבור אינם צריכים ל'מליץ', שנאמר 'הן אל כביר לא ימאס' - את תפילתם של רבים). אלא שלפועל נהגו הנשים להתפלל בלע"ז, ולימדו עליהן זכות: א. הבעיה היא רק בתפילה **לחולה** וכדומה, אבל בתפילה **קבועה לציבור** (שחרית, מנחה וכו'), אין בעיה. ב. הבעיה היא רק בלשון **'ארמית'**, כי היא לשון מגונה

שאין לומר תפילות בארמית ביחיד, כי היחיד צריך 'מליץ', והמלאכים לא מבינים ארמית, וכן כתבו המטה אפרים, ומקורו בשל"ה)

- כאשר אומרים 'ויקרא בשם ה', אין לומר ויקרא - בשם ה', אלא צריך לעשות הפסק אחרי 'בשם', ולומר כך: ויקרא בשם - ה'[14]. (מגן

בעיני המלאכים, ולכן הם לא מליצי יושר, אבל בשאר לשונות אין בעיה. ולכן כתב הגר"ח נאה ב'לוח כולל חב"ד', שאין ליחיד לומר את הקטעים בסליחות שהם בארמית, וכן כתב במטה אפרים (תקפא, ה).

ויש שפקפקו בזה (הליכות ומנהגי חב"ד – הרב יוסף שמחה גינזבורג), מכך שאדמו"ר הזקן כותב בסידורו, שהמתפלל ביחיד אין צריך לומר את 'יקום פורקן' **השני** (לפני מוסף בשבת), יוצא אם כן, שאין מניעה לומר את ה'יקום פורקן' **הראשון**, והרי הוא בארמית ? וצריכים לומר, שאדמו"ר הזקן סומך על ההסבר הראשון הנ"ל, וכיון ש'יקום פורקן' הוא 'תפילה הקבועה לציבור', לכן אפשר לומר אותה גם ביחיד, למרות שהיא ב'ארמית'. ולפי זה יוצא לכאורה, שאין מניעה לומר את אותם קטעים בארמית שבסליחות, שהרי הם 'תפילות הקבועות לציבור'.

וכן הקשה הרלו"י רסקין ('סידור רבינו הזקן', עמ' שח), מדוע כותב ה'מטה אפרים', שאין לומר את הקטעים בארמית שבסליחות, כאשר הוא עצמו כותב בספרו 'שערי אפרים', שאפשר לומר יקום פורקן ביחיד ? וכן קשה על הגר"ח נאה, שב'לוח כולל חב"ד' מביא את דברי ה'מטה אפרים' שאין לומר את אותם קטעים בסליחות ביחיד, ומדברי אדמו"ר הזקן כאן, משמע שאין בעיה?

ולהעיר גם: שהפוסקים בסימן תקסה, הדנים בענין הסליחות (בתענית), העירו שהיחיד לא יאמר 'יג מדות', ולא העירו כלום לגבי הקטעים בארמית, ומשמע שאין בעיה. אבל אפשר לדחות, שסמכו על הנאמר בסימן קא, שאין ליחיד לומר תפילות בארמית.

ויש שרצו לחלק בין 'תפילה' ל'ברכה', ואינו נכון, כמו שהעיר הרב גינזבורג בהערות התמימים צפת (ל' עמ' 39), והביא בשם הרב אברהם ברוך פווזנר שבגמ' עצמה - שהיא המקור לאיסור זה (שבת, יב, ב), מדובר ב'ברכות' ! (שצריך לומר: 'המקום יפקדך לשלום', ולא 'רחמנא ידכרינך לשלם'), הרי שגם בברכות יש איסור.

למעשה: כתבנו שאין לומר, כי כך כתבו הפוסקים, השל"ה, 'מטה אפרים', והגר"ח נאה ב'לוח כולל חב"ד', ואין הוכחה ברורה מדברי אדמו"ר הזקן שאפשר לומר, ואדרבה מסתבר שישנו איזה חילוק, שהרי שאלה זו לא הפריעה לאותם פוסקים שכתבו שלא לומר בסליחות.

14. ה'אבודרהם' כותב, שצריך להפסיק בין 'בשם' לה', כי בפסוק יש את טעם 'טפחא', תחת המילה 'בשם', וזה מוכיח שיש הפסק אחרי המילה 'בשם', ולא אחרי המילה ויקרא. אבל מעיר ה'מחצית השקל', שלפי 'תרגום אונקלוס' הפירוש הוא אחרת, שהרי הוא תרגם: "וקרא בשמא דה'", והביאו גם רש"י שם. ולפי זה הפירוש הוא שמשה רבינו קרא בשם ה'. ואם כן צריך לומר ויקרא - בשם ה'. אבל למעשה, הביאו הפוסקים, את דעת ה'אבודרהם', וכך יש לעשות.

אברהם תקסה, ה. על פי האבודרהם. 'שערי אפרים', ו'משנה ברורה' תקפא, ד. כי הפירוש בפסוק הוא, שהקב"ה קרא בשם ה' (ויקרא בשם, ומי קרא ? ה'), ואין לפרש שמשה רבינו קרא בשם ה' (ויקרא (משה) בשם ה').

ז. 'אבל' ב'שבעה': אף על פי שאין לאבל בתוך שבעה, לצאת מביתו, אפילו לתפילה או לאמירת סליחות. בכל זאת, ביום זה, **שמרבים** בו באמירת סליחות, נחשב הדבר לצורך (אמירת ה'יג מדות', שלא אומרים ביחיד, וכו'), ומותר ל'אבל' בתוך ה'שבעה', ללכת לבית הכנסת, כדי לומר את הסליחות של יום זה. (לוח כולל חב"ד, על פי הרמ"א תקפא, א. וכביאור ה'מחצית השקל'). ויכול גם להישאר בבית הכנסת, כדי להתפלל שחרית עם הציבור ('מטה אפרים', תקפא, כב). ובכל זאת, עדיף לאסוף מנין בביתו, לאמירת סליחות ולתפילה. (מטה אפרים).

ח. קדיש אחרי הסליחות: אומרים קדיש תתקבל אחרי הסליחות, גם אם מתפללים שחרית מיד אחר כך. (הרבי, ב'ליקוטי טעמים', שבסוף הסליחות. ומבאר, שאחרי **כל** תפילה צריך לומר קדיש 'תתקבל' (שתתקבל אותה תפילה). וכמו שרואים, שגם בימים שיש בהם כמה תפילות ברציפות (יום כיפור, שבת אחרי שחרית), אומרים 'קדיש תתקבל' לאחר כל תפילה).

ט. 'רחמנא דעני': נוהגים אנ"ש, לשיר בסיום הסליחות את הניגון שלימד הרבי, על המילים 'רחמנא דעני', וכן נהוג בבית מדרשו של הרבי, והיה מעודד את השירה כדרכו בקודש ('אוצר מנהגי חב"ד', עמ' כט).

ב. התרת נדרים

א. עניינה של 'סדר התרת נדרים': ב'סדר התרת נדרים' שנוהגים לומר בערב ראש השנה כלולים שני עניינים: **א) ביטול נדרי העבר**: ונקרא - 'התרת נדרים', שבהם מבטלים את הנדרים שנדרו בשנה החולפת. **ב) ביטול נדרי העתיד**: ונקרא - 'מסירת מודעא', כלומר: הודעה על כך, שמבטל מעכשיו, את כל הנדרים שידור בשנה הבאה.

ב. סיבת ההקפדה להתיר את הנדרים: מקפידים להתיר את נדרי העבר: כי עוון נדרים חמור מאוד, כמובא במסכת שבת (לב ב), ורוצים להיות נקיים מעוון זה (חיי אדם), והביא לכך ה'שפתי כהן' רמז מהפסוק הדן בדיני נדרים: '**לא יחל** דברו, **ככל**' - סופי תיבות '**אלול**'. (ש"ך על התורה,

מטות. הביאוהו ה'ברכי יוסף', 'שערי תשובה', 'קיצור שלחן ערוך', 'כף החיים'). **ומקפידים לבטל את נדרי העתיד: על פי הגמרא בנדרים** (כג, א): **"הרוצה שלא יתקיימו נדריו של כל השנה, יעמוד בראש השנה, ויאמר: 'כל נדרים שאני עתיד לידור בשנה זו, יהיו בטלים'** (של"ה יומא, הביאו ה'שערי תשובה', סי' תקפא). **ומוסיף אדמו"ר הזקן** (תריט, ג), **שנוהגים כך, מכיון שאנשים לא נזהרים שלא לעבור על נדריהם, ועוברים על האיסור של 'לא יחל דברו'**[15].

ג. אופן עשיית ההתרה: אחרי שחרית, ולכתחילה לפני חצות[16], אומרים את 'סדר התרת נדרים', וטוב שיהיו עשרה מתירים (חוץ מ'מבקש ההתרה'), אך מן הדין די בשלשה 'דיינים' (סידור אדמו"ר הזקן)[17].

---

15. על פי דברי גמרא זו, התפשט המנהג לומר 'כל נדרי' **בערב יום כיפור**, וכפי שהביאו הטור ושלחן ערוך בסימן תריט בשם רבינו תם. ומדוע אם כן, עושים 'התרת נדרים' בערב ר"ה? אלא **ש'זריזים מקדימים'**, ועושים זאת ממש בתחילת השנה, בערב ראש השנה. (של"ה, שם). ומסביר המנחת יצחק (ט, ס), שכוונת השל"ה היא, שחוששים לכך שביום כיפור, ישמעו מהחזן בלי לומר בעצמם בפה, או שיאמרו בלחש, והרי מבואר בשלחן ערוך (יו"ד ריא, א), שצריך לומר בקול קצת, כדי שלא יהיה נחשב 'דברים שבלב': "האומר נדר שאני רוצה לידור, לא יהיה נדר, ונדר - אינו נדר. במה דברים אומרים, שהוציא תחילה בשפתיו . . ויש אומרים, דאפילו אומר כן **בלחש**, הוי כדברים שבלב". ולדעת הש"ך שם, לא מספיק שאמר בקול כזה ש'משמיע לאזניו', אלא צריך 'בקול רם', כלומר: שחבירו שלידו יוכל לשמוע. והביא זאת אדמו"ר הזקן להלכה (בסוגריים), בסימן תריט, ג.

16. **לפני חצות**: כך כותב אדמו"ר הזקן בסידורו. [אמנם פרט זה לא מובא בפרי עץ חיים, ובשל"ה - ממנו נלקח הנוסח של 'סדר התרת נדרים' - ויש שהציעו הסברים שונים לדברי אדמו"ר הזקן ('זריזין מקדימין למצוה', ועוד, ראה ב'סידור רבינו הזקן' להרלו"י רסקין)].

17. **עשרה**: מעיקר הדין, די בשלשה אנשים להתרת נדרים (שו"ע יו"ד רכח, א), אבל כותב אדמו"ר הזקן בסידורו: "וטוב שיהיה עדה שלמה" ['עדה' הם עשרה אנשים]. הסיבה לכך, מבאר ב'דעת תורה' (סי' תריט) בשם 'ספר יהושע' [להג"ר יהושע העשיל באב"ד - סבו של ה'מנחת חינוך'], שנהגו כך מפני **שחששו לאותן שיטות שזקוקים לעשרה, כדי להתיר נדר שנדר בחלום**, כמבואר בשלחן ערוך (יו"ד, רי, ב). וכן כתב ב'מטה אפרים' (תקפא, מט) שנוהגים אנשי מעשה לעשות התרת נדרים בעשרה. וגם השל"ה (תחילת מסכת יומא) כותב שכך המנהג בארץ ישראל. וכן הביא למעשה הגרש"ז אויערבאך שיש הידור לעשות התרת נדרים של ערב ר"ה בעשרה, משום נדרי חלום. [ואע"פ שאדמו"ר הזקן השמיט מ'סדר התרת נדרים' את התרת הנדרים שנדר בחלום, בכל זאת, נשאר המנהג שיהיו עשרה, כדי שיועיל גם לנדרים אלו, אף שלא מזכירים אותם בפירוש (הרב גינזבורג -

נהוג שה'דיינים' יושבים, ו'מבקש ההתרה' עומד[18]. [הרבי נהג לאמרה

הלכות ומנהגי חב"ד. אבל הרב רסקין בספר 'סידור רבינו הזקן', נשאר בתמיה. (ולהעיר מאג"ק ה, עמ' רלד. ודו"ק)].

וישנו כנראה גם טעם על פי קבלה לנוהג זה, וכפי שהובא ב'פרי עץ חיים' (שכך נהג האריז"ל), ובשל"ה. וראה ליקוטי שיחות (ד, עמ' 1332 הערה 3), שמבאר את הטעם הפנימי לכך שצריכים עשרה. שהתרת נדרים הוא תיקון כללות העולם, וזה אפשרי על ידי עשרה מישראל דוקא. [ולפי טעם זה, יספיקו אולי עשרה **יחד** עם 'מבקש ההתרה' (הרב רסקין, שם, ומדייק בלשון אדמו"ר הזקן שכתב: 'שיהיה עדה שלמה', משמע סך הכל – 'עדה'. אבל יש להעיר מדברי הרבי בברכה אחרי התרת נדרים ערב ר"ה תשנ"ב (ספר השיחות תשנ"ב עמ' 1 בהערה): "יישר כח" (ובהערה:) "לעדה שלמה דהמתירין". הרי שדייק שיש עשרה מתירין.].

18. **מבקש ההתרה עומד, והדיינים יושבים:** כך המנהג, וכפי שכותב הש"ך (יו"ד, רכח, ט) בנוגע להתרת נדרים בכלל: "ועכשיו נהגו שהמתירין יושבין, והמודר (מבקש ההתרה), עומד". הטעם שמבקש ההתרה עומד, מבואר ברדב"ז (שו"ת, א, לא), כדי שיתבייש על מה שנדר, ויהיה לו בכך כעין עונש על נדרו, או משום שהתרת נדרים היא כעין 'וידוי' שמתודה שחטא בכך שנדר או נשבע, ומצות וידוי נעשית בעמידה. [אמנם אינו מעכב, וגם אם ישב, הותר לו הנדר. (רעק"א, שם על הש"ך)]. הטעם לכך ש'המתירים' יושבים, הוא על פי המבואר בשלחן ערוך (יו"ד רכח, ד), שכאשר הדיינים צריכים למצוא 'פתח', כדי להתיר נדר, יעשו זאת בישיבה, כי צריך לכך ישוב הדעת. ולכמה דעות, 'התרת נדרים' שבערב ר"ה מועילה מדין 'פתח', ולכן המתירים צריכים לשבת.

*__להבנת הנאמר לעיל, ולתועלת הענין, מובא להלן ביאור קצר של אופן התרת נדרים בכלל, ובערב ר"ה בפרט:__

ישנם שני דרכים להתיר נדר: א) 'חרטה'. ב)'פתח'. 'חרטה' פירושה: שמתחרט על כך שנדר (וטוען שעשה זאת מתוך כעס, או בלי ישוב הדעת, וכדומה), אבל אינו מוצא סיבה, שיכול להצביע עליה ולומר, שאם היה יודע בשעת הנדר את הסיבה הזו, לא היה נודר. 'פתח' פירושו: שהנודר מוצא סיבה, שאילו היה יודע את אותה סיבה, לא היה נודר מלכתחילה.

אמנם מובא בהלכה (יו"ד רכח, ז) שנוהגים להתיר רק בשניהם יחד - חרטה ופתח. הטעם לכך: 'חרטה' מועילה רק אם היא 'חרטה מעיקרא', שמתחרט שנדר מלכתחילה, ולא שמתחרט רק עכשיו. ומכיון שקשה לדעת אם היא באמת 'חרטה **מעיקרא**', לא מסתמכים על ה'חרטה' בלבד כדי להתיר את הנדר, אלא מחפשים גם 'פתח'. אך גם על 'פתח' בלבד לא מסתמכים, מכיון שיש הרבה פרטים בדיני 'פתח', ולא כל 'פתח' מועיל [ולדוגמא: 'אין פותחין בנולד' (יו"ד רכח, יב) - כלומר, דבר שלא מצוי כלל שיקרה, לא נחשב 'פתח' - כי במקרה כזה, לא יכול לומר, שאילו היה חושב שיקרה כך וכך לא היה נודר, כי גם אם היה מעלה זאת על ליבו, היה נודר, כי לא היה חושש לדבר זה שלא מצוי]. וכך עושים (רמ"א שם): שואלים אותו אם מתחרט מעיקרא, ואחר כך עושים מה'חרטה', 'פתח', ושואלים אותו:

כשהוא מעוטר בטלית ובתפילין דרש"י]. לכתחילה יאמר כל אחד את סדר ההתרה בנפרד, ובשעת הדחק יכולים כמה אנשים לומר יחד (מטה אפרים)[19]. לכתחילה ה'דיינים' צריכים להאזין לדברי מבקש ההתרה, אבל בדיעבד, גם אם לא שמעו חלק מנוסח ההתרה, יכולים להתיר לו את הנדר, ודי בכך שיודעים שמבקש להתיר את נדריו (הגר"א נבנצל)[20].

'אילו היית יודע שתתחרט, האם היית נודר'? וכך נעשית החרטה עצמה 'פתח' להתיר את הנדר.

ולגבי 'התרת נדרים' שעושים בערב ר"ה, יש אומרים שהוא מדין 'חרטה' (הגר"ש קלוגר, הובא בליקוטי מהרי"ח ערב ר"ה. ומבאר שם, שלמרות שלא סומכים על חרטה בלבד כנ"ל, בערב ר"ה סומכים על כך, כי הייתה ה'מסירת מודעא' שנה שעברה, שמבטלת את כל הנדרים שידור, וזה מוכיח שהיא 'חרטה מעיקרא'). ויש אומרים שהוא מדין 'פתח' ('מחנה אפרים', נדרים, טז), ואע"פ שהלשון הוא: 'רק אני **מתחרט** על שלא אמרתי שיהיה בלי נדר'', הכוונה היא, **שאילו היה יודע שיתחרט, לא היה נודר, אלא היה עושה את המצוה, אבל לא בתור נדר**. [וראה 'ערוך השלחן' (יו"ד רכח, יט), שבאופן זה מרוויחים גם שלא יחשב כאדם שמתחרט על מצוה שעשה, ויפסיד שכר המצוה. אלא רק שמתחרט על כך שעשה אותה באופן של נדר].

19. ה'מטה אפרים' התיר זאת רק בשעת הדחק, ולא ביאר מדוע. ולכאורה אינו מובן, שהרי בשלחן ערוך (יו"ד רכח, מו), מבואר בפירוש, שאפשר להתיר לכמה אנשים יחד? ואולי חששו של המטה אפרים הוא, כיון שהדיינים צריכים לשמוע את דברי מבקש ההתרה, וכאשר יאמרו כמה יחד, לא ישמעו. ורק בשעת הדחק, סומכים על הדעות שאפשר להתיר על ידי שליח, וכל שכן שאין צורך לשמוע, ולכן מועיל גם כשאומרים כמה יחד. ולפי זה, צריך לומר, שמה שכתוב בשו"ע שאפשר להתיר לכמה אנשים יחד, הכוונה שיכולים 'להתיר' להם ביחד, ולומר להם מותר לכם, מותר לכם, מותר לכם. (וראה בקובץ 'נזר התורה', ז, וח). או שבשעת הדחק, סומכים על כך שישמעו הדיינים את כולם, ולמרות ש'תרי קולי לא משתמעי', בכל זאת בדבר שהוא 'חביב' 'יהיב דעתיה ושמע' (כמבואר בשלחן ערוך אדמו"ר הזקן תפח, ד לגבי הלל, ובשלחן ערוך תרצ, בל גבי מגילה).

20. נחלקו הראשונים אם אפשר לעשות התרת נדרים על ידי שליח. לדעת הרמב"ם (שבועות, ו, ד), ותוס' (נדרים, ח, ב) ועוד, חייב להתיר בעצמו. וכן פסק השלחן ערוך (יו"ד, רכח, טז), ולא הזכיר אפילו שיש חולקים על זה. אבל לדעת הרבה ראשונים, אפשר להתיר גם על ידי שליח, הרא"ש (נדרים, ח, ב), תוס' ישנים, ר"ן, רשב"א, מרדכי (שם), ועוד. ולכן כתבו כמה אחרונים, שבדיעבד אפשר להתיר גם כשהנודר לא נמצא שם (שערי דעה, שפת אמת), ויש שצירפו ראשונים אלו להקל באופנים מסויימים (שו"ת זרע אמת, ג, קכה. שו"ת חתם סופר, יו"ד רכ). ולפי זה יש שהתירו לעשות 'התרת נדרים' בטלפון (שו"ת שבט הקהתי, ה, רלט), וכן דעת הגרי"ש אלישיב, לצרף שיטות אלו כדי להתיר דרך טלפון, תרומות ומעשרות שהפריש משגיח כשרות, בטעות (משפטי ארץ, תרו"מ יח, הע' 48). ולפי

ד. להבין מה שאומרים: צריך להבין מה שאומר ב'התרת נדרים' (וב'מסירת המודעא'), ולכן מי שאינו מבין, יאמר בשפה שמבין (גם אם ה'דיינים' לא מבינים שפה זו[21]), ונראה שמועיל לומר בלשון הקודש, אם מבין את הענין בכללותו [שמתחרט על כל הנדרים והשבועות שנדר על עצמו, ושאפשר להתיר אותם] גם אם לא מבין כל מילה (חיי אדם, אלף המגן, כף החיים. ועל פי הגר"ש קלוגר)[22]. **ולכן עיצה טובה: שהרב, או ה'שליח' וכיו"ב, יבארו לציבור בקצרה, ובאופן שכולם יבינו, את הענין של 'התרת נדרים', שעומדים לומר.**

זה - שאפשר לצרף את הדעות, שמועילה התרת נדרים גם כשהנודר לא כאן - כל שכן כאשר ה'דיינים' לא שמעו היטב. ועל פי זה כתב הגר"א נבנצל (ירושלים במועדיה, ר"ה עמ' קסד), שבשעת הדחק מועילה התרת הנדרים בערב ר"ה, גם אם לא היו המתירים מרוכזים, וחשבו על דברים אחרים וכדומה, ולא שמעו את כל בקשת ההתרה, ובלבד שיודעים שהם מתירים נדרים, ושהמבקש אמר את הנוסח שנהגו לומר בבקשת ההתרה, שהרי יודעים את כוונתו, גם אם לא שמעו את כל דבריו.

21. על פי המבואר בהערה הקודמת.

22. ה'חיי אדם' (קלח, ח), ו'אלף המגן' (על ה'מטה אפרים', תקפא, קב), ו'כף החיים' (תקפא, צט), מביאים ענין זה, שצריך להבין מה שאומרים, ולא כאותם שחושבים שאומרים איזה תחינה ובקשה בלבד. ולדעת רוב הפוסקים ('חיי אדם', 'קיצור שולחן ערוך', 'כף החיים') ראוי לומר בשפה שמבין, ואכן הביא ה'חיי אדם' קיצור של נוסח התרת נדרים באידיש. אבל הגר"ש קלוגר (נדרי זריזין חלק ג, בשו"ת לשו"ע סימן רכח, יד) סובר, שחלילה וחלילה לשנות הנוסח, אלא הרוצה לעשות מצוה מן המובחר, יפרסם להמון את ענין 'התרת נדרים', ויכתוב בכרזות שתולים בבתי הכנסת, בלשון שמבינים, שצריך כל אחד להתחרט על נדריו, וכך ידעו מה הם אומרים. מדברים אלו נראה, שאין צורך להבין כל מילה, אלא העיקר להבין שבמילים אלו שאומר, הוא מתחרט על הנדרים שלו ומבקש התרה עליהם.

הנוסח בקצרה: כותב ה'חיי אדם' (קלח, ח): "ראיתי מהיראים שאינם מבינים בלשון הקודש, שאומרים את הנוסח של התרת נדרים בלשון לע"ז: "די נדרים אדער שבועות, וואס איך האב גטען און מען קען זיי מתיר זיין, האב איך חרטה אז איך האב אוף מיר גינומען, בנדר או בשבועה". ויתירו לו ואז יאמר: "איך בין מוסר מודעה, אז ווען איך וויר טאן איין נדר, זאל ער גאר ניט חל זיין" ובתרגום חפשי: "אני מתחרט על כל הנדרים והשבועות שנדרתי על עצמי ואפשר להתיר אותם". ואחרי שמתירים לו אומר: "אני מוסר מודעא, שכאשר אעשה נדר, הוא לא יחול". ויש מפוסקי זמננו שכתבו נוסח קצר כך: "אני מתחרט על כל הנדרים והשבועות, וכל מנהג טוב שנהגתי ולא אמרתי שיהיה 'בלי נדר', ואם הייתי יודע שאתחרט, לא הייתי נודר או נשבע, ובמנהג טוב שנהגתי, הייתי מתנה שיהיה 'בלי נדר'. ואני מבקש שתתירו לי את כולם". (הגראי"ל שטיינמן).

ה. לאלו נדרים מועילה 'התרת הנדרים':

- **לגבי נדרי העבר:** הבא להתיר נדר, צריך לפרט ולומר, על איזה נדר מדובר, ומכיון שב'נוסח התרת הנדרים', אין פירוט של הנדרים, אלא מבטלים באופן כללי את כל הנדרים, לא מועילה 'התרה' זו אלא, לאותם **נדרים שנשכחו ממנו כעת**. אבל על הנדרים שזוכר, צריך לעשות 'התרת נדרים' כדין, ולפרט את הנדר ('דרך החיים', 'אלף המגן', 'אבני נזר').

אבל יש אומרים, שבהתרת נדרים של ערב ר"ה, לא צריך לפרט, ולכן מועילה 'סדר התרת הנדרים', גם לנדרים שזוכר כעת (מהר"ש קלוגר, מהרא"ל צינץ, אשל אברהם בטשאטש, והגרש"ז אוייערבאך על פי הרא"ש)[23].

---

23. מצד הדין, הבא להתיר נדר, צריך לפרט את הנדר לפני אחד מן המתירים לפחות, ואם לא עשה כך, לא הותר לו הנדר אפילו בדיעבד (שו"ע יו"ד, רכח, יד): "קודם שיתירו לו, צריך שיפרט להם הנדר . . ואם לא פרט אין התרתן התרה, ומיהו בשיפרוט לאחד מהמתירים, סגי". דברים אלו נלמדים מדברי רב פפא (גיטין לה, ב), שאמר שצריך לפרוט את הנדר, וכתבו התוס' שם והרא"ש, שהלכה כרב פפא. וביאר הרשב"א (שו"ת, ד, סב. וראה חת"ס שם), שחיוב זה אינו מן התורה, אלא חכמים תיקנו זאת, וטעם תקנתם, כמבואר בסוגיא שם - 'שמא נדר על דבר אסור'. לדוגמא: נדר שאם יעבור עבירה פלונית, יאסרו עליו כל פירות שבעולם, ועכשיו בא להתיר את הנדר, כי רוצה לעבור את העבירה. נדר כזה אי אפשר להתיר, ולכן צריך לפרט את הנדר, שנדע שאינו 'נדר על איסור'. ולכן מספיק לפרט את הנדר לאחד מן המתירים, כי הוא יכול לומר לאחרים, שלא מדובר ב'נדר על איסור'. (רשב"א, שם, שו"ע שם).

ולפי זה, נשאלת השאלה: איך אפשר להתיר את הנדרים בערב ר"ה, בלי לפרט את הנדרים ? וכבר הקשה כך 'רבינו תם' [לגבי אמירת 'כל נדרי' - לפי הדעה ש'כל נדרי' הוא על נדרי העבר], ומצינו שני דרכים לבאר זאת:

א. **אין חשש שבא להתיר איסור:** הרא"ש (סוף יומא, ע"פ הקרבן נתנאל) ביאר, שמכיון שהצורך בפירוט הנדר הוא 'שמא נדר על איסור' כנ"ל [שבא להתיר נדרו, כדי 'להתיר' לעצמו את האיסור], מובן שאין חשש כזה בערב יום כיפור (ור"ה), כי לא באים להתיר לעצמם איסורים, ולכן אין צורך בפירוט הנדר. וכן כתבו כמה פוסקים: 'אשל אברהם בוטשאטש' (או"ח לא), 'שפת אמת' (יו"ד רכח יד). הגר"ש קלוגר (נדרי זריזין, רכח, יד), הגרש"ז אוייערבאך ('מנחת שלמה', נדרים כג, ב), שכיון שמפרש ואומר שאינו מבקש להתיר נדר שאין ראוי להתיר, ממילא אין חשש שנתיר לו נדרי איסור. וכבר כתב כן בשו"ת 'משיבת נפש' [להרב אריה לייב צינץ (מהרא"ל), ב, יו"ד כג. שכותב עליו רעק"א: 'אחד מגדולי הזמן'], שכל שאומר לחכם שאינו דבר איסור, או כשאין חשש שהוא בא להתיר דבר אסור, אז אין צריך לפרט הנדר. וכן נראה דעת שו"ת מהרש"ם (ב, רנ).

- **לגבי נדרי העתיד:** דהיינו - עשיית תנאי לבטל מראש, את הנדרים שידור - ('מסירת מודעא'), מועיל הדבר, רק אם בעת שנדר, **שכח ש'מסר מודעא'**. אבל אם זוכר ש'מסר מודעא', **ובכל זאת** נודר, **ביטל** בכך את 'מסירת המודעא', והנדר קיים (שלחן ערוך יו"ד ריא, ב)[24].

רק בצורך גדול: אך חשוב להדגיש, שגם כאשר מועילה 'מסירת המודעא' (נדר בעת ששכח שמסר מודעא), עיקר התועלת היא, לבטל את הנדר **ב'דיעבד'**, שלא יענש על כך שטעה, ובשוגג לא קיים

לפי שיטה זו, יוצא גם: שמועילה התרת נדרים בערב ר"ה, על ההנהגות הטובות שקיבל על עצמו, ולא אמר שיהיה 'בלי נדר', אע"פ שלא מפרט אותם עכשיו. כי אין חשש שמתיר איסור, אלא רק מפסיק הנהגה טובה. ('קריינא דאיגרתא', א, קלה. וכמו שביאר בספר 'כל נדרי', כב הע' מב).

ב. **מתירים רק נדרים ששכח:** אמנם התוס' רי"ד (נדרים, כג, ב, הובא ב'שבלי הלקט') ביאר, שלכן מועילה 'התרת נדרים' בערב יום כיפור (ור"ה), כי באים להתיר, רק את אותם הנדרים שנשכחו מהנודר, ולגבי נדרים אלו, מועילה התרה גם בלי פירוט הנדר. [ונראה שסברתו היא, שבמקרה שאי אפשר לפרט (כי שכח), לא חייבו חכמים לפרט, כי אם כן, לא יוכל לעולם להתיר את נדריו]. וכחילוק זה נקטו הרבה אחרונים - 'דרך החיים' (הלכות התרת נדרים), שו"ת 'אבני נזר' (יו"ד רצז, א), 'אלף המגן' (תקפא, קא), 'שיירי כנסת הגדולה' (יו"ד רכח). ולכן הדגישו, שבהתרת נדרים שבערב ר"ה, אפשר להתיר רק את הנדרים שאינו זוכר כעת.

ומזה שכתבו זאת גם לגבי התרת נדרים בר"ה, שבה מדגישים שבאים להתיר רק נדרים שאפשר להתיר, ולא נדרי איסור, יוצא: שלדעתם גם כשאין חשש שבא להתיר איסור, בכל זאת אי אפשר להתיר נדר שזוכר כעת, בלי לפרט את הנדר. (שו"ת 'אבני נזר', יו"ד רצז. אבל יש להעיר על דבריו, שבנוסח של השל"ה, לא מופיעים המילים 'ואין אני מבקש להתיר את אותם נדרים שאין להתיר אותם', ואם כן, יתכן שגם לשיטתם, אם יוסיפו מילים אלו, יוכלו להתיר גם נדרים שזוכר]

*ומנוסח התרת הנדרים שהביא אדמו"ר הזקן יוצא, שסומכים על דעה הא' הנ"ל, שהרי אומרים: 'הן אותם **הידועים** לי, והן אותם שנשכחו ממני', הרי שבאים להתיר - בלי לפרט - גם את הנדרים הידועים ! ויכולים להתיר את הנדרים הידועים, כי אין חשש שמתירים נדרי איסור, ולכן מוסיפים: 'ואין אני מבקש התרה על אותם הנדרים שאין להתיר אותם'. ולא כדברי 'דרך החיים' ודעימיה. וכבר העיר זאת הרשד"ב לוין (יגדיל תורה, א, עמ' נו. הביאו הגרלו"י רסקין בסידור רבינו הזקן, עמ' תקו), שהלשון 'הן אותם הידועים לי', לא מתאימה עם דעת ה'דרך החיים'.

24. ולכן מתירים את נדרי השנה החולפת, בערב ר"ה, למרות שלכאורה אין בכך צורך, שהרי כבר ביטלו אותם מראש, בערב ר"ה הקודם ! אלא שהרבה פעמים 'מסירת המודעא' לא הועילה, כי זוכר בשעת הנדר, שהייתה 'מסירת מודעא' (שו"ת הרדב"ז, ד, לג. יגדיל תורה, מד, ב).

את נדרו (שו"ת מהרי"ט, א, נג), אבל לכתחילה אין סומכים על מסירת המודעא, אלא **בצורך גדול** בלבד, אך בלא 'צורך גדול', נדרו קיים, ואם לא רוצה לקיים את נדרו, צריך לעשות 'התרת נדרים', כדין (רמ"א ריא, א)[25].

הנהגות טובות: אמנם לגבי 'הנהגות טובות' שלא קיבל על עצמו בלשון 'נדר', אלא נהג בסתם, ולא התנה שיהיה 'בלי נדר', וכן 'קבלות' של מצוה, כגון שקיבל על עצמו ללמוד איזה מסכת וכדומה, מועילה 'מסירת המודעא' שלא יחשב כ'נדר' [כי ביטל **בפירוש**, 'הנהגה **בסתם**' שאינה 'נדר מפורש']. אבל המנהג, להקפיד לומר 'בלי נדר', גם בדברים אלו, ולעשות 'התרת נדרים', אם לא אמר 'בלי נדר'[26].

---

25. **לסמוך על 'מסירת מודעא':** למרות שמן הדין אפשר לעשות 'תנאי' שמבטל את הנדרים שידור בעתיד, ומועיל אם לא זוכר בשעה שנודר, שעשה תנאי זה, וכמבואר בשלחן ערוך יו"ד ריא, ב, לדעה הראשונה ועיקרית [אמנם, בשו"ע עצמו מבואר, ש'יש אומרים' שמועילה 'מסירת מודעא', רק אם בעת שנדר, שכח ש'מסר מודעא', **ומיד אחרי שנדר, 'תוך כדי דיבור' לנדרו, נזכר ש'מסר מודעא'**. אבל אם לא נזכר מיד אחרי שנדר, לא מועילה 'מסירת המודעא' כלום. ומסיים שטוב לחוש לדעה זו], כותב שם הרמ"א, שלא סומכים על 'כל נדרי' (שהיא 'מסירת מודעא'), אלא בצורך גדול. ומקור דבריו, בשו"ת מהר"י וויל (סימן ב), שמעולם לא ראינו מי שיסמוך על 'כל נדרי' ('מסירת מודעא') להתיר נדרים או שבועות, בלא התרת חכם. ובביאור הדברים, כתב מהרי"ט (שו"ת מהרי"ט א, נג. לרבי יוסף מטראני, היה רב בצפת בזמן האריז"ל), שאם יהיה מותר לכתחילה לסמוך על 'כל נדרי' ('מסירת מודעא'), ינהגו העולם קלות ראש בכל הנדרים, אפילו אלו שינדרו בזמן שזוכרים היטב שאמרו 'כל נדרי' בערב יום כיפור. אלא ודאי, שמה שתיקנו לומר 'כל נדרי', הוא רק כדי שלא יענש מי שעבר בשוגג על נדרו, ומסיים שלכן אומרים מיד אחרי 'כל נדרי': "ונסלח לכל עדת בני ישראל . . כי לכל העם בשגגה".

26. **הנהגות טובות:** הנהגה טובה שנהג אדם אפילו פעם אחת, על דעת שינהג כן תמיד, או ג' פעמים בסתם, ולא אומר שיהיה 'בלי נדר', נחשב כאילו נדר (ראה שלחן ערוך אדמו"ר הזקן, רמט, יג, ותסח, יז). וכתב בשו"ת שלמת חיים (להגרי"ח זוננפלד, גאב"ד העדה החרדית ירושלים, לאחר מלחמת העולם הראשונה), שמסתבר שעל 'הנהגה טובה', שלא אמר בפירוש בלשון נדר, יכולים לסמוך על 'מסירת המודעא'. ויסוד הדברים התפרשו בשו"ת מהרש"ם (דעת תורה, ריא, ב), שאין כאן 'נדר' שסותר 'תנאי', אלא רק 'הנהגה טובה', ולזה מועיל ה'תנאי' והוא כאילו התנה מראש ואמר שנוהג כך 'בלי נדר'. וכן ביאר הגרש"ז אוייערבאך (שו"ת מנחת שלמה, א, צא, כ) שאף שמבואר ברמ"א שאין לסמוך על 'מסירת מודעא' אלא לצורך גדול, מכל מקום, מסתבר שלגבי הנהגה טובה אפשר להקל,

ו. לפני התפילה, ומי שלא הספיק בערב ר"ה: בשעת הצורך, אפשר לעשות את 'התרת הנדרים', לפני שהתפלל שחרית (שו"ת רבבות אפרים, ח, תקלג. הגר"ח קנייבסקי (מועדי הגר"ח עמ' קפז) **מי שלא עשה התרת נדרים בערב ר"ה, יעשה אותה בין ראש השנה ליום כיפור** (של"ה, מטה אפרים).

ז. נשים: לא נהגו הנשים לעשות 'התרת נדרים' בערב ראש השנה, וכן לא מקפידות למנות את בעליהן ל'שליח' שיתיר את נדריהן, אלא סומכות על אמירת 'כל נדרי', שבערב יום כיפור (הגרש"ז אוייערבאך, הגר"ש וואזנר, ועוד)[27].

מכיון שגילה דעתו מקודם והתנה בפירוש שלא רוצה כלל שיהיה נדר, לא אומרים ש'הנהגה' נחשבת כאילו נדר, נגד רצונו ותנאו המפורש.

וכך כתבו הרבה מפוסקי זמננו: הגרא"ז מלצר (רבבות אפרים, א, קעג, בשמו), הגרי"ש אלישיב ('מנשים באהל', עמ' רלב), ה'קהילות יעקב' ('אעלה בתמר', בשמו), 'תשובות והנהגות' (ד, רז), 'אז נדברו' (ד, מד), והגר"ש וואזנר (בקובץ 'מבית לוי', י, עמ' רה, מצרף סברא זו לעת הצורך, אבל במנהג טוב שנעשה קבוע, אינו מקיל). ולכאורה יסוד זה כבר מבואר ב'מטה אפרים' (דיני קדיש יתום): "מי שדרכו להתפלל לפני העמוד ביום היארצייט, אין מדקדקין אם מחמת חולשות או סיבה אחרת אינו מתפלל, אע"פ שלא התנה מעיקרא שאינו עושה אותו בתורת נדר, ואפשר שהוא מטעם שנוהגין לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה . . שלא יחול עליו דין נדר, וצ"ע". וכעין זה כתב ה'אשל אברהם' (בוטשאטש, או"ח, תפז), שכל מה שאדם נוהג מצד חומרא, לצאת ידי כל הדעות וכדומה, אין בזה שום נדנוד של 'נדר', ואפשר לסמוך טובא, על מה שאמר בערב ר"ה שהכל 'בלי נדר'.

וכן לגבי כל קבלה טובה שקיבל על עצמו, כותב הגרש"ז אוייערבאך ('הליכות שלמה', שם) שאע"פ שנחשב כאילו נדר כמ"ש בגמ' נדרים (ח, א) שהאומר 'אשנה פרק זה', נדר גדול נדר לאלוקי ישראל', בכל זאת, מכיון שלא אמר בלשון נדר, ורק התורה עשתה אותו **כאילו** נדר, במקרה זה שגילה דעתו מקודם, והתנה בפירוש שלא רוצה שיהיה נדר, לא אומרים שזה נחשב כנדר נגד תנאי מפורש, אלא זה נחשב כאילו אמר בפירוש 'בלי נדר'.

ומכל מקום, אף שמעיקר הדין אפשר לסמוך על 'מסירת המודעא', בדברים אלו, עדיף להחמיר, ולעשות 'התרת נדרים', גם על דברים אלו, וכך המנהג למעשה, שב'התרת נדרים' מבקשים התרה גם על דברים אלו ('הליכות שלמה', א, ז, הערה 12. ב, א, הערה 37).

27. הגר"ש וואזנר ('מבית לוי' א, טו): "ויש נוהגים להתיר בערב ר"ה גם לנשים ולכוללם בהתרת נדרים, ולא שמענו אצלנו מי שנוהג כן". הגרש"ז אויערבאך ('הליכות שלמה' מועדי השנה עמ' ז): "לא נהגו לעשות בערב ר"ה התרת נדרים לנשים, וסומכות על אמירת כל נדרי של יום הכיפורים". וכן הוא ב'חוט שני' (ר"ה, עמ' קעג), 'משנה הלכות' (נתיבות ההלכה מ' תשע"ד עמ' 206), 'תשובות והנהגות'

[ולכן צריכות הנשים להקפיד בערב יום כיפור, **לומר** את נוסח ה'כל נדרי', **בקול** קצת[28], ולא להסתפק בשמיעה מהשליח ציבור בלבד. ואם יודעת שלא תהיה בבית הכנסת ב'כל נדרי', נכון ש'תמסור מודעא', **בביתה**, ותאמר, שמבטלת את הנדרים שלהבא, כי מעיקר הדין זה מועיל גם ביחידות[29]].

ג. כתיבת פ"נ (פדיון נפש)

א. מנהג החסידים, לכתוב בערב ראש השנה, 'פדיון נפש' (פ"נ), עבורו

(א, שלח).

*וצריך עיון, לשיטת אדמו"ר הזקן ועוד, ש'כל נדרי' הוא רק 'מסירת מודעא', נמצא שהנשים לא עושות 'התרת נדרים' אלא 'מסירת מודעא' בלבד, והתבאר לעיל, ש'מסירת מודעא' לא מועילה רק אם בשעת הנדר שכח ש'מסר מודעא', וגם זה, לא לכתחילה אלא בצורך גדול ! ונראה שנהגו להסתפק בזה, מכיון שמועילה 'מסירת המודעא' על כל פנים, שלא להיענש על אי קיום הנדרים, וזו הרי עיקר הכוונה ב'התרת הנדרים' ובאמירת 'כל נדרי' בתחילת השנה. וכן מועילה 'מסירת המודעא' לגבי 'הנהגות טובות' שעשו כמה פעמים, או 'קבלות' שונות של מצוות, שקיבלו על עצמם שלא בלשון נדר, ובפשטות אלו רוב ה'נדרים' המצויים. וצ"ע עוד.

28. **אמירה בקול:** יש אומרים שמספיק לומר בלחש (ר"ן, שלחן ערוך יו"ד ריא, א, מביא זאת כדעה ראשונה, ומשמע שהיא עיקר, וכן כתב אדמו"ר הזקן בסימן תריט בגוף ההלכה), אבל יש אומרים שצריך לאמרה דוקא בקול רם, כי נחשב עדיין כ'דברים שבלב' (רא"ש, שולחן ערוך שם בשם 'יש אומרים'), ובשיטה זו גופא יש מחלוקת אחרונים: לדעת הב"ח והט"ז, מספיק שיאמר באופן שהוא יכול לשמוע (משמיע לאזניו), ולדעת הש"ך אין די בכך, אלא צריך בקול רם. (וכך מראה שהוא ביטול ברור ומוחלט בלי ספק, 'ערוך השלחן'), וכך כותב אדמו"ר הזקן שם, בסוגריים, שצריך שגם מי שעומד לידו יוכל לשמוע אותו אומר 'כל נדרי' (שהוא הרי 'מסירת מודעא'). ולכן צריך להקפיד לכתחילה לומר את מסירת המודעא בקול רם (שאחר שלידו יכול לשמוע), וכן אם האשה אומרת 'כל נדרי' בביתה, תאמר זאת בקול רם קצת.

29. **ביחידות:** מסירת מודעא הוא תנאי שאדם עושה, בינו לבין הקב"ה, ולכן יכול לעשות זאת גם כאשר הוא לבדו (ריטב"א (נדרים כג, ב). לבוש (תרי"ט א), הגרש"ז אוייערבאך (הליכות שלמה ב, קונ' שלמי נדר טו), בעל 'משנה הלכות' (קובץ בנתיבות ההלכה, תשעד עמ' 206), תשובות והנהגות (א, שלח, ג, קס) והוסיף שם ב'תשובות והנהגות', שלכן יכולה אשה לומר לעצמה בביתה נוסח מסירת מודעא, או 'כל נדרי'). וכך משמע מדברי אדמו"ר הזקן (תריט, ד), שהמנהג להעמיד שני אנשים ליד החזן לאמירת 'כל נדרי', היא מפני שזה נראה לאנשים כמו 'התרת נדרים', וחוששים שיטעו לומר, שאפשר להתיר נדרים ביחיד. משמע

ועבור בני ביתו (ספר המנהגים חב"ד, על פי מנהג החסידים)[30].

בהדיא, שמצד מסירת מודעא אין צורך בשלשה, ורק מפני חשש הטועים שזה התרת נדרים נהגו כך.

30. 'פדיון נפש' הוא בקשת ברכה בכתב מהרבי, לעורר רחמי השי"ת על נפשו, ולהתברך בכל הדרוש לו ביום הדין. דבר זה נהוג מאז ומקדם אצל החסידים, כפי שמובא בספר המנהגים, שמקור הדברים הוא: 'מנהג החסידים'.

על חשיבות הדבר בעיני החסידים אפשר ללמוד ממכתבו של הרה"ח ר"י פייגין הי"ד (כסלו, תרצ"ג), שלמרות הפחד הגדול, לשלוח מכתבים מרוסיה לרבי, הרי שלכבוד ראש השנה שלחו: "ריבוי המכתבים המתקבלים בחודש תשרי, והעיקר מרוסיא, אשר כל השנה יראים, ובחודש זה גם המה כולם ישלחו פדיון נפש". [להעיר מהמסופר בשו"ת 'ובחרת בחיים' (למהר"ש קלוגר), בדבר הוראת אחד הרבנים מורי הוראה בק"ק זלאטשוב, שהתיר לכתוב 'קוויטל' (פ"נ), ושיסע יהודי מחוץ לתחום, על סוסים, כדי לבקש את ברכת הרה"ק ר' שלום מבעלזא, שיעתיר בעד חולה. ויוצא נגד הוראה זו: "הוראה רעה ומקולקלת". ובשו"ת מהרש"ם (ג, רכה) מביא גם כן סיפור זה, שדיין אחד התיר לכתוב בשבת, על ידי גוי, ומוהר"ש מבעלז התרעם על כך, ואמר 'עכשיו אני מחויב להתאמץ שישיג החולה רפואה, שלא יוגרם על ידי, חילול שבת, וכן היה שנתרפא". רואים עד כמה חשוב היה להם לשלוח פ"נ, ונחשב להם פיקוח נפש שמתיר לחלל את השבת. וגדולי הדור לא הסכימו שנחשב עד כדי, 'פיקוח נפש'].

להרחבת ביאור המושג של 'פדיון נפש', יש להוסיף קצת ביאור:

'פדיון נפש' פירושו שפודים את נפשו של פלוני תמורת דבר אחר (ראה 'פני יהושע' ב"ק נ, א. וכן רמב"ן דברים ז, ח). ולדוגמא: ב'כפרות', פודים את נפשו של האדם תמורת התרנגול. ובענייננו: 'פודים' את נפשו של האדם תמורת כסף, שהרי האדם עובד קשה, ונותן את נפשו וכוחותיו כדי להשיג את כספו. [וכמו שכותב בספר 'רגל ישרה' (לרבי צבי אלימלך מדינוב, בעל ה'בני ישששכר'): "פדיון הוא דוקא על ידי דבר אחר שיכנס במקומו . . כופר לפיוס לסטרא אחרא . . ועל כן, כשעושה סגולת הפדיון לאיזה איש המצטרך . . יפסידהו בממונו לצדקה אשר כחו מלובש בממונו שסיגל בכח נפשו, ויהיה ממש נפש תחת נפש לפיוס הסטרא אחרא, בנפש ממש (כן קבלתי מרבותי)"]

ומצינו 'סדר פדיון נפש' מהרמב"ן (מופיע בסידורים ישנים. ומסופר ב'בית אפרים', שלפני פטירת החתם סופר, עשו לו תלמידיו, פדיון נפש של הרמב"ן. וב'ספר הזכרון' מסופר, שכך עשה החת"ס עצמו כאשר היה מצור על העיר פרשבורג) וכך כותב: "יקח פרוטות כשמו של החולה, למשל אם שמו יעקב, יקח 182 פרוטות, יקח י' פרוטות מהם ויאמר: 'לשם יחוד .. הריני נותן פרוטות אלו בשליחות פלוני בן פלוני, ליחד צדק עם צדקה פדיון נפש פלוני בן פלוני, וי' פרוטות אלו יהיה פדיון אות י' של שמו יעקב . .". וממשיך שם ב'סדר' שלם עם תפילות, פרקי תהילים, על כל אות משם החולה, ואחר כך כותב, שיקח את כל המטבעות ויערבבם יחד, ויחלקם לעניים הגונים, לשבעה חלקים (ומביא עוד תפילה הנאמרת

ב. הוראות סדר כתיבת פ"נ:

- לאחר טבילה במקוה, נוטלים ידיים, (הנשואים) חוגרים אבנט (גארטל), ונותנים כסף לצדקה[31].

בשעת החלוקה לעניים: 'בשם כל ישראל אנחנו נותנים זה לצדקה בשביל פלוני . . ובצדקה זו ינצל .. וכו' וכו'). ויש 'פדיון' על פי האריז"ל, ובו נותנים 160 פרוטות בכל מקרה, בלי קשר לשם האדם.

אכן במקור 'פדיון נפש' הוא סכום הכסף שנותנים לצדקה, בצירוף ל'פתק' (קוויטל) בו רשומים שמו ושם אמו של מבקש הברכה. אבל במהלך השנים הפך שמו של הפתק עצמו - 'פ"נ', והכסף המצורף - 'דמי פ"נ'. [ישנם הוראות של הרבי למנהלי ה'מרכז', מה לעשות ב'דמי הפ"נ', אם לקופת 'מחנה ישראל', או ל'קופת לשכת חשאין', שע"י 'מחנה ישראל'. ובכל שנה הוצבה ב'גן עדן התחתון' קופה עם הכיתוב 'דמי פ"נ' בה נהגו לשלשל את הכספים המיועדים].

מכך רואים, כמה חשוב להוסיף סכום לצדקה, ביחד עם כתיבת הפ"נ. [אך כמובן ישנו ענין במסירת השמות עצמם, וכמו שמצינו בדברי הרמב"ן (במדבר, א, מה), על הפסוק ויהיו כל פקודי בני ישראל: "וקשה, למה הוצרך הכתוב להגיד מספר הכלל, לאחר שהגיד הפרטים ? אלא, שהבא לפני אב הנביאים (משה רבינו), ואחיו קדוש ה' (אהרן), והוא נודע אליהם בשמו, יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים, כי בא בסוד העם, ובכתב בני ישראל, וזכות הרבים במספרם . . **כי ישימו עליהם עינם לטובה, יבקשו עליהם רחמים** . . והשקלים כופר על נפשותיכם". ובפרט שבקרב חסידי חב"ד מקובל לתת לרבי 'דמי מעמד', אשר בשעת הצורך יכולים לשמש כ'דמי פדיון']

תועלת הפ"נ רואים בדברי הרבי (פנחס תשי"א): "כידוע אצל חסידים, שכאשר כותבים פדיון נפש, ושולחים אל הרבי, נפעלת כבר הפעולה, גם אם הפדיון לא הגיע עדיין לידי הרבי, ובמילא לא ראהו בעיני בשר. על החסיד לעשות את שלו, להתמסר אל הרבי ולסמוך עליו, וכאשר הוא עושה את שלו, ומצינו את שום מניעות, אזי נפעל כבר הענין על ידי הרבי".

31. **מקוה:** ראה 'אספקלריא', נספח ל'כפר חב"ד' גיליון 1243 עמ' 20 שאפילו את ה'טיוטא' ((brouyonשל הפ"נ אין לכתוב בלי מקוה, שכך הורה כ"ק אדמו"ר הרש"ב לרב"צ רסקין ע"ה. ואם לא טבלו במקוה, יכתוב על ידי אדם אחר. **חגירת אבנט:** כך כותב הרבי במכתב לי' שבט, מובא בספר המנהגים חב"ד עמ' 95. **נטילת ידיים:** כך מנהג החסידים (הרב גינזבורג, 'הלכות ומנהגי חב"ד', עמ' 253). **אחרי שחרית:** כך נהוג, ומבאר הרבי שבזה מוסיף לעצמו זכות (קובץ לחיזוק ההתקשרות, עמ' 63). **צדקה:** כפי שהתבאר בהערה הקודמת, ה'פדיון' הוא הצדקה שנותנים תמורת הנפש, של מבקש הברכה, ואליו 'מצרפים' פתק לבקשת ברכה, ועל פי הוראת הרבי הכסף שניתן כ'דמי פדיון', הולך לקופת 'מחנה ישראל' וכו'. ולכן יש להקפיד לתת צדקה ביחד עם כתיבת הפ"נ. אבל: 'ודאי שהרבי קיבל פני"ם, גם כאשר לא ניתנו איתו 'דמי פדיון'' (הגרי"ל גרונר).

- לוקחים דף חלק [בלי קוים], בראש הדף כותבים את המילה 'פ"נ' [בלי לכתוב ב"ה], הפ"נ מתחיל במילים: "אנא לעורר רחמים רבים עלי, פלוני או פלונית, שמו ושם אמו, [אם כותב על כמה יחד: 'עלינו', ואם כותב על אחרים: 'עבור'], וממשיכים בבקשת הברכות, בגשמיות וברוחניות[32].

- אין לכתוב חסרונות שמוצא בעצמו [יש לי חיסרון כזה וכזה] אלא לבקש שיתוקן פרט מסויים שמוצא בעצמו שצריך תיקון. אין לכתוב

---

32. **נייר חלק**: כך המנהג (הלכות ומנהגי חב"ד, שם). **פ"נ בראש הדף**: כך המנהג, וכך רואים בצילום הפ"נ שכתב הרבי עצמו (ראה אוצר מנהגי חב"ד – אלול תשרי, עמ' תג ואילך, צילומים של כמה פ"נים). **לא כותבים ב"ה**: אף על פי שהרבי דורש לכתוב בכל מכתב 'ב"ה' (ליקוטי שיחות ו', עמ' 190, וכותב על זה: "מנהג ישראל תורה"), בכל זאת המנהג שלא לכתוב ב"ה בפ"נ, וכפי שאפשר לראות בצילומים של הפני"ם של הרבי. וראה קובץ הערות וביאורים תתקכד עמ' 80 מה שכתב הרב גינצבורג, לבאר זאת בדרך אפשר. **אנא לעורר וכו'**: בשיחת ליל י' אייר ה'שי"ת, אומר הרבי: "אילו יישר חילי, הייתי מבטל הנוסח שכותבים 'ממקור הרחמים וכו' . . אין צורך ליתן לרבי 'כתובת', מהיכן לעורר רחמים, הוא יודע בעצמו . . ואולי רצונו לעורר רחמים ממדריגה נעלית יותר". ואכן הרבי עצמו כתב כך, וכן כ"ק אדמו"ר הריי"ץ וכ"ק אדמו"ר הרש"ב אבל אומר הרבי שם: "כ"ק מו"ח אדמו"ר היה אמנם כותב נוסח זה, אבל, זוהי הנהגה שלו, ואין זה ראיה שגם אנו . . צריכים לכתוב כן". יש נוהגים לכתוב 'אנא לעורר רחמים רבים על נר"נ של', אבל בכל צילומי הפני"ם שכתב הרבי לא מופיע נוסח זה, ואמר לי הרב לייבל גרונר, שרשום אצלו, שבאותה שיחה, הרבי דיבר גם על מילים אלו (שהיה מבטל גם 'על נר"נ', דהיינו שגם אין צריך לתת 'כתובת' לרבי על מה לעורר רחמים). **שמו ושם אמו**: הסיבה שמזכירים שם האם, מקורו בחז"ל (שבת, סו, ב) "כל מנייני - בשמא דאימא" ('כל לחישות (לרפואה, או ברכה וכו') . . פלוני בן פלונית' - רש"י). וכן נזכר בכמה מקומות בש"ס (יומא, פד, א. גיטין סט, א, עבודה זרה, יב, ב). וגם בתהילים אומר דוד המלך (פו, טז): "והושיעה לבן אמתך". ויש בזה טעמים שונים, ואכמ"ל. **עלינו, עבור**: כך כתב לי הרב לייבל גרונר, וכך מופיע בשמו ב'הלכות ומנהגי חב"ד', שם. **ברכות בגשמיות וברוחניות**: כך מופיע בצילום הפני"ם של הרבי, וכך אמר הרבי כמה פעמים, שאפשר לבקש הן ברוחניות והן בגשמיות, ולדוגמא (אחרון של פסח תש"י): "יש מקשין, מה שייך בכלל לבקש מהרבי, הרי זהו ענין של 'ממוצע' ? . . משולח אחד היה נוהג שכאשר ביקשוהו למסור 'פדיון' בקשר לענייניים גשמיים, היה לוקח, אך 'פדיון' בנוגע לענייניים רוחניים, לא היה לוקח, באמרו שאפילו הקב"ה אינו עושה זאת, כמאמר 'הכל בידי שמים, חוץ מיראת שמים', והמענה על זה: כשם שישראל אורייתא וקוב"ה כולא חד . . חד ממש, כך גם ההתקשרות בין החסידים לרבי, שאינה כשני דברים המתאחדים, אלא נעשים 'כולא חד' ממש. והרבי אינו 'ממוצע מפסיק', כי אם 'ממוצע מחבר'.

שמקבל על עצמו יסורים ח"ו, וכן אין מקום לכתוב דברים שליליים על יהודי אחר[33].

- לאחר כתיבת הפ"נ, קוראים את הפ"נ, ובשעת הקריאה מצייר לעצמו כאילו עומד לפני הרבי[34].

- לאחר הקריאה, מכניסים את הפ"נ באחד מספריו של הרבי, ואם אפשר, ישלחוהו בו ביום, על מנת שיקראוהו בציון[35]. מספר הפקס: 1-718-7234444. כתובת דוא"ל: ohel@ohelchabad.org

ד. דינים המיוחדים לערב ראש השנה

א. קברי צדיקים: נוהגים ביום זה, ללכת להתפלל על קברי צדיקים, ולהרבות שם בתחינות, ובצדקה לעניים (רמ"א, תקפא, ד), ונוהגים - הנמצאים בקירוב מקום - להשתטח על הציון (ספר המנהגים חב"ד, עמ' 55 שכך 'מנהג החסידים').

ב. תקיעת שופר: אין תוקעים במשך כל היום (רמ"א, תקפא, ג). כדי לחלק

---

33. **חסרונות עצמו:** על פי אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הרש"ב (א, קנד): "מהפ"נ שלו לקחתי את המורם ממנו, וכתבתי פ"נ וקראתי על האהל (כלומר, לקחתי את העיקר של הפ"נ, כתבתי אותו שוב, וקראתי את מה שכתבתי על האהל), לדעתי אחשוב, אשר פ"נ על קברי הצדיקים בעניינים רוחניים בעבודה, אינו צריכים לכתוב החסרונות שמוצא בנפשו, כי אם לבקש שיתתקן בכל פרט כזה וכזה, כל אחד לפי השגת נפשו ועצם רצונו, אך העיקר לבקש ולהתפלל, שיתקן הפרט ההוא באופן כך, ולא לכתוב כמו שהוא רצה בחסרונו, כן הוא לדעתי ויש לי טעם בזה, ולא אוכל לכתבו במכתב. ולזאת לא יכולתי לקרוא את הפ"נ שלו, וכאשר נתן לי רשות לתקנו, כתבתי ובקשתי על תיקונם". **יסורים:** הרבי באג"ק ד, עמ' שמח. **שלילי על הזולת:** הרבי באג"ק ד, עמ' תכד.

34. כך כותב הרבי במכתבו לי' שבט תשי"א, מובא בספר המנהגים חב"ד עמ' 95: "**יקרא** כל אחד פ"נ (כמובן בחגירת אבנט) . . יצייר עצמו, בעת **קריאת** הפ"נ, כאילו עומד לפניו. להניח הפ"נ אחר כך, בין דפי מאמר . . ולשלחו (אם באפשרי – בו ביום) על מנת לקראותו על ציון שלו". וכפי הנראה, ההוראה 'לקרא' את הפ"נ, מכוונת למי שלא יקרא בעצמו את הפ"נ על הציון.

35. כך כותב הרבי במכתב הנ"ל, ראה הערה הקודמת. **מענה הרבי על פ"נ היה בדרך כלל כך:** "ב"ה ימי הסליחות ה'תש .. שלום וברכה ! הפ"נ נתקבל. ולקראת השנה החדשה, הבאה עלינו ועל כל ישראל לטובה ולברכה, הנני בזה להביע ברכתי, לו ולכל אשר לו, ברכת כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה בגשמיות וברוחניות. בברכה ...".

בין התקיעות של חודש אלול שהן רשות, לתקיעות של ראש השנה שהן חובה (לבוש, תקפא, א), או כדי לערבב את השטן, שיחשוב שכבר עבר ראש השנה ('מנהגים' לר"א טירנא, מהרי"ל). ויש אומרים, שמותר להתאמן לתקיעות של ראש השנה, בחדר סגור (אליה רבה, בשם ספר 'אמרכל', והביאו הפרי מגדים, וכך מצדדים המשנה ברורה, וה'דברי נחמיה')[36].

ג. הכנת המאכלים:

- לא לשכוח להכין - תפוח, דבש, רימון, ראש של איל (דג/או אחר) בשביל ליל ראשון של חג. ופרי חדש, בשביל ליל שני של חג.

- יש להכין לראש השנה מאכלים מתוקים ושמנים (רמ"א תקפג, ב), אבל אין להכין, תבשילים שטעמם חמוץ או מר (בראש השנה 'סימנא מילתא', ולכן אוכלים מאכלים מתוקים, שתהא שנה טובה ומתוקה, ומכך למד רב האי גאון, לאידך גיסא, שאין לאכול מאכלים חמוצים (מגן אברהם, אדמו"ר הזקן, תקפג) וכן מאכלים מרים

---

36. **דין תקיעות בחדר סגור:** בנוגע לתקיעת שופר בערב ראש השנה, מביא הרמ"א (תקפא, ג), בשם ספר 'מנהגים' (ר"א טירנא, מנהגי סליחות): "אין תוקעין בערב ראש השנה". אך לא ביאר את טעם הדין, וגם האם אין לתקוע בשום אופן, או שאין תוקעין בבית הכנסת כמו בכל יום בחודש אלול. ואכן דן בזה ה'מגן אברהם' שם, ומביא שני טעמים לדין זה, והנפקא מינה ביניהם: א) כדי להפסיק בין תקיעות דרשות, לתקיעות דחיוב (לבוש), ולפי זה: "בביתו מותר לתקוע להתלמד, דדי שמפסיק בבית הכנסת". ב) כדי לערבב השטן (מנהגים לר"א טירנא),ולפי זה: "אין לתקוע כלל". ונראה שכך מסקנת המגן אברהם, כיון שמקור הדין ברמ"א הוא ב'מנהגים', ושם מבואר שהוא משום 'עירבוב השטן'. אמנם ה'פרי מגדים' (א"א, יד), מביא את דברי ה'אליה רבה', בשם ספר 'אמרכל', שאם הוא 'להתלמד' לתקוע בראש השנה (אפילו רק בספק שיתקע), מותר לעשות זאת בחדר סגור. וכן כתב ב'דברי נחמיה' (מופיע בסוף שלחן ערוך אדמו"ר הזקן, חלק ד', עמ' תסט (במהדורה החדשה), כ'השלמות' לסימנים שחסרים בשלחן ערוך אדמו"ר הזקן), ואחר שהביא את ב' הטעמים הנ"ל, כותב: 'אם כן אין לתקוע אפילו בביתו להתלמד' ומוסיף (בסוגריים!): 'כי אם בחדר סגור'. ונראה שסברתם היא, שכיון שתוקעים בחדר סגור, אינו דומה כלל לתקיעות של ראש השנה, ולכן שפיר, 'מערבב את השטן'.

[וראה ליקוטי שיחות (כד, עמ' 222) ביאור נפלא בענין 'עירבוב השטן', שהרי לכאורה הוא 'מלאך', ויודע היטב מתי הוא ראש השנה ? אלא ה'עירבוב' הוא לא שלא ידע 'מתי' הוא 'ראש השנה', אלא שיחשוב (וכך הוא באמת - אם חזרו בתשובה) שבנ"י כבר זכו בדין, ולכן שוב אינם צריכים את ההתעוררות של התקיעות של חודש אלול. ולכן גם כשיבא לקטרג, הוא יעשה זאת רק 'על הספק', וממילא בלי תוקף וכו'].

(מטה אפרים, ערוך השלחן)) **אמנם זהו במקרה שהמאכל התבשל בחומץ וכדומה, והטעם של המאכל נעשה חמוץ או מר [או כשהמאכל בעצמו חמוץ כמו לימון** (חיד"א)] **אבל להוסיף ולתבל בחומץ או לימון כדי לתת טעם, אין בעיה** (ערוך השלחן) [**לגבי מאכלים חריפים ראה בהערה**[37]].

- **אין אוכלים אגוזים ולוזים בראש השנה, כי אגוז בגימטריה 'חטא', וגם הם מרבים את הכחכוחים בגרון, וזה מפריע בתפילה** (רמ"א, מגן אברהם, שו"ע אדמו"ר הזקן תקפ"ג). **יש שנזהרים גם, שלא לאכול שקדים ובטנים כדומה שגם הם מרבים את הכחכוחים ומפריע לתפילה** ('מקור חיים' לבעל החוות יאיר), **אבל אין מניעה להשתמש באבקת שקדים ואגוזים וכיוצא באלו, להכנת עוגה או שאר מאכלים.** (ראה שו"ת 'באר משה', ג, צז, שהתיר באבקת שקדים והחמיר לכתחילה באגוזים, אבל נראה שלדעת אדמו"ר הזקן, אפשר להתיר לכתחילה גם באגוזים, כי לא הביא כלל את הטעם שאגוז בגימטריה חטא[38]).

---

37. ויש מחמירים שלא לאכול גם מאכלים חריפים. (לקט יושר תלמידו של ה'תרומת הדשן', שכך נהג רבו). אבל לא מובא בפוסקים אחרים, ולכן נראה שאין להחמיר בזה, רק מי שיודע שכך נהגו במשפחתו.

38. בטעם המנהג שלא לאכול אגוזים, מביא הרמ"א (סימן תקפג), שני טעמים: א) 'אגוז' בגימטריה חטא [ראה שו"ת התעוררות תשובה (ג), לבאר זאת, שהרי אגוז בגימטריה חט בלי האלף, ואכמ"ל]. ב) האגוזים מרבים 'כיחה וניעה' ומפריעים לתפילה [מקור הדברים במהרי"ל, ושם מובא, שההפרעה היא הרעש שאנשים יעשו בגרונם, שיפריע **בשמיעת** התקיעות, ולפי זה היה צריך להיות רק עד התקיעות (ואכן כך כתב למעשה ב'יוסף אומץ'), אבל הרמ"א הרחיב המנהג, וכתב שמפריע גם לתפילה עצמה].

הנפקא מינה בין הטעמים: א) לוזים. ב) אגוזים טחונים בשביל אפיה ובישול.

א) לוזים: כותב המגן אברהם (שם), שלפי הטעם הראשון (גימטריה) הבעיה היא רק ב'אגוז', אבל ב'אגוזים הקטנים' הנקראים 'לוזים', אין בעיה, כי אינם בגימטריה חטא. אבל לפי הטעם השני, שניהם בעייתיים, כי שניהם מרבים כיחה וניעה, ומפריעים לתפילה. יוצא למעשה: מכיון שהרמ"א הביא את שני הטעמים, יש לאסור גם 'לוזים' [ולכן הוסיף ה'מקור חיים' גם שקדים, שגם הם מרבים כיחה וניעה. והמטה אפרים הוסיף עוד דברים כמו פולין וכדומה, וראה כף החיים, שכל אחד יבדוק בעצמו איזה מאכל יגרום לו הפרעה בתפילה].

ב) אגוזים טחונים: כתב בשו"ת באר משה (ג, צז) שכאשר האגוזים טחונים, ואפויים בתוך עוגה או בתוך תבשיל, לפי הטעם הראשון (גימטריה), יש להמנע, כי גם כשאינו ניכר, הרי הוא בכל זאת בגימטריה חטא. אבל לפי הטעם השני ('כיחה

ד. מה נחשב 'פרי חדש': אפשר לברך 'שהחיינו' על פרי חדש, רק כאשר הוא פרי שלא אכל בשנה זו, וגם **אינו מצוי** במשך השנה, **במחיר** סביר **ובאיכות טובה**, ובצרפת מצויים ב"ה שפע של פירות במשך כל השנה, ולכן כאשר באים לבחור 'פרי חדש' לראש השנה, יש לבדוק אם אפשר לברך עליו 'שהחיינו'. דוגמאות: הדבר תלוי במציאות, והמציאות משתנה, אבל ניתן כמה דוגמאות: אבטיח, מלון, אפרסק, הם פירות שלא מצויים בחורף, ומברכים עליהם 'שהחיינו', אלא שבדרך כלל כבר אכלו מהם בשנה זו, ואם כן אינם מתאימים לפרי חדש בשביל ראש השנה.

דוגמאות רלוונטיות: 'תמר צהוב', הוא פרי שאינו מצוי במשך השנה, ובדרך כלל לא אכלו ממנו, ולכן ניתן לברך עליו שהחיינו בראש השנה. [אבל יש מפקפקים בתמר[39]] גם פרי ה'סברס' (figue de Barbarie) אינו מצוי כל השנה, ואפשר לברך עליו, וכן הפרי הנקרא jujube מתאים לברך עליו שהחיינו[40]. [ולהזכיר, שהרימון לא יכול לשמש כ'פרי חדש',

---

וניעה'), אין סיבה להמנע, כי בכהאי גונא, אינם גורמים להפרעה בתפילה. ולכן למעשה מחמיר לכתחילה באגוזים שמעורבים בבישול גם כשאינם ניכרים, ומתיר לכתחילה בשאר דברים כמו שקדים וכדומה.

ולכן כתבתנו להתיר לגמרי לפי אדמו"ר הזקן, כי הוא השמיט את הטעם הראשון (גימטריה) והביא רק את הטעם השני (מפריע לתפילה), ואם כן, כל שהוא טחון או מעורב או מבושל, אין מניעה לאכלם גם אגוזים. [ולהוסיף, שבשו"ת יד יצחק (גליק, א, רח), כותב, שגם לפי הטעם הראשון (גימטריה) אין בעיה כשהם מעורבים ולא ניכרים, כי איבדו את שמם הפרטי, ולא שייך לומר שהם בגימטריה חטא. ולפי דבריו גם לדעת הרמ"א, צריך להיות מותר, ואפשר לצרף דעה זו, להיתר].

39. כי מצויים תמיד תמרים יבשים, והם מאותו מין (שערי ברכה, עמ' תשט, ועוד). אבל הרבה פוסקים כתבו שלא נחשבים אותו מין, כי הם שונים בטעמם מאוד ('הליכות מועד', עמ' 80, 'ברכת ה'', עמ' תרא, 'כתם אופיר', עמ' 207. ובכמה פוסקים ('וזאת הברכה', 'פסקי תשובות') שלא לברך עליו, כי מצוי תמיד מבתי קירור, אבל לכאורה בצרפת לא מצויים כמעט תמרים כאלה מבתי קירור. וצריך עדיין בירור.

40. עיקר ברכת שהחיינו היא על השמחה של ראיית הפרי החדש (ב"ה הגענו לזמן הזה, שאפשר לראות שוב פרי זה), והיה ראוי לברך כשרואה, אלא שלמעשה נהוג לברך בשעת האכילה (שלחן ערוך, רכה ג). ומובן, שכאשר אין שמחה על הראיה, לא שייך לברך, ולכן: פרי המצוי כל השנה, גם אם בפועל לא אכל ממנו שנה שלמה, אין מברכים עליו, כי אין שמחה כאשר רואים אותו.

ויש בזה ג' אופנים: א. הפרי מצוי כל השנה באופן טבעי. ב. הפרי מצוי על ידי

מכיון שאוכלים אותו בליל א' של ראש השנה, ואת הפרי החדש צריכים לליל ב' של ראש השנה].

ה. הכנת האדם: מסתפרים, נוטלים צפרניים, ומתרחצים וטובלים במקוה, לכבוד ראש השנה. וסמוך לכניסת החג, לובשים בגדים נאים וחשובים, להראות שאנחנו בטוחים שהקב"ה יעשה לנו נס, וישפוט אותנו במידת חסדו לכף זכות, ויכתבנו לחיים טובים[41].

איזה פעולה (קירור וכו'), או על ידי 'יבוא' מארץ אחרת. ג. הפרי מצוי כל השנה על ידי פעולה, אבל כאשר מגיעה העונה שלו, ומגיעים הפירות החדשים, ניכר עליהם שהם פרי מהעונה החדשה ולא פרי שנשמר על ידי פעולה, או שהפרי מצוי כל השנה, אבל ביוקר רב.

הדין: א. פרי שמצוי באופן טבעי כל השנה, לא מברכים עליו 'שהחיינו', גם אם לא אכל ממנו, שלחן ערוך (רכה, ו): "פרי שאינו מתחדש משנה לשנה, אפילו אם יש ימים רבים שלא אכל ממנו, אינו מברך שהחיינו". ב. גם כאשר עושים איזה פעולה, כדי שיהיה מצוי כל השנה, אין מברכים עליו, רמ"א (שם): "לכן אין מברכים שהחיינו על ירק חדש, דעומד כל השנה בקרקע". מבואר ברמ"א, שמכיון שהירק מצוי כל השנה על ידי ששומרים אותו בקרקע, לא מברכים עליו. וכן כתבו פוסקי זמננו לגבי פירות רבים שישנם היום מ'יבוא', מארצות אחרות (תשובות והנהגות, א, רא): "במדינות אלו מייבאים פירות, ונמצאים הפירות במשך כל השנה, אם לברך שהחיינו . . לכאורה הדין בזה כמבואר ברמ"א (רכה, ו) בפרי שעומד כל השנה בקרקע . . וכאן גם כן אם אין היכר בין פירות שמייבאים לבין פירות החדשים, אין שמחה, ואינו ראוי לברך" ג. אבל כאשר אפשר להשיג, אבל ניכר שאינם באותה איכות, אז מברכים שהחיינו. כך אפשר ללמוד מדברי אדמו"ר הזקן (סדר ברכת הנהנין, יא, טו): "ואם החדש ניכר היטב בטעמו וגם במראיתו, מברכין עליו שהחיינו", וב'תשובות והנהגות' (שם): "דעתי נוטה, שאם מייבאים בשיעור שמצוי בחנויות, אינו מברך שהחיינו כשמופיע בשוק, אבל אם מגיע כאן במשך השנה רק מעט, ולא מצוי וביוקר, ולא בכל החנויות אלא בחנויות מיוחדות, כהאי גונא ראוי לשמוח ולברך שהחיינו". וראה גם בשו"ת באר משה (ה, סה).

41. **מסתפרים, וכו':** כך מובא בהלכות ראש השנה (שו"ע תקפא, ד). וכן הוא בכל ערב יום טוב כמבואר באדמו"ר הזקן (תקכט, ב): "איזהו כבוד ? זה שאמרו חכמים שמצוה על האדם לגלח בערב יום טוב, כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, וכן מצוה לרחוץ בחמין, וליטול צפרניו בערב יום טוב, כמו בערב שבת". וכן מבואר לגבי שאר ערבי יום טוב, בשו"ע סימן תקלא, וברמ"א בסימן תעא, ג.

אבל נראה שישנה הדגשה מיוחדת בערב ראש השנה, שאע"פ שהוא יום הדין, בכל זאת יש לעשות זאת, וכך כותב ה'טור' בסימן תקפא: "ורוחצין ומסתפרין על פי המדרש: אמר רבי סימון כתיב 'כי מי גוי גדול וגו', רבי חנינא ורבי יהושע אומרים איזו אומה כאומה זו, שיודעת אופייה של אלוקיה, פירוש מנהגיו ודיניו, שמנהגו של עולם, אדם יש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו

ו. הידור נוסף: "כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע, נהג לקבל על עצמו הידור נוסף לפני כל ראש השנה" (ספר המנהגים חב"ד עמ' 56), וכהוראה לרבים כותב כ"ק אדמו"ר הריי"ץ (ספר המאמרים קונטרסים, א, עמ' קלב): "בכל ראש השנה, צריך כל אחד לקבל על עצמו זהירות יתירה (הידור) במצוות עשה, וזהירות בסייג של לא תעשה, וזהירות יתירה בהנהגה טובה". וכך אומר הרבי: "מן הראוי שכל אחד ואחת יקבל על עצמו בלי נדר הידור נוסף, ותבא עליהם ברכה" (תורת מנחם תשמג, א' עמ' 34. וראה גם לקו"ש ח"ב, פרשת תצא, אות ד)[42].

ואינו חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינם כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומחתכין צפרניהם ואוכלים ושותים ושמחים בראש השנה, לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס. לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ראש השנה, ולהרבות מנות בראש השנה.

להסתפר לפני חצות: מן הדין אפשר להסתפר אחרי חצות, כמבואר בשלחן ערוך אדמו"ר הזקן רנא, ד. אבל האריז"ל היה נזהר כל השנה להסתפר לפני חצות (הרח"ו פרשת קדושים בשם האריז"ל, 'מטה אפרים' תקפא, נ, קיצור שו"ע, קכח טו, כף החיים, רלב טו). ולמעשה צריך עיון אם מקפידים בזה. [ראה דיון בזה ב'התקשרות' גליון תרעו עמ' 14. בתחילה מביא את מכתבו של הרבי (אג"ק ח"י עמ' תקס), ממנו משמע שנוהגים כהאריז"ל הנ"ל, ומצד שני מציין הרבי באותו מכתב למובא ב'שער הכוונות' שהאריז"ל היה קוצץ צפרניו 'אחרי תפילת מנחה' (וקציצת צפרניים ותספורת הם אותו ענין), ובסוף מסיים הרבי 'הוראה בזה בנוגע לפועל לא שמעתי'. ולאידך, בשיחה מליל ערב ר"ה תשכ"ג (לא מוגה), מזכיר הרבי בפשטות את הזהירות שלא להסתפר אחרי חצות היום, ומן הדברים נשמע, שפשוט שכך נוהגים. ומציין שם, שהנהגת הרבי הייתה, להסתפר תמיד בלילה (הרי"ל גרונר שי'. והרב זליגזאן בירר שבדרך כלל היה ברביעי בלילה), אבל אין להוכיח מכך, שלא חשש לדברי האריז"ל, כי כתבו כמה פוסקים שגם לפי האריז"ל אין מניעה להסתפר בלילה (בשו"ת 'מנחת אלעזר' ג, סה, מביא שהאריז"ל עצמו היה מסתפר בלילה) ואם כן אין ראיה מהנהגת הרבי להסתפר בלילה, שלא הקפיד על הנהגת האריז"ל בקשר לתספורת].

טבילה במקוה: טבילה זו חשובה במיוחד בערב ראש השנה, כמובא ברמ"א (תקפא, ד): "ויש נוהגין לטבול במקוה בערב ראש השנה, משום קרי". ומקורו מספר 'סדר היום': "שצריך שיטהר את עצמו . . ויטבול במי מקוה, וישליך מעליו כל הטומאות וכל המחשבות זרות שנתדבקו בו כל ימות השנה".

42. ליקוטי שיחות (חלק ב, המתורגם, עמ' 91): "ההוראה המפורטת מכל האמור . . הוראת כ"ק מו"ר אדמו"ר, שיש להוסיף בכל ראש השנה תוספת בהידור מצוות עשה, ובזהירות מלא תעשה ובהנהגה טובה, אף אם היו גם קודם לכן כל ההנהגות כפי הראוי, לפי שכל ראש השנה 'נמשך' אור חדש". 'תורת מנחם' (תשמג, א' עמ' 34): "ידוע סיפור כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו אודות הנהגתו של אביו (אדמו"ר

ז. שלום בית: רבותינו נשיאנו נהגו להיכנס לשוחח זמן מה עם זוגתם הרבנית, סמוך לכניסת ראש השנה (שיחת י' שבט תשי"ב), ומזה הוראה לכל אחד ואחד, עד כמה נוגע וחשוב הענין של 'שלום בית' (תורת מנחם, תשמ"ח, יום ב' דר"ה). הוראה נוספת: אצל כל אחד ואחד יש את הענין של 'משפיע' (שכל, ומדות טובות וכו'), ויש את הענין של 'מקבל' (קבלת עול). וההוראה הנלמדת מהנהגת רבותינו נשיאנו, שאמנם צריך להיות 'משפיע' על עצמו ועל הזולת, אבל אל לשכוח שצריך להיות גם 'מקבל', שתהיה קבלת עול. והוראה נוספת - להתמסר להפצת המעיינות, וחיזוק נשי ובנות ישראל (תורת מנחם, כ, עמ' 270).

ה. תפילת מנחה

א. תהילים: "משעה אחת קודם תפילה המנחה של ערב ראש השנה, עד תפילת ערבית במוצאי ראש השנה, כל אחד ואחד מכם (התלמידים [וכמובן ששייך זה לכל אחד ואחד]), ישקוד באמירת תהילים לילה ויום, כי בשני ימים אלו צריכים להיזהר מדיבור חול עד קצה האחרון, למעט בשינה, ולהרבות בתפלה ובתחנונים מקרב ולב עמוק, ובכל רגע פנוי לומר תהילים". (ספר המנהגים – חב"ד, עמ' 56, ממכתב כ"ק אדמו"ר הריי"ץ, נדפס ב'קובץ מכתבים' שבסוף תהילים 'אהל יוסף יצחק')

ב. תפילה אחרונה של השנה: תפילת מנחה של ערב ראש השנה, היא התפילה האחרונה של השנה, והקדמה לתפילות של ראש השנה, ונהגו רבותינו נשיאנו להתפלל תפילה זו באריכות גדולה[43], וראוי

מוהרש"ב נ"ע) שבכל ראש הנה היה נוהג לקבל על עצמו הידור נוסף. **ועל פי זה, מן הראוי שכל אחד ואחת יקבל על עצמו בלי נדר הידור נוסף, ותבא עליהם ברכה.** ומובן שאצל אנשים כערכנו צריכה להיות זהירות מיוחדת שקבלת החלטה טובה (ובפרט החלטה טובה בר"ה) תהיה באופן ד'בלי נדר' דוקא . . ואז הנה גם במקרה שישכח פעם לקיים זאת, או אפילו במזיד ח"ו, לא יהיה שייך בזה גדר של מזיד או שוגג ולא יחסר אצלו מאומה".

43. ספר השיחות תש"ב עמ' 2: "כשהיה הוד כ"ק רבנו הזקן אצל מורו ורבו הרב המגיד ממעזריטש, ראה שרבו המגיד, מתפלל תפלת המנחה בערב ראש השנה באריכות גדולה, ובקול ניגון של התעוררות ובכיות עצומות, כפי שנפרד מאוהבו הנאמן . . כך בסדר זה הדריך כ"ק רבנו הזקן את בניו ונכדיו, וכך נהגו אבותינו רבותינו הקדושים בכל דור ודור".

לכל אחד להאריך בתפילה זו[44], וישנו אף ביאור ארוך ומפורט של כ"ק אדמו"ר הריי"ץ, על מה להתבונן בתפילה זו (ספר המאמרים תשג, עמ' 41, 42)[45].

ו. הדלקת נרות[46]

א. צדקה: מנהג טוב לתת צדקה לפני הדלקת נרות (של"ה שבת, קיצור שלחן

---

44. בן איש חי (שנה ראשונה פרשת נצבים): "ויזהרו בתפלת מנחה של ערב ראש השנה כי היא תפלה האחרונה". 'מטה אפרים' (תקפא, נז): "בערב ר"ה נכנסין להתפלל מנחה בבית הכנסת בעוד היום גדול, כדי להתפלל מנחה בכוונה הרבה, ומאריכין בה קצת, מאחר שהוא מנחה אחרונה בצאת השנה, והקדמת תפלה, טרם בוא יום הגדול". וב'קצה המטה' (על המטה אפרים שם): "ואם שגבה מאוד תפלת מנחה של כל השנה כמבואר בש"ס ברכות ו, ב שאף אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה, וכן בזהר פרשת ויחי: "בכולהו צלותא בעי בר נש לכוונה דעתיה, ובצלותיה דמנחה יתיר מכולהו בגין דדינא שרייה וכו'. מכל שכן בתפלת מנחה דערב ר"ה, שהוא תפלה אחרונה בצאת השנה, טרם בא יום הגדול והנורא, שבעי כוונה ביתר שאת ויתר עוז, כמבואר בספרים הקדושים".

45. ספר המאמרים ה'תש"ג (ד"ה טוב טעם ודעת עמ' 41): "בערב ראש השנה, קודם תפילת מנחה - שהיא התפילה האחרונה דשנה העברה - עושה חשבון צדק בנפשו מכל אשר עבר עליו השנה, הן בענייני מצוות עשה, ומצוות לא תעשה, והן בענייני המידות ויראת שמים, בין בעניינים שבין אדם למקום, והן בעניינים שבין אדם לחבירו, והחשבון שעושה הוא 'אדעתא דנפשיה', באמת לאמיתו. וכשמתבונן במעמדו ומצבו הכללי, בגשמיות וברוחניות, רואה הוא כי השי"ת התנהג עמו ועם בני ביתו בחסד חינם .. שלא כפי המגיע לו עבור הנהגותיו . . הנה כאשר מתבונן בכל זה באריכות והתבוננות הרי הוא מכיר בחטאו ופשעו, ובתפילת המנחה שהיא התפילה האחרונה דהשנה העוברת, הרי הוא מתעורר בהתעוררות גדולה בחרטה מעומקא דליבא על כל העבר, והוא שב להוי' לקבל עול מלכותו ית'".

46. **בחשיבות מצות הדלקת נרות בכלל, ובערב ראש השנה בפרט**, ראה דברי הרבי (תורת מנחם תשד"מ, עמ' 2646): "כניסת ראש השנה - לפני התפלות דר"ה, ושאר ענייני העבודה דר"ה - היא ע"י פעולתה של כל אשה ובת בישראל אפילו ילדה קטנה בהדלקת נר של יום הזכרון. ותוכן המצוה: שלוקחים נר גשמי ומדליקים אותו באור של קדושה אור המאיר את הבית כולו. ופעולה זו נעשית בברכה: 'אשר קדשנו במצוותיו וצוונו להדליק נר של יום הזכרון'. ונוסף לזה, ברכת: 'שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה', שתוכנה הודאה להקב"ה על שהחי' וקיים והעמיד בתוקף את כל אחת מכן בתוככי כל נשי ובנות ישראל בעולם כולו, והביאכן לזמן הזה שתזכו לקיים מצוה נוספת . . מצוה שתכונה להאיר את הבית כולו, ועל ידי זה, להמשיך אור על כל השנה כולה".

ערוך, עה, ב, בן איש חי פרשת נח, וכן זירז הרבי בכמה הזדמנויות[47]). **וכהוראה כללית, אומר הרבי (לאנשים ונשים): "הרגילים בנתינת צדקה בכל יום, יתנו בעד שני הימים"** (ליקוטי שיחות כח, עמ' 315, משיחת חג השבועות תשמ"ג).

ב. הדלקה - וברכה: מדליקים לפני הברכה, כמו בכל שבת, ומניחים את הגפרור שיכבה מעצמו כמו בכל שבת. (הטעם שמברכים אחרי ההדלקה: אף על פי, שבשאר המצוות, מברכים **לפני** קיום המצוה, שאם תברך קודם, כבר קיבלה את השבת, ואיך תדליק ? ולפי זה ביום טוב היה אפשר לברך לפני ההדלקה, אלא שלא רצו לעשות חילוק 'באותה ברכה' בין שבת ליום טוב. שו"ע אדמו"ר הזקן רסג, ח. ומניחים את הגפרור, כי גם ביום טוב אסור לכבות. שו"ע תקיד ה).

ג. נוסח הברכות: למנהג חב"ד נוסח הברכה הראשונה היא: "ברוך אתה . . להדליק נר של יום הזיכרון", וברכת 'שהחיינו' (ספר המנהגים – חב"ד, עמ' 56. וכנוסח הברכה שבקידוש והפטרה)[48]. **[אשה שברכה 'שהחיינו' בהדלקת נרות, לא יכולה לעשות 'תנאי' שלא מקבלת את החג בהדלקה** (כי ברכת שהחיינו היא כקבלה של החג בתפילה - אורחות חיים (רסג, ו), כף החיים (תקיד, קיב), ציץ אליעזר, (י יט), ועוד)].

ד. טעות בברכות: גם אם בירכו בטעות: 'להדליק נר של יום טוב', יוצאים ידי חובה. (כי זהו הנוסח המקובל על פי הלכה, ומועיל בדיעבד)[49]. **שכחה לברך 'שהחיינו' בהדלקה, לא תברך עוד, אלא תכוין לצאת ידי חובתה בברכת 'שהחיינו' שבקידוש** (כי מעיקר הדין ברכת שהחיינו היא בקידוש ולא בהדלקה).

---

47. אג"ק יט אייר תשכ"ח: "בטח שומרת על מנהגן הטוב של בנות ישראל הכשרות להפריש לצדקה לפני הדלקת הנרות בערב שבת וערב יום טוב, ועל כל פנים, תעשה כן מכאן ולהבא בלי נדר". אג"ק כח אדר שני, ה'תשיז: "הנקודה בזה, כיון שעת רצון היא לקבלת בקשות נשי ובנות ישראל קודם קיום המצוה דהדלקת הנרות בערב שבת קודש וערב יום טוב, צריך להרבות בברכות השם יתברך בזה, על ידי נתינת הצדקה".

48. ראה אג"ק (ו, עמ' קכה): "העיר בנוסח ברכת הדלקת נרות דר"ה . . של יום הזיכרון: הנה זה היה קשה לי . . כיון שזה בנוסח ברכה חדש . . ושאלתי את פי כ"ק מו"ח אדמו"ר זה, איזה שנים מלפנים, ואמר לי אשר פלפל בזה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע עם הרב . . ולמרות קושיותיו של הרב הנ"ל, השיב כ"ק אדמו"ר, שצריך לומר 'של יום הזכרון', ואולי הטעם, דמדמינן לברכת קידוש והפטורה וכו', וכן הוא מנהג בית רבינו, ומעשה רב".

49. כמבואר בשלחן ערוך אדמו"ר הזקן רסג, ח, ותקיד, כד. שבכל 'יום טוב' מברכים 'להדליק נר של יום טוב', ואם כן בוודאי מועיל בדיעבד.

ה. 'שהחיינו' בהדלקה או בקידוש: אשה שמדליקה נרות, וגם תעשה בעצמה קידוש, וכן איש שמדליק נרות, לא יברכו 'שהחיינו' בהדלקת נרות, אלא בקידוש (כי מן הדין צריך לברך בקידוש. 'לוח כולל חב"ד', 'מטה אפרים' תקצט, א)[50].

ו. זמן ההדלקה: גם בערב יום טוב, זמן הדלקת הנרות הוא 18 דקות לפני השקיעה (ליקוטי שיחות כד, עמ' 297)[51]. אמנם אם מאיזה סיבה לא

---

50. ברכת 'שהחיינו' שמברכים בכל 'יום טוב, אינו קשור לזמן מסויים, אלא זו ברכה על החג עצמו, ואכן מי ששכח לברך, יכול לברך גם למחרת, כי הברכה היא על עצם היום. אלא שקבעו חכמים, לברך את הברכה בזמן הקידוש, שהוא זמן חשוב. אמנם מנהג הנשים לברך 'שהחיינו' בהדלקת נרות, אבל אין לזה מקור בהלכה (יעב"ץ [הובא ב'שערי תשובה' רסג, ה, ו'משנה ברורה' רסג, כג], 'לקט יושר' בשם רבו ה'תרומת הדשן', 'כף החיים' (רסג, מ) בשם אחרונים), ומבואר בפוסקים, שאפשר להמשיך במנהג זה. [כך יוצא מדברי הפוסקים שדנים בזה, ורואים שהסכימו למנהג, 'שערי תשובה', ו'משנה ברורה' בסימן רסג, 'מטה אפרים' בסימן תקפא ד, ו'אלף המגן' שם, ובפירוש בשו"ת 'תשובה מאהבה' בשם ה'קרבנן נתנאל', שיש להניח להן לנהוג כך. גם ה'ערוך השלחן' ביאר את המנהג, והרב שטרנרברוך (מועדים וזמנים, ז, קז) מציע לומר, שבשביל הנשים שחביבה עליהן מצות הדלקת נרות, זהו הזמן החשוב].

אבל ברור, שאם האשה תקדש אחר כך בעצמה, וצריכה 'לבחור' בין ברכת שהחיינו בהדלקה או בקידוש, צריכה לברך בקידוש, כי אז הוא זמן הברכה מן הדין. ואכן כך כותב ב'מטה אפרים', והביאו הגר"ח נאה, ב'לוח כולל חב"ד'. וכן איש, שאין אשה שתדליק בביתו, שחייב מן הדין להדליק נרות בברכה. פשוט שיברך שהחיינו בקידוש, כי ה'אנשים' מעולם לא נהגו במנהג זה, לברך בהדלקה, ויעשה כעיקר הדין, לברך בקידוש. וכן כתב 'במטה אפרים' שם.

51. בהרבה קהילות נהגו להדליק נרות יום טוב, **בלילה** סמוך לסעודה (ראה 'משנת יעב"ץ' (סימן לד), שטעם המנהג, מכיון שבליל יום טוב שני צריך להדליק בלילה, וכדי שלא יטעו, מדליקים כך גם בלילה הראשון. ומוסיף שם להוכיח שנחלקו בזה הראשונים, לדעת 'בעל המאור' והמאירי (שבת כג), צריך להדליק בלילה, ולדעת הרמב"ם (שבת ל, ה), צריך להדליק מבעוד יום. ובשו"ת מנחת שמואל ביאר שעיקר הדלקת הנרות היא בשביל הסעודה יש לעשותה סמוך לסעודה. ובשבת מדליקים מבעוד יום כי אי אפשר אחרת. וכן המנהג בהרבה חצרות חסידים). אבל הרבה פוסקים כתבו להדליק בזמן הרגיל - מבעוד יום - כמו בשבת (כך כותב בנו של ה'פרישה' בהקדמה לטור יורה דעה, בשם אמו, ומבאר שכך מהודר יותר, כאשר באים מבית הכנסת והכל מוכן - השלחן ערוך והנר דולק. וכן כתבו ה'באר היטב' (תקג, ד) בשם השל"ה, הלבוש (או"ח תפז, א), הפרי מגדים (סימן רס, מ"ז, ג), החיד"א (שם הגדולים, א, מערכת ו), מטה אפרים (תרכ"ה, לג), בן איש חי (שו"ת רב פעלים, ה, כג), ועוד. וכן יוצא מדברי הרבי בליקוטי שיחות

הדליקו לפני השקיעה, יכולים להדליק עד הסעודה (כי צריך להנות מאורן, בשעת האכילה, כמבואר בשו"ע סימן רסג), וכמובן, שהדלקה זו תהיה מאש שכבר קיימת.

(כד, עמ' 297, הע' 69), שכותב שבדיעבד מדליקים נרות ראש השנה בלילה, משמע שלכתחילה מדליקים מבעוד יום.

ליל א׳ דראש השנה

א. הנהגה כללית בראש השנה

א. עבודת היום - קבלת עול: "עבודת היום, גם בגדולים ובעלי צורה - היא בעבודה הנראית כמו פשוטה: באמירת תהילים כל הזמן, ולמעט בשינה בשני לילות אלו ככל האפשרי, ולהיזהר מדברים בטלים עד קצה האחרון גם משיחות איזה שיהיו (כהעבד אשר אין לו זמן אף רגע לשבות ממלאכת אדונו, או כבן הטרוד בשמחת קבלת פני אביו)". (אגרות קודש כ"ק אדמו"ר הריי"ץ, י, עמ' תכה)

ב. שקידה באמירת תהילים, והימנעות מדיבורי חול: כבר הובאו לעיל (ערב ראש השנה) דברי כ"ק אדמו"ר מוהריי"ץ ('קובץ מכתבים' לתהילים, והובא ב'ספר המנהגים – חב"ד' עמ' 56), "שבשני הימים של ראש השנה יש לשקוד באמירת תהילים לילה ויום". והטעם להקפדה זו מבואר באותו מכתב: "כי בשני ימים אלו צריכים להיזהר מדיבור חול עד קצה האחרון, למעט בשינה, ולהרבות בתפלה ובתחנונים מקרב ולב עמוק, ובכל רגע פנוי לומר תהילים".

ג. הימנעות מעישון: "גם אלו שהם מעשנים כל השנה, ומעשנים גם ביום טוב, הנה בראש השנה נמנעים מזה, וראוי הדבר, אשר ה'בני תורה' יזהרו בזה, וישפיעו גם על מכריהם" (ספר המנהגים – חב"ד, עמ' 56, ממכתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"ץ שם. וכן כתב ב'מטה אפרים' (תקצט), שיש ל'בעל נפש' לפרוש מעישון בר"ה. וכן כתב ב'שערי תשובה', תקיא).

ב. תפילת ערבית

א. שליח ציבור: אין מנהגנו ללבוש 'קיטל' בראש השנה, גם לא השליח ציבור (ספר המנהגים – חב"ד, עמ' 56)[1], צריך לבחור שליח ציבור שהוא הגון

1. ישנם מנהגים שונים בנוגע ללבישת 'קיטל' בראש השנה. יש נוהגים שכל הקהל לובשים קיטל, ויש נוהגים שרק ה'שליח ציבור' ו'הבעל תוקע', לובשים קיטל (מטה אפרים, תקפא, נה, תקפד, ג), וכך נהוג ברוב הקהילות ('נטעי גבריאל',

בתורה ומעשים טובים, שיהיה נשוי, ובן שלשים, והעיקר שיהיה מרוצה על הציבור. (רמ"א תקפא, א, אדמו"ר הזקן נג, ד, 'מטה אפרים', ו'אלף המגן')[2],

---

ראש השנה, לב, י). אך בספר המנהגים חב"ד כותב: "אין לובשים הקיטל רק ביום הכיפורים".

וביאר הרבי, את הסיבה לאי לבישת 'קיטל' בראש השנה, על פי דברי אדמו"ר הזקן (בהלכות 'יום הכפורים', תרי, ט) שהטעם העיקרי ללבישת 'קיטל' הוא: "כדי להיות דוגמת מלאכי השרת", ואין לזה מקום בראש השנה. ('המלך במסיבו', א, קטו. ספר המביא את תוכן דברי הרבי בעת סעודות החג, על פי רשימת השומעים בלתי מוגה).

[אמנם, גם אדמו"ר הזקן מביא את הטעם השני ללבישת קיטל (שהביא הרמ"א שם), שבגד זה דומה ל'בגדי מתים', ומזכיר לאדם את יום המיתה, ומכניע את לבו, ומעוררו לתשובה. אבל נראה שלדעת אדמו"ר הזקן, הטעם העיקרי הוא משום שדומה למלאכים, וכאשר טעם זה לא שייך, אין סיבה ללבוש 'קיטל']

לשלמות הענין, נביא את ה'דין ודברים' כפי שהובאו בספר 'המלך במסיבו':

"כ"ק אדמו"ר שליט"א פנה לרד"ר (ר' משה דובער (הכהן) ריבקין) ושאל: האם הבעל תוקע צריך ללבוש קיטל? רד"ר: כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע, וכ"ק אדמו"ר (מוהריי"ץ) נ"ע, לא לבשו". כ"ק אדמו"ר שליט"א: אם כן, מתעוררת שאלה, מדוע לובש החזן קיטל, הרי 'מצות היום בשופר', ואם ה'בעל תוקע' אינו לובש, כל שכן שהחזן אין צריך ללבוש ?! רד"ר: ר' יחיאל הלפרין ה'בעל תפילה' בליובאוויטש היה לובש". כ"ק אדמו"ר שליט"א: "משם אין ראיה שכך צריך לנהוג, כי אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע לא היה מתערב בעניני בעלי בתים ('בעל-הבית'קייט'), וכיו"ב". והמשיך הרבי: "קיימת סברא (וכך נוהגים בכמה מקומות) ללבוש קיטל בשעת אמירת 'תפילת גשם' ו'תפילת טל', **אולם אנו דקיי"ל כטעמו של אדמו"ר הזקן שלובשין קיטל 'כדי להיות דוגמת מלאכי השרת', אין לזה מקום בראש השנה**". רד"ר: אולם הרי ר' יחיאל הנ"ל, לבש בליובאוויטש וכ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע לא אמר על כך מאומה". כ"ק אדמו"ר שליט"א: "שמעתי מכ"ק מו"ח אדמו"ר כמה פעמים, שאביו כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע, לא התערב אף בכמה ענינים כאלה שהיו שלא לרוחו, ולא כדבעי".

2. רמ"א (תקפא, א): "וידקדקו לחזר אחר ש"ץ היותר הגון, והיותר גדול בתורה ומעשים טובים, שאפשר למצוא, שיתפלל סליחות וימים נוראים, ושיהא בן שלשים שנים, גם שיהא נשוי, **מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל**".

ובמשנה ברורה שם: "בן שלשים: שאז ראוי בן לוי לעבודה, ותפילה כנגד עבודה, וגם שאז לבו נשבר ונדכה". נשוי: דומיא דכהן גדול שהיו מכינים לו אשה אחרת, ושתהיה לו אשה לשומרו מן החטא. ופשוט דאם מזדמן לו שנים, אחד שהוא בן תורה וירא חטא, ואין לו אלו הפרטים, והשני הוא איש פשוט, והוא נשוי ויותר מבן שלשים, הבן תורה, קודם".

וב'מטה אפרים' מוסיף, ש'ירא שמים' שופך ליבו ומפיל תחנונים מקירות הלב, שבאותן הימים אנו תלויים בדין וצריך כוונה גדולה. ובן שלשים, יש לו דעת

מיושבת, שמשם ואילך מתחילים ימי זקנה ולבבו נכנע ונשבר.

וב'אלף המגן' מוסיף, שלא ישחית זקנו אפילו במספריים, שזהו 'סימנא מילתא' שאינו ירא שמים, ואפילו אם מגלח בסם שאין איסור לאו, מ"מ יש למנעו מלהיות ש"ץ כיון שאינו בשלימות 'דיוקנא עילאה'. ובשם 'אליה רבה', שמי שהולך בערכאות של גויים, אין למנותו ש"ץ. ומביא את דברי הזהר על הפסוק: 'אם הכהן המשיח יחטא וגו', 'דא ש"ץ דאשתכח ביה חטאה, ווי לאינון דסמכינן עלויה'. [= זה ש"ץ שנמצא בו חטא, אבוי לאלה הסומכים עליו], וכן כתב בספר 'תבואות שור' (תענית), שחזנים שאינם הגונים מהפכין מדת הרחמים.

ולהלן לקט הלכות מתוך דברי אדמו"ר הזקן (נג, ד): "ש"ץ צריך שיהיה הגון, שנאמר 'נתנה עלי בקולה, על כן שנאתיה', ואמרו חכמים: 'זה ש"ץ שאינו הגון, ויורד לפני התיבה'. ואיזה 'הגון' ? שיהיה ריקן מעבירות, ושיהיה 'פרקו נאה', דהיינו שלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו, ושיהיה עניו, ומרוצה לעם, כדי שיסכימו לתפלתו, ויש לו נעימה וקול ערב שמושך הלב, ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים, כדי שיהיו הפסוקים של תפלה סדורים בפיו".

ובסעיף ה: "אם אין מוצאין מי שיהיו בו כל המדות יבחרו הטוב שבצבור, בחכמה ומעשים טובים, ואם היה 'עם הארץ' זקן וקולו נעים והעם חפצים בו, ובן יג שנה המבין מה שהוא אומר, ואין קולו נעים, הוא קודם לעם הארץ הזקן כי יודע מה מתפלל.

ובסעיף ו: "מי שעבר עבירה בשוגג, אפילו הרג נפש בשגגה וחזר בתשובה, מותר להיות ש"ץ . . וכל זה למנותו לכתחילה, אבל אין מעבירין אותו מפני שם רע שיצא עליו בילדותו".

ובסעיף ט: "אין ממנין אלא מי שנתמלא זקנו מפני כבוד הציבור . . במה דברים אמורים בש"ץ קבוע, אבל באקראי יכול לירד לפני התיבה משהביא ב' שערות . . וכל זה בכל השנה, אבל בתענית צריך להיות זקן ממש ש"ץ לכתחילה . . או המופלג שבציבור, והוא הדין בראש השנה ויום כפור טוב שיהיה אדם מופלג ש"ץ אם אפשר".

ובסעיף יד: "ש"ץ שמאריך בתפלתו כדי שישמעו קולו הערב, אם הוא מחמת ששמח לבו על שנותן הודאה להקב"ה בנעימה תע"ב . . אבל אם מכוין להשמיע קולו ושמח בקולו הרי זה מגונה . . ומ"מ כל שמאריך בתפלתו לא טוב הוא עושה מפני טורח הציבור".

ובסעיף טז: "אין ממנין לעגי שפה שאינן יודעים לחתך האותיות כגון אלו שקורין לאלפין עיינין .. " ובסעיף כד: "ש"ץ צריך להיות אהוב לקהל".

ובסעיף כח: "ש"ץ יותר ראוי להיות בשכר מבנדבה . . לפי שבמקום שהוא לוקח שכר ברור מן הקהל, אין פרץ ואין צווחה שאין אחר שאינו הגון רשאי לפשוט רגלו להתפלל . . וגם הש"ץ נזהר בתפלתו ותיקוניו כשהוא שכיר". עד כאן קטעים מדברי שלחן ערוך אדמו"ר הזקן.

ולכן כותב ב'אלף המגן', שראוי לנהוג שאלו שממנים הש"ץ יעשו זאת על פי

שליח ציבור קבוע, ימשיך בתפקידו גם אם הוא בשנת האבלות על אביו ואמו (אגרות קודש, ז, עמ' שסג)[3], **על פי הוראות רבותינו נשיאנו, על ה'שליח ציבור' לעבור על התפילות, ובפרט על הפיוטים, בכדי לדעת - על כל פנים - את פירוש המלות, ואפילו אם עשה כן כבר בשנים קודמות.** (אגרות קודש, יא, עמ' תטז)[4].

ב. לפני התפילה: אומרים תהילים (ספר המנהגים – חב"ד עמ' 56). **לפני כל תפילה של ראש השנה, נהוג לנגן את הניגון 'אבינו מלכנו' של אדמו"ר הזקן** (כך נהג הרבי, ראה 'אוצר מנהגי חב"ד', עמ' נח. והטעם: כדי להזכיר 'זכות אבות' - אדמו"ר הזקן מחבר ניגון זה, תורת מנחם ה'תשד"מ, עמ' 26)[5].

חכם שיודע לבחור עכ"פ את הרע במיעוטו.

3. כך הכרעת הרבי להלכה למעשה, שש"ץ קבוע יהיה ש"ץ גם בשנת האבלות רח"ל. ראה אגרות קודש (ז, עמ' שסג): "במענה על מכתבו בו כותב אשר זה כעשרים וחמש שנה שהנהו בעל קורא, בעל תוקע, וש"ץ, לשחרית בר"ה ויוהכ"פ, וכיון אשר בשנה זו, זהו בתוך י"ב חודש לפטירת אמו ע"ה, שואל דעתי אם יעבור לפני התיבה. והנה מבואר הדין בכמה מקומות בזה, שבהוחזק בזה כמה שנים יש לו לעבור לפני התיבה גם בר"ה ויוהכ"פ ויעיין בנושאי כלי השו"ע, ב'ערוך השלחן' תקפא ס"ק מו מז, 'מטה אפרים' ונ"כ סימן תקפא. ובפרט שכותב במכתבו שכבר הורה בזה כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלל"ה נבג"מ זי"ע **להלכה למעשה** בימי אבלותו על אביו ע"ה".

4. אגרות קודש (יא, עמ' תטז): "בודאי ידועה לו הוראת נשיאנו הקדושים, אשר היורד לפני התיבה ובפרט בימים הנוראים, יעבור תחלה על התפלות, ובפרט הפיוטים, לדעת לכל הפחות פירוש המלות, ואף אם עשה כזה לפני שנה, הנה יעשה ככה גם בכל שנה קודם שיורד לפני התיבה בתור ש"ץ. והשי"ת יצליחו להיות שליח טוב לשולחיו, ויתקבלו התפילות במילואן".

5. בשיחת יום ב' דר"ה ה'תשד"מ, מבאר הרבי את הסיבה לכך שמנגנים ניגון של אדמו"ר הזקן לפני התפילה וכך אומר: "ידועים דברי הרב - כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו - אודות הזכרת שמותיהם של רבותינו נשיאנו בראש השנה . . כדי להזכיר 'זכות אבות' . . על דרך שמצינו בנוגע להקרבת התמיד בבית המקדש, שהיו אומרים 'האיר פני כל המזרח עד **שבחברון**', כדי להזכיר זכות אבות אברהם יצחק ויעקב . . והנה הזכרת זכות אבות בעת הקרבת קרבן תמיד היא לא על ידי זה שמזכירים אותם בשמותיהם, אלא על ידי זה שמזכירים דבר מסויים הקשור עמהם - 'האיר פני כל המזרח עד שבחברון' - הזכרת שם העיר חברון, שבה מקום מנוחת האבות . . ולכן, כשם שהזכרת זכות אבות בהקרבת התמיד אינה ע"י הזכרת שמותיהם של האבות עצמם, כי אם ע"י ענין השייך אליהם, כמו כן בנוגע להזכרת זכותם של רבותינו נשיאנו, שענין זה נפעל ע"י ענין השייך אליהם, כנהוג לנגן את הניגונים השייכים לרבותינו נשיאנו.

ג. תפילה בכוונה: תפילת ערבית של ליל א' דראש השנה, היא התפילה הראשונה של השנה, וידוע כמה הפליאו רבותינו נשיאנו בעבודת תפילה זו, באריכות רבה, ובבכיות עצומות, ומכך הוראה לכל אחד, אשר מעין זה צריך להיות גם אצל כל אחד ואחד. (ש"פ נצבים, תשנ"ב, הע' 19)[6].

ד . שינויים בנוסח התפילה: לא לשכוח את השינויים (עד סוף יום כיפור), שבתפילת 'שמונה עשרה'. א) את ברכת 'האל הקדוש' מסיימים: 'ברוך אתה . . **המלך** הקדוש' במקום 'האל הקדוש'. ב) ה'גאונים' תיקנו להוסיף ארבעה קטעים בתפילת העמידה: 'זכרנו לחיים', 'מי כמוך', 'וכתוב לחיים טובים', 'ובספר חיים' (כל אחד במקומו, כפי שמופיע ב'מחזור'). ג) בסוף העמידה חותמים 'עושה השלום' במקום 'עושה

ובפרט ע"פ המבואר . . אודות מעלת הניגון שהוא 'קולמוס הלב'. האמור לעיל מהוה גם סיבה וטעם למנהג לנגן את הניגון 'אבינו מלכנו' (ניגון של אדמו"ר הזקן) לפני כל תפילה (בר"ה), גם לפני תפלת ערבית (אף שאין אומרים בה 'אבינו מלכנו'), **כדי להזכיר זכותו של אדמו"ר הזקן** (בד בבד עם ענין, הקשור לתוכן התפילה דר"ה)".

6. שיחת ש"פ נצבים ה'תשנ"ב הע' 19: "להעיר מהידוע ע"ד גודל הפלאת עבודתם של רבותינו נשיאנו בתפלת ערבית דליל א' דר"ה (כפי שראינו אצל כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו, ממלא מקום אביו כ"ק אדנ"ע, וכל רבותינו נשיאנו שלפני זה), ומזה מובן שמעין זה ושמץ מנהו צריך להיות גם אצל כל אחד ואחד מהחסידים".

וראה המסופר בספר השיחות ה'תש"ב עמ' 2: "תפלת ערבית של הלילה הראשון של ר"ה התפלל הרב המגיד באריכות גדולה כמה שעות בבכיות עצומות .. כך בסדר זה הדריך כ"ק רבנו הזקן את בניו ונכדיו, וכך נהגו אבותינו רבותינו הקדושים בכל דור ודור". [וברשימות כתב יד של בעל ה'בית רבי' כותב שבשני הלילות של ר"ה התפלל רבינו הזקן ערבית, עד השעה העשירית. ובספרו 'בית רבי' (עמ' 22 הע' ג') כותב שבשעת עריכת הסעודה אצל הרמ"מ מהאראדאק בליל ר"ה, היה רבינו עדיין באמצע תפילתו]

וכך כותב אדמו"ר הריי"ץ (ספר המאמרים תש"ג עמ' 19): "כללות ענין העבודה דתפילת הלילה הראשון דראש השנה, דתחילה צריכה להיות החרטה מעומקא דליבא על העבר, ויעורר רחמים רבים על נפשו בתחנונים ובבכיה מעומקא דליבא ופנימיות כוחות נפשו, שמתחנן על נפשו כי יקבלוהו לעבד . . עינינו לך תלויות אשר תקבלנו לעבדים . . לעבדו יתברך בקיום התורה ומצות. וזהו העבודה בקבלת עול מלכותו יתברך בר"ה, והקבלת עול מתקבל למעלה וגורם נחת רוח . . ובזה מעוררים הרצון למלוכה".

ובמקום אחר כותב אדמו"ר הריי"ץ: "בתפילת מנחה של ערב ראש השנה, נפרדים מהשנה שעברה, בתפילת ערבית של ראש השנה, מקבלים את השנה החדשה" (ספר השיחות תש"ד, עמ' 41).

שלום', וכן בסוף הקדיש[7].

ה. 'לדוד מזמור': אחרי 'שמונה עשרה', אומרים את פרק כד שבתהילים: 'לדוד מזמור . . הארץ ומלואה', קדיש תתקבל, עלינו לשבח (ספר המנהגים – חב"ד, וכך בסידור רבנו הזקן[8]). אין מנהגנו לפתוח את הארון לאמירת 'לדוד מזמור', ואין מנהגנו לאמרו 'פסוק בפסוק' 'חזן וקהל', אלא ה'שליח ציבור' מתחיל ואומר בקול רם, את הפסוק הראשון: "לדוד מזמור . . ויושבי בה". ולאחר סיום אמירתו על ידי הקהל, מסיים השליח ציבור את ד' הפסוקים האחרונים בקול: "שאו שערים ראשיכם והינשאו . . מלך הכבוד סלה". (אוצר מנהגי חב"ד עמ' סז, סח. ולא כפי המובא בלוח כולל חב"ד, לאמרו פסוק בפסוק).

הכוונה באמירתו: כ"ק אדמו"ר הרש"ב אמר, שהכוונה באמירת 'לדוד מזמור', היא כלי להשפעות גשמיות על כל השנה (ספר השיחות תרפ"ז עמ' 112. ומסתבר שמקור הדברים ע"פ המובא בפרי עץ חיים להאריז"ל שער ר"ה).

ו. איחול אחרי התפילה: כותב אדמו"ר הזקן בסידורו: "נוהגין בליל ראשון של ראש השנה, לומר לחבירו: "לשנה טובה תכתב ותחתם". ומוסיף ב'ספר המנהגים', שהאמירה היא בלשון **יחיד** דוקא - 'תכתב

---

7. כך כותב אדמו"ר הזקן בסידור: "בעשרת ימי תשובה, אומרים 'עושה השלום', בסוף 'אלוקי נצור', ובסוף הקדיש". [אמנם בשלחן ערוך שלו, לא נזכר לומר כך גם בקדיש, וכן ב'כף החיים' (תקפב, טו) כותב לומר 'השלום' רק בסיום תפילת העמידה ולא בקדיש]. וכן כתבו ב'מטה אפרים' (תקפב, א, כב) וב'אלף המגן' שם, לומר כך גם בסיום הקדיש, וב'שער הכולל' (ט, לה) כותב, שהוא על פי סידור השל"ה.

ובטעם אמירת 'השלום': כותב ה'לבוש' (תקפב): 'השלום' בגימטריה 'ספריאל', לומר שביום הזה סופר. (שהקב"ה סופר את המעשים הטובים והרעים וכו'). וב'אליה רבה' (שם), בשם מהרי"ל: "מלאך הממונה על הכתיבה נקרא 'ספריאל', ומזכירין אותו עתה, שיכתוב אותנו לחיים טובים ולשלום. וב'מטה משה' (סימן תשצח), ש'ספריאל' הוא אחד משבעים השמות של 'מטטרון' (גימטריה 'החסד והרחמים', סידור של"ה), ובהגהות לספר המנהגים (אות קו) כותב שהוא המלאך המשתק את השטן, ומלמד זכות על ישראל.

8. ראה בספר אוצר מנהגי חב"ד עמ' סז, שהיו בזה שינויים, שבתחילה הייתה דעת אדמו"ר הריי"ץ לאומרו לפני 'עלינו', וכך הועתק ב'היום יום', אבל ב'ספר המנהגים' נקבע לומר לפני קדיש 'תתקבל', 'כפי הוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר, בליקוטי מנהגים".

ותחתם', גם לאדם מכובד שרגילים לדבר אליו בלשון רבים (ולאשה: 'תכתבי ותחתמי', ראה לקו"ש כד, עמ' 300)[9].

ג. סעודת ליל ראש השנה

א. סדר הקידוש: הגפן, מקדש ישראל ויום הזיכרון, שהחיינו.

ב. ברכת שהחיינו, בקידוש: לכתחילה יש להביא את הרימון לשולחן **אחרי הקידוש** (בכל חג, מברכים 'שהחיינו' על החג - שהגענו לזמן הזה של קיום מצוות החג - ותיקנו לברך ברכה זו, בשעת הקידוש. ומכיון שנוהגים לאכול 'רימון' בתחילת הסעודה, ל'סימן טוב', יש להסתפק האם ברכת 'שהחיינו' שבקידוש, פוטרת את ברכת 'שהחיינו' שעל הרימון (אם לא אכל רימון בשנה זו), ולכן לכתחילה יש להביא את הרימון לשולחן, **אחרי** הקידוש, או לכסותו בשעת הקידוש - הגרש"ז אוייערבאך (מנחת שלמה, א, כ). פסקי תשובות (רכה, הע' 11), על פי דברי ה'כתב סופר')[10].

---

9. מסתבר שהדיוק לומר 'בלשון יחיד' הוא, שגם כאשר מאחלים לאדם נכבד, שרגילים לפנות אליו בלשון רבים: 'אתם' וכו', הרי שבאיחול זה, מאחלים בלשון יחיד. כך כותב באוצר מנהגי חב"ד, עמ' סט: "האמירה בלשון יחיד דוקא, הכוונה לכאורה אפילו כשמאחלים לאדם נכבד, שבדרך כלל פונים אליו בלשון רבים. וזו המשמעות ב'לקוטי דיבורים' (עמ' מג): "הנוסח הקבוע הוא 'לשנה טובה תכתב ותחתם', בלשון יחיד, ולא בלשון רבים 'תכתבו', וכן היו אומרים לכל כ"ק אבותינו רבותינו הקדושים". [וצריך לעיין איך מאחלים לרבים, ראה הערות התמימים ואנ"ש מאריסטאון, רפח, רצה, רחצ. ובכמה מקומות מצינו שרבותינו נשיאנו אחלו בלשון רבים כשפנו לרבים, ולדוגמא בספר השיחות, תש"א עמד 27, ותש"ה עמ' 2,3).

10. ביאור הדברים: ישנם כמה 'סוגים' בברכת 'שהחיינו'. ומהם: א) ברכת שהחיינו על המצוה והזמן, כמו ברכת שהחיינו על ימים טובים. ב) ברכת שהחיינו על הנאת הגוף, כמו על פירות חדשים, שמתחדשים משנה לשנה. ובעוד שהסוג הראשון הוא חובה ('אליה רבה', רכה, ו), הרי שהסוג השני הוא 'רשות', אך קיבלו ישראל עליהם כחובה (ערוך השלחן, רכה, א).

והנה, ישנה מחלוקת בין הפוסקים, האם ברכת שהחיינו מסוג הראשון, יכולה לפטור את ברכת שהחיינו מהסוג השני, כי אולי נחשבים כשני דברים שונים, שהחיינו על קיום המצוה, לא יכולה לפטור את שהחיינו שעל הנאת הגוף (כך הסתפק בשו"ת כתב סופר, או"ח סימן כו). ולכן במצב של 'ספק' אם צריך לברך שהחיינו (כמו ביום טוב שני של ר"ה), אז אפשר לסמוך על ברכת שהחיינו שעל הנאת הגוף (על הפרי החדש) כדי להוציא את ה'שהחיינו' שעל המצוה (בקידוש), כי הוא עצמו בספק אם צריך לברכו. אבל בליל א' דראש השנה, שברכת שהחיינו על החג היא מחוייבת מן הדין, וברכת שהחיינו על הפרי (אם לא אכל עדיין רימון

אכן, אם היה הרימון על השלחן בשעת הקידוש, צריך לכוין בברכת שהחיינו שבקידוש, גם על הרימון, ושוב לא יברך שהחיינו לפני אכילתו. (על פי דברי הרבי, 'המלך במסיבו' ב, עמ' עח. והגר"ש וואזנר, שבט הלוי, ד, כה)[11].

בשנה זו) גם כן מחוייבת (עכ"פ קיבלו על עצמם כחובה, כנ"ל), לכן אין להניח את הפרי על השולחן בשעה שמברך שהחיינו בקידוש, כי אז נכנסים לספק, האם צריך לברך שוב שהחיינו על הפרי.

וכך כותב הגרש"ז אוייערבאך (שו"ת מנחת שלמה, א, כ): "והנה מצד הסברא נלענ"ד דמי שמקדש בליל א' של ראש השנה ומברך שהחיינו, דאין נכון כלל להביא את הפירות החדשים שיש לו בתוך ביתו, ולהניחם על שולחנו כדי לפוטרם בברכת שהחיינו שאומר בשעת קידוש, ולא חשיב בכך כגורם 'ברכה שאינה צריכה' (שיצטרך לברך שוב שהחיינו), כיון שהם שני דברים מחולקים, ואין זמנו של זה כשל זה, דהזמן של קידוש קאי על הזמן של יו"ט, ואילו הזמן שמברך על פרי או בגד חדש, לא קשור כלל עם יו"ט אלא הוי ליה לגמרי מילתא אחריתי. רק דין הוא שאם הוא כן רוצה לכוללם יחד, ולפוטרן בברכה אחת שהוא יכול שפיר לעשות כן . . אך ראיתי בשו"ת כתב סופר סי' כו, דמספקי ליה בהך מילתא מטעמא אחרינא, דכיון דברכת שהחיינו שמברכים על קיום המצוה הוא דבר שאין בו הנאת הגוף, ואילו הברכה שמברך על פרי או בגד חדש הוי ליה לצורך הנאת הגוף, לכן אפשר דחשיבי כתרי מילי, ואין לכוללם יחד, כי אם במקום דלא אפשר כמו ביום ב' דראש השנה".

הרי שלדעת הגרש"ז אוייערבאך, גם לולי דעת הכתב סופר, ש'אי אפשר' לכלול את שני הדברים באותו 'שהחיינו', גם אין לעשות זאת, כי הם שני דברים שונים [אולי הוא כסברת 'אין עושין מצות חבילות']. ורק מוסיף שלדעת הכתב סופר (ונראה שמסכים עמו), לא רק שאין לעשות זאת, אלא שאי אפשר לעשות זאת.

11. לדעת הרבה פוסקים, אין מניעה להוציא ב'שהחיינו' שעל החג, גם את ה'שהחיינו' שעל הפרי. בן איש חי (פרשת ראה אות יא), כף החיים (רכה, יח), וכן הוכיח הגר"ש וואזנר (שבט הלוי, ד, כה), מדברי הרמ"א בסימן תרמ"א, נגד דברי ה'כתב סופר', שהרי ה'דרכי משה' בסימן תרמ"א, פוסק, שהמקדש בליל סוכות על 'יין חדש' (שצריך לברך עליו 'שהחיינו'), פטר בברכת 'שהחיינו' שבירך על החג, את ה'שהחיינו' שהיה צריך לברך על היין ! הרי שאחד פוטר את השני.

ולכן, אם הרימון נמצא על השולחן, ורואהו בשעה שמברך 'שהחיינו' על החג, צריך לכוין לפטור בברכתו גם את הרימון, כי אם לא יכוין, נכנס שוב בספק, שמא כבר יצא יד"ח ברכת שהחיינו. [ואפילו אם יכוין בפירוש שלא רוצה להוציא את הרימון, נראה שאינו מועיל, וכדברי האגרות משה (או"ח, א, פז) שכאשר יש לפניו כמה מיני פירות שצריך לברך עליהם 'שהחיינו', ורוצה לברך רק על מין אחד, ולכוין שלא לפטור את המין השני: "מסופקני . . שאף אם יכוין שלא לצאת בברכת שהחיינו על איזה מין אם יועיל, דהא עכ"פ כבר בירך על שהגיע לאותו זמן שראה הפירות, והרי ראה גם אותו . .ואיך שייך שלא לצאת על מה שלא היה רוצה לברך עתה, כיון דעכ"פ בירך על הגעת אותו זמן"]

הנשים עונות 'אמן', על ברכת שהחיינו של המקדש, למרות שכבר ברכו שהחיינו בהדלקת נרות, ולא נחשב 'הפסק'. ('מטה אפרים' (תרכה, מח), שו"ת רבבות אפרים (א, קפב), 'אגרות משה' (או"ח, ד, קא))[12].

ג. טבילת 'המוציא' בדבש: אחרי הקידוש, מברכים 'המוציא' על 'לחם

וכך נהג בפועל הרבי, על פי המסופר ב'המלך במסיבו' (א, עמ' עח), שבשנת תשכ"ד, לא בירך הרבי 'שהחיינו' על הרימון, והסביר שב'שהחיינו' שבקידוש כיון לפטור גם את הרימון. [אבל אין הכוונה שכך נהג כל שנה, ואדרבה, מסיפור זה משמע שקרה כך פעם אחת בשנת תשכ"ד. וראה לדוגמא 'המלך במסיבו' (ב' עמ' יג), שביקש הרבי, שיביאו את הרימונים לשולחן, והמתין עד שהביאום, ורק אז בירך על התפוח, הרי שלא היה הרימון על השולחן בשעת הקידוש. אבל זאת אפשר ללמוד מסיפור זה, שכאשר הרימון על השולחן, אפשר לסמוך על הדעות שברכת שהחיינו על החג פוטרת גם את ה'שהחיינו' על הפרי החדש, ושצריך לכוין על כך].

12. ישנה מחלוקת בין הפוסקים בשאלה זו, וכתב האגרות משה (או"ח, ד, כא) שמנהג העולם שנשים עונות, וכן נוהגים. ביאור הנדון: ידוע שאסור להפסיק בדיבור בין הברכה לאכילה, (ובדיעבד - אם הפסיק בשביל דבר שהוא באותו ענין שמברכים עליו, לא צריך לחזור ולברך). כמבואר בשלחן ערוך (קסז, ו): "ולא ישיח בין ברכה לאכילה, ואם שח, צריך לחזור ולברך, אלא אם כן הייתה השיחה בדברים מענין דברים שמברכין עליו, כגון שבירך על הפת, וקודם שאכל, אמר 'הביאו מלח . . אין צריך לברך". ולפי זה כתבו הפוסקים ('שערי תשובה' קסג, ג, בשם ה'פנים מאירות', 'משנה ברורה' קסז, לה, בשם ה'ברכי יוסף'), שאסור לענות 'אמן' על ברכה ששומע מחבירו, אם הוא בין ברכה לאכילה. [ונחלקו הפוסקים, במקרה שבכל זאת ענה 'אמן', האם צריך לחזור ולברך. (ראה משנה ברורה, רטו, שער הציון ב, שערי תשובה ריג, ד, אלף המגן סימן תרכה, פרי מגדים רו, ד, ברכת הבית א, יג, דעת תורה, כה, כף החיים קסז, סא, ועוד)].

ולפי זה יש לשאול, האם מותר לאשה לענות 'אמן' על ברכת שהחיינו בקידוש, דמאחר שכבר בירכה בהדלקת נרות, אינה צריכה את ברכת שהחיינו כעת, ואם תענה 'אמן' על ברכת שהחיינו, תעשה 'הפסק' בין ברכת 'הגפן', לטעימה של היין ! מאידך גיסא, לא מדובר במקדש עצמו (שעושה הפסק בין הברכה לטעימה) אלא באשה ש'שומעת' את הברכה, ואולי לא נחשב הפסק. ואכן כך חילק ה'מטה אפרים' (תרכה, מח) בין המברך לשומע. ולמעשה יש שפסקו שלא תענה אמן (שו"ת 'הר צבי', קנד, 'שבט הלוי', ג, סט ועוד) אבל בשו"ת 'אגרות משה' (ד, קא) כותב, שמנהג העולם לענות עמן, וכן בשו"ת 'רבבות אפרים' (א, קפב): "הנח להן לנשים, וטוב שלא לבלבלן ואיך שיעשו אם יענו או לא יענו, יש צדדים לכאן ולכאן דיצאו . . והנח להן לענות". והביאו בספר 'קיצור דיני ומנהגי נרות שבת קודש ויו"ט', מאת הרה"ת ר' ניסן דובאוו, עמ' לט. וכן כותב הרב גינזבורג (הלכות ומנהגי חב"ד, עמ' 12) שלמעשה נפוץ המנהג, לענות.

משנה' כמו בכל יום טוב, פורסים את הלחם, וטובלים בדבש ג' פעמים, אך בכל זאת מניחים מלח על השולחן. וכך נוהגים בכל הסעודות של ראש השנה (עד אחרי הושענא רבא. ויתבאר כל יום במקומו). (**טבילה בדבש**: שו"ע אדמו"ר הזקן תקפג, ד. **בכל הסעודות**: מאמרי אדמו"ר הזקן הקצרים, (עמ' תנג). **ג' פעמים**: אוצר מנהגי חב"ד עמ' עה, שכך נהג הרבי. **מלח על השלחן**: על פי שו"ע אדמו"ר הזקן, קסז, ח, שבכל סעודה, צריך להניח מלח על השלחן, כי השלחן כמזבח, והאכילה כקרבן, ובכל קרבן צריך מלח)[13].

---

13. בנוגע להנחת מלח על השלחן, כך כותב אדמו"ר הזקן (קסז, ח), על כל סעודה במשך השנה: "נהגו להניח מלח על השלחן, לפי שהשלחן דומה למזבח, והאכילה כקרבן, ונאמר 'על כל קרבנך תקריב מלח', וכשישראל יושבים על השולחן וממתינים זה על זה עד שיטלו ידיהם והם בלא מצוות, השטן מקטרג עליהם וברית מלח מגין עליהם, לכן מצוה להניחו על השלחן אפילו לא יאכלו ממנו. ועל פי קבלה, יש לטבול פרוסת המוציא במלח ג' פעמים".

הרי שיש עניין על פי הלכה, להניח תמיד מלח על השלחן, ולכן אף על פי שהמנהג לטבול את הלחם בדבש, לא התבטל הענין שיהיה מלח על השלחן. [ולהעיר מספר השיחות תרצ"ט עמ' 304 שקרה פעם ב'שמיני עצרת', ששאל כ"ק אדמו"ר הריי"ץ, למה לא הניחו מלח על השולחן, שהרי המנהג לטבול בדבש הוא רק עד 'הושענא רבה', משמע לכאורה שעד אז לא היה מלח על השולחן ! כך העיר בספר אוצר מנהגי חב"ד עמ' עו].

ויש אומרים שצריך להטביל **גם במלח** ('כף החיים', תקפג, ד. וכן מנהג בעלז, קומרנא, באבוב, טשרנוביל, סקווירא, ועוד). ובטעם הדבר, מבואר ב'כף החיים' שם (ובאריכות בסימן קסז, לז), שאין לבטל את הטבילה במלח, כי 'מלח' ו'לחם' הם אותן אותיות, ובגימטריה הם ג' פעמים הוי'. ו'לחם' הוא 'חסדים', ו'מלח' 'גבורות', וכשטובל ג' פעמים, יכוין ש'ממתיק את הגבורות'. [וכן מבאר גם אדמו"ר הזקן ב'סידור עם דא"ח (עמ' 202 ד"ה להבין) את ענין הטבילה ג' פעמים במלח]. ומעיד הרה"ח ר' יוסף יצחק שי' אופן, שבהתוועדויות של ראש השנה, היה הרבי טובל חתיכה אחת בדבש, ואחר כך, חתיכת אחרת במלח ('הלכות ומנהגי חב"ד', עמ' 13). ובקונטרס 'רמ"ח אותיות' (להרה"ח ר"ש גרונם), וכן ב'רשימות דברים' (לר"י חיטריק, ב' עמ' רג), שר' הלל מפאריטש, טבל הפרוסה בדבש, ובמלח.

עד מתי טובלים בדבש: למנהג חב"ד נוהגים כך עד אחרי הושענא רבא. וכך כותב בספר מאמרי אדמו"ר הזקן הקצרים (עמ' תנד): "להבין ענין אכילת הדבש עם המוציא מראש השנה עד אחרי הושענא רבא". וכך משמע שנהגו מהנאמר בספר השיחות תרצ"ט שהובא לעיל. וכן נהגו בכמה וכמה קהילות, כמובא ב'קצה המטה' על המטה אפרים (תרה, לח), ובדרכי חיים ושלום.

ומנהג הרבי לטבול את הפרוסה **ג' פעמים בדבש**, כמובא באוצר מנהגי חב"ד (עמ' עה) וראה גם ביומן משנת תשמ"א (עמ' 11): "טבל את פרוסת החלה שלש פעמים בדבש". ונראה שהוא על פי קבלה, כמבואר בשלחן ערוך אדמו"ר הזקן

ד. אכילת התפוח בדבש:

- **טבילה:** לאחר שטעם מן הלחם[14], לוקח תפוח מתוק בקליפתו,

(קסז, ח) שעל פי קבלה 'טובלים' ג' פעמים את הלחם במלח (ולא להיפך, זריקת המלח על הלחם – ספר המנהגים חב"ד, עמ' 21), והובא לעיל טעם הטבילה **ג' פעמים**. ואם כן, מסתבר שישנו ענין של טבילה ג' פעמים, גם בדבש.

14. הנה מצד 'ברכת המוציא', מספיקה טעימה כל שהיא מן הלחם, ולכן כתבנו לשון 'טעימה'. אבל יש הידור לאכול כזית לחם שלמה **מיד בתחילת הסעודה** מפני כמה סיבות. [א. ראה משנה ברורה קסז, לה: "וצריך לאכול שיעור כזית קודם שידבר" (אמנם אדמו"ר הזקן לא הביא זאת). וביאר ה'דגול מרבבה' (קסז, ז), שהמאכלים שבסעודה נפטרים בברכת המוציא, רק לאחר שאכל כזית לחם. ב. דעת ה'אשל אברהם' (בוטשאטש), שמכיון שחיוב נטילת ידיים הוא רק כשאוכל כזית (או כביצה) לחם, אם כן, אין לעשות הפסק בין הנטילה לאכילת כזית שלמה, כשם שאין להפסיק בין נטילת ידיים לברכת המוציא].

*יש לציין, שבכל סעודת שבת ויום טוב, יש להקפיד לאכול - במשך הסעודה - קצת יותר מ'כביצה' לחם, בתוך שיעור של שני אכילת פרס (קצת יותר מ54 גרם ב8 דקות, ובדיעבד ב12 דקות, על פי שיטת הצמח צדק, ש'אכילת פרס' הוא 6 דקות), כי לכמה דעות, בכדי לקיים את מצות 'סעודת שבת', צריך לאכול קצת יותר מ'כביצה' לחם. (שו"ע אדמו"ר הזקן רעה, ו: "וכיון שאכל מעט יותר מ'כביצה', יצא ידי חובתו, אבל 'כביצה' בלבד, נקראת 'אכילת עראי', ואינו יוצא בא (יד"ח 'סעודת שבת')". והגר"ח נאה ('קצות השלחן', לו, ה), מדייק מדברי אדמו"ר הזקן, שצריכים לאכול אותם בזמן של 'שני' 'כדי אכילת פרס', רצופים).

אמנם יש אומרים, שבכדי לקיים מצות 'סעודת שבת' די ב'כזית' (ראה אדמו"ר הזקן שם: "ויש אומרים שבכזית בלבד יוצא ידי חובתו (של מצות סעודת שבת)" ובסימן רצא, מסתפק אדמו"ר הזקן בין ב' הדעות, וכותב שלכתחילה יש להחמיר כאותה הדיעה שצריך קצת יותר מכביצה), ואם כן, בדיעבד אפשר לסמוך על כך, ולאכול במשך הסעודה 'כזית לחם, בכדי אכילת פרס' (27 גרם, ב4 או 6 דקות). ומסיבה נוספת צריך להקפיד על אכילת כזית שלמה, בזמן של 'כדי אכילת פרס', והוא: כדי שיחול ה'קידוש', שהרי צריך שיהיה 'קידוש במקום סעודה', וה'סעודה' היא אכילת כזית לחם. [כדי שיחשב 'קידוש במקום סעודה', מספיק 'כזית' לכל הדעות].

ומצד סיבה נוספת צריך להקפיד לאכול 'כביצה' ב'כדי שני אכילת פרס', והיינו, מצד 'ברכת על נטילת ידיים', שהרי כותב אדמו"ר הזקן ב'סדר נטילת ידיים לסעודה' סעיף יח: "הנוטל ידיו לסעודה, אם אינו אוכל פת כביצה, לא יברך על נטילת ידיים, אע"פ שמברך המוציא וברכת המזון. והשיעור לצרף ל'כביצה' הוא, שיאכל כל כזית בכדי אכילת פרס". [ולהעיר משו"ע אדמו"ר הזקן, קנח ב: שהשיעור לברכה בנטילת ידיים, הוא 'ביצה **בלא קליפתה**', והביא זאת ב'קצות השלחן' (לו, ב) למעשה, וכותב שהם ג' רבעי ביצה עם הקליפה].

חותכו לחלקים, טובל את אחד החלקים (ג' פעמים) בדבש, ומברך **'בורא פרי העץ'**. (טור, רמ"א סימן תקפג, ו'סידור אדמו"ר הזקן'. **טעם אכילת 'תפוח' דוקא:** מהרי"ל (הובא בט"ז): "תפוח הוא רמז על 'שדה תפוחין' הידוע על פי קבלה" (ובאג"ק, ג, תקד: "מהרי"ל העדיף רמז זה, כי בר"ה הוא בנין המלכות, שהיא 'חקל תפוחין קדישין'). ומציין ב'ספר המנהגים', שבספר 'פלח הרימון' (לר' הלל מפאריטש) מובא לכך הסבר ע"פ חסידות, בשם הצמח צדק)[15].

- **הרימון לפניו:** בשעת הברכה על התפוח, טוב שיהיה הרימון לפניו על השלחן. ('המלך במסיבו' ב, יג, שהרבי המתין בברכה על התפוח, עד שהביאו את

---

15. **תחילה החיתוך והטיבול, ואחר כך הברכה:** כך מסופר שנהג הרבי ('המלך במסיבו', א, נד. ב, שח). ובטעם הדבר צריך עיון, שהרי נחלקו האחרונים האם המעלה של 'שלם' עדיפה על החיסרון של 'הפסק'. לדעת ה'אליה רבה' (סימן רב), עדיף לחתוך לפני הברכה, ואז יוכל לאכל תיכף אחרי הברכה, בלי שום הפסק. אבל לדעת אדמו"ר הזקן, מעלת הברכה על ה'שלם' עדיפה, וכמו שכותב (שו"ע אדמו"ר הזקן, רו, ג): "המברך על הפרי, לא יחתוך עד אחר הברכה, כדי שיברך על השלם, למצוה מן המובחר. ואין לחוש להפסק שהיית החיתוך בין הברכה לאכילה, הואיל והיא צורך אכילה". ולפי זה יוצא לכאורה, שעדיף לברך על התפוח כשהוא שלם, ורק לאחר הברכה, לחתכו ולטובלו בדבש !

ואין לדמות את דין טבילת התפוח בדבש, לדין טבילת הכרפס במי מלח, שחושש אדמו"ר הזקן להפסק וכדבריו ב'הגדה': 'ויטבול – ויברך', וביאר הרבי בהגדה: "יטבול - ואחר כך - יברך, כדי **לתכוף הברכה להאכילה** בכל מה דאפשר". כי ב'כרפס' אין סיבה להקדים את הברכה, כי 'הכרפס' אינו 'שלם', אבל כאשר יש לפנינו בחירה בין 'שלם' ל'הפסק' (כמו בתפוח) מעדיפים 'שלם'. וכך כותב הרבי בהגדה שם בהמשך: "והא דבסעודת כל השנה, מברך המוציא ואחר כך טובל במלח, הוא משום דמברך קודם שפורס, **כדי שיברך על הגדולה**". שלא שייך לטבול במלח את כל הלחם, ומעלת הברכה על השלם, עדיפה על פני המהירות בין הברכה לאכילה. ולכאורה אכילת התפוח דומה לחלות בשבת, שראוי לברך על התפוח כשהוא שלם, ואז לחותכו, ולהטביל חתיכה בדבש?

ואולי חשש הרבי שלאחר החיתוך ימצא איזו תולעת או ריקבון בפרי ולא יוכל לאוכלו, ובכהאי גונא, עדיף לחתוך לפני האכילה, וכמו שכותב אדמו"ר הזקן (רו, ג): "ומ"מ האוכל אגוז וכיוצא בו, ישברנו ואחר כך יברך, כי שמא התליע בתוכו או נרקב, ונמצא בירך לבטלה". אבל דוחק לפרש כך, שהרי אינו מצוי בתפוחים, שלא יהיה ניכר מבחוץ שהוא רקוב או מתולע, באופן שאי אפשר לאכלו, ותהיה הברכה לבטלה. [ולהעיר שב'אוצר מנהגי חב"ד', עמ' עח, כותב לגבי סדר הדברים: "**אם** מדווייקים הדברים, הרי שבירך על התפוח אחרי שחתכו" (הדגשת המילה 'אם', במקור)]. **טבילה בדבש ג' פעמים:** כך כמסופר שנהג הרבי (אוצר מנהגי חב"ד, עמ' עח).

הרימונים)[16].

- **כוונה בברכה:** בשעת הברכה על התפוח, יכוין: א) להוציא ידי חובה את ברכת 'העץ' שעל הרימון (על פי שו"ע אדמו"ר הזקן, רו, י. שכאשר יש לפניו מאכלים שברכתם שווה, אבל שונים ב'חשיבותם'

16. הדין הוא, שהמברך על מין אחד, ובשעת הברכה חשב על כך שרוצה לאכול גם מין אחר שברכתו שווה, פטר את המאכל השני שאינו כאן (שו"ע אדמו"ר הזקן רו, ט: "מי שבירך על פירות שלפניו, ואחר כך הביאו לו . . ממין אחר שנפטר בברכה הראשון, כגון שברכותיהם שוות . . אין צריך לחזור ולברך . . והוא שכשבירך היה דעתו גם על השני לאכלו, אפילו לא היה בדעתו בפירוש לפטרו בברכה זו". וכן כתב במשנה ברורה רו, כא).

ולפי זה, די אם בשעה שמברך על התפוח, יודע שעומד לאכול רימון, ופוטר בכך את ברכת העץ של הרימון, גם אם הרימון אינו כאן ?

ואולי המתין הרבי, כדי לאכלו מיד אחרי התפוח, וכמו שכתוב בשיחת ש"פ נצבים ה'תנש"א הערה 66: "וכדי שלא יתעוררו שאלות וספקות בנוגע לאמירת ברכה על הרימון . . כדאי לאכלו בתחילת הסעודה". ובכוכבית שם כתבו המוציאים לאור: "כנראה הכוונה **לאחרי אכילת התפוח**, שאז אין צריך לברך על הרימון ברכה בפני עצמה".

*אבל מה שכתב הרב גינזבורג (הלכות ומנהגי חב"ד, עמ' 13 הע' 57) שהסיבה להנהגת הרבי היא, שכאשר הרימון אינו שם, אינו נפטר בברכת התפוח, וציין לדברי אדמו"ר הזקן ב'סדר ברכת הנהנין' (ט, ד): "ואם לא אוחזו כלל, אם היה לפניו בשעת הברכה יצא, ואם ברך, ואחר כך הביאו לפניו, אפילו ברך על דעת כן, צריך לחזור ולברך". אינו נכון לענ"ד, כי שם מדובר באופן **שבירך על מאכל שאינו לפניו,** ואחר כך הביאו לו את אותו מאכל, ובכהאי גונא, אכן אינו מועיל גם אם דעתו עליו בפירוש. [אגב: בזה גופא, דעת אדמו"ר הזקן בסימן רע"א, קו"א ח, שמועילח, אבל להלכה קיי"ל כדבריו ב'סדר ברכת הנהנין']. אבל אנחנו דנים על אופן שכאשר מברך יש לפניו תפוח, והברכה חלה עליו, ובכהאי גונא וודאי מועילה מחשבתו, לפטור את הרימון, שיגיע אחר כך. וכלשון ה'ערוך השלחן' על מקרה זה: "לא יחלוק שום אדם".

*ולהעיר עוד, שיש שכתבו להיפך, שעדיף **שלא יהיה רימון על השולחן בשעה שמברך על התפוח**, כי כאשר יש לפניו תפוח ורימון, צריך לברך על הרימון שהוא משבעת המינים, ולכן עדיף שלא יהיה רימון, ורק יכוין עליו כדי לפטור את ברכת העץ. ('הליכות עולם', יג), אבל כל זה לשיטתם, אבל לדעת אדמו"ר הזקן (סדר ברכת הנהנין, י, טו), שכאשר יש לפניו מין שחביב עליו, ומין מ'שבעת המינים', יכול לבחור לברך על איזה שרוצה, אם כן אין מניעה לברך לכתחילה על התפוח, גם כשהרימון לפניו. [וראה 'אוצר מנהגי חב"ד', עמ' עט, שכך הורה הרבי במכתב, וזה המקור לפסק שב'לוח כולל חב"ד' לברך על התפוח, למרות שיש לפניו רימון שהוא משבעת המינים].

(למשל: פרי פשוט, ופרי משבעת המינים) ומברך על הפשוט, פוטר את החשוב, רק אם מכוין עליו בפירוש)[17]. ב) להוציא ידי חובה את הפירות שיאכל (אם יאכל), ל'קינוח' בסוף הסעודה. ('רשימות היומן', עמ' קנט, ספר השיחות תש"ה, עמ' 4. וכך נהג הרבי: 'המלך במסיבו' א, נד, קיא. וכך הורה אדמו"ר

17. **ביאור הדברים - מדוע צריך לכוין:** הנה ישנו הבדל בדין, בין מקרה ששני המאכלים זהים בחשיבותם, לבין מקרה שבירך על מאכל, והמאכל שאינו לפניו, חשוב יותר:

א) דין מאכלים שברכתם וחשיבותם זהה: כאשר יש לפניו כמה מאכלים, שברכתם הראשונה זהה, ובירך על אחד מהם, אינו צריך לברך על המאכלים האחרים [אלא אם כן, הייתה לו כוונה **מפורשת** שלא לפטור אלא את המאכל שעליו בירך, או שרגיל תמיד לאכול רק מאכל זה, ולא את השני, אבל 'בסתם', כשאין לו כוונה מסויימת, חלה ברכתו על כל המאכלים שלפניו].

דוגמא: המברך 'שהכל' על 'ביצים', ויש לפניו כוס מים, הרי שגם אם לא הייתה לו כוונה מסויימת על המים, אינו צריך לברך עליהם 'שהכל'. שמכיון שהמים היו לפניו, אנו אומרים שמסתמא דעתו גם עליהם. ורק אם הייתה דעתו בפירוש לפטור בברכתו רק את הביצים (או שאינו רגיל כלל לשתות מים, ואז נחשב כדעתו שלא לשתות), יצטרך לברך 'שהכל' על המים. (משנה ברורה רו, כא. ומציין שמקורו בשו"ע אדמו"ר הזקן, וכוונתו לסימן רו סעיף ט: "אבל אם שותה שכר, והביאו לו דגים . . אינם נפטרים בברכה אחת, אלא אם כן דעתו עליהם, או שהיו לפניו בשעת ברכה". הרי, שכשהיו לפניו בשעת הברכה, פטר אותם בברכתו, גם אם אין דעתו עליהם).

ולפי זה, מכיון שהרימון לפניו, בשעה שמברך על התפוח, אין לכאורה צורך לכוין על הרימון ! אלא שמקרה זה שונה:

ב) דין מאכלים שברכתם שווה - וחשיבותם שונה: כאשר המאכל שמברך עליו, חשוב פחות מהמאכל שלפניו, לא חלה ברכתו על המאכל ההוא, אלא אם כן כיון עליו בפירוש, ולדוגמא: כאשר מברך על תפוח, ולפניו יש רימון שהוא פרי משבעת המינים, אינו פוטר את הרימון, אלא אם כן, מכוין בפירוש לפטור אותו, בשעה שמברך על התפוח. (שלחן ערוך אדמו"ר הזקן, רו, י: "וכל זה כשהראשון והשני הם שוים בחשיבותם, שאין לזה קדימה על זה . . אבל אם הב' חשוב מהא', מפני שהוא מין ז' . . אינו נפטר בברכת הראשון, אפילו אם הוא גם כן לפניו בשעת הברכה . . אינו בדין שיפטור שאינו חשוב את החשוב בדרך גררא, אלא אם כן נתכוין לפוטרו בפירוש").

* ואף שלמעשה אנחנו מברכים תחילה על התפוח ולא על הרימון (אע"פ שהוא משבעת המינים), כי בראש השנה, הוא 'חביב' עלינו יותר, ולדעת אדמו"ר הזקן (סדר ברכת הנהנין, ט, ח) כשיש לפניו מין 'חביב', ומין משבעת המינים, יכול לברך על איזה שרוצה. הרי זה מפני שיש בזה מחלוקת, ולכן יכולים לבחור לנהוג כדיעה זו או כדיעה זו, אבל עדיין צריך לכוין, שמא הלכה כדיעה השניה, ולא פטר את המין השני. (משנה ברורה, ריא, לג).

הריי"ץ. ולא כמובא ב'ספר המנהגים', עמ' 56, לכוין **שלא** לפטור. ראה אוצר מנהגי חב"ד עמ' פ)[18].

18. **טעם הדבר – מדוע כראי לכוין:** הנה כאשר אוכלים פירות בסעודה, צריך (בדרך כלל) לברך עליהם 'ברכה ראשונה', ובמקרה דידן, הרי הוא אוכל פירות בתחילת הסעודה (תפוח), ופירות בסוף הסעודה (קינוח), ואם כן, באנו לנדון שבהערה הקודמת: האם ברכת פרי אחד, פוטרת את הפרי שאוכל אחר כך. והכלל בזה הוא, שכאשר הפרי השני לפניו בשעת הברכה על הפרי הראשון, הרי הוא נפטר בברכת הראשון. אבל כאשר הפרי השני אינו לפניו, לא נפטר, מלבד בכמה אופנים, שפוטר. ונציין כמה מהם:

א. אם המאכל השני הוא **מאותו המין** (שו"ע אדמו"ר הזקן, רו, ט. משנה ברורה, רו, כ).

ב. אם בשעת הברכה על המאכל הראשון, **היה ברעתו** לאכול מהמין השני (שם).

ג. אם כשהובא המאכל השני, **נשאר מעט מהמאכל** הראשון (שם. אבל זה מועיל רק אם המאכל השני הוא מאותו 'סוג', וכגון שני מיני פירות, אבל לא דגים ושתיה).

ד. **'אורח'**, נגרר אחרי 'בעל הבית', ולכן כל המאכלים שיביאו לפניו, נפטרים בברכה על המאכל הראשון, אפילו לא היה דעתו עליהם כלל. (שו"ע קעט, ה. ושו"ע אדמו"ר הזקן, קעט, ז, רו, ט).

ולפי זה בנידון דידין: גם אם לא כיון בברכת התפוח, על הפירות שיאכל ב'קינוח', בכל זאת פטר את הפירות שיאכל ב'קינוח', כי הם 'מאותו המין' (פירות). וכן אם הוא 'אורח', פטר את הפירות שיאכל בסוף הסעודה, כי סומך דעתו על כל מה שיביא לו 'בעל הבית' [ולדעת הרבה פוסקים, אדם בביתו, בגדר 'אורח', כי סומך דעת 'בעלת הבית', ראה שו"ת בצל החכמה (ו, סט), שבעל הבית אצל אשתו דינו כ'אורח', וכ"כ בספר 'וזאת הברכה' (ז, עמ' 65) בשם הגריש"א, הגרח"פ שיינברג (חי' בתרא, קעט), חוט שני (ברכות, עמ' קעז)].

אם כן, יש לנו כמעט תמיד, את אופן א' וד' הנ"ל, והפירות שבסוף הסעודה נפטרו מברכה. אלא שלמרות זאת, **'לרוחא דמילתא'** (כך ביאר הרשד"ב לוין, ב'שיעורי הלכה למעשה'), נהגו רבותינו נשיאנו לכוין בפירוש על הפירות שיאכל בסוף הסעודה, וכן הורה למעשה, כ"ק אדמו"ר הריי"ץ. ('רשימות' ד, עמ' 8: "מהנהגות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ בשנת תרצ"א: 'בברכת 'בורא פרי העץ' שעל התפוח, מכוין להוציא גם הקאמפאט'. וברשימות כתב יד (אוצר מנהגי חב"ד עמ' פ: "בסעודת ליל ר"ה תש"ח שאל אחד המסובים: אם יכולים לצאת בברכת 'בורא פרי העץ שעושים על התפוח גם לאכילת הקאמפאט שבסוף הסעודה ? ומוהריי"ץ השיב: לא זו בלבד שיכולים, אלא שכך צריכים לעשות, ולכוין לצאת"). וכך מרויחים גם את אופן ב' הנ"ל.

וזהירות נוספת נהג הרבי: להשאיר חלק אחד מהתפוח, כדי לאכלו יחד עם ה'קינוח'. כמסופר ב'המלך במסיבו' א, עמ' קיא: "כ"ק אדמו"ר שליטא, לקח תפוח . . ואת החתיכה שנותרה - הניח בקערה של ה'ליפתן', של סוף הסעודה, ובסוף הסעודה, אכל בתחילה את התפוח, ואחר כך את הליפתן, ולא בירך על הליפתן".

ה. אמירת ה'יהי רצון': לאחר הברכה - ולפני האכילה - אומרים: "יהי רצון מלפניך, שתחדש עלינו, שנה טובה ומתוקה" ('סידור אדמו"ר הזקן', 'ספר המנהגים', 'היום יום'. ובביאור ההנהגה לאומרו בין הברכה לאכילה, כותב הרבי (אג"ק ג, עמ' קמ) שהוא כדי שה'יהי רצון' יהיה סמוך לברכה, וכך נחשבת הברכה על הפרי, כפתיחה של ה'יהי רצון', ונותנת 'תוקף', של 'ברכה', ל'יהי רצון')[19].

ו. אכילת הרימון: לאחר אכילת התפוח, נוהגים לאכול רימון, שהוא סימן שירבו זכויותינו כרימון, אך לא אומרים 'יהי רצון'. (**אכילת רימונים**: רמ"א, שו"ע אדמו"ר הזקן סימן תקפג, 'מטה אפרים', 'ספר המנהגים חב"ד', עמ' 56. **אחרי התפוח**: 'אוצר מנהגי חב"ד', עמ' עט. והטעם מבואר בשיחה (תו"מ תנש"א ד, עמ' 323), שלא להיכנס לספקות. **לא אומרים 'יהי רצון'**: הרמ"א ואדמו"ר הזקן כותבים שנוהגים לומר 'יהי רצון', אבל

וכך הריוח את אופן ג' הנ"ל.

19. **אמירת יהי רצון**: רמ"א תקפג, א, על פי ה'אבודרהם', אדמו"ר הזקן בשו"ע, ובסידור. וכן למעשה ב'ספר המנהגים – חב"ד'. **נוסח ה'יהי רצון'**: הנוסח המדוייק הוא, המופיע בסידור דפוס 'קאפוסט', שהגיהו אדמו"ר הזקן, ובנוסח זה, לא אומרים "ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו" ('שער הכולל').

אחרי הברכה, לפני האכילה: אדמו"ר הזקן בשלחן ערוך פוסק שצריך לאכול קודם, אבל למעשה, כתב הרבי ב'היום יום' א' תשרי, לאמרו לפני האכילה, ובאגרות קודש ג, עמ' קמ, מספר שראה את אדמו"ר הריי"ץ נוהג כך מידי שנה, ושאמר לו, שכך היה עושה אדמו"ר הרש"ב, ושהוא 'הוראה לרבים'. **ביאור הדבר**: כותב שם הרבי, שאף שאדמו"ר הזקן בשו"ע שלו פסק כדעת ה'מגן אברהם' - לאמרו אחרי האכילה - הרי גם לדעת ה'מגן אברהם' זהו רק לכתחילה, ובדיעבד לא נחשב 'הפסק'. ועוד, שבכמה מקומות חזר בו אדמו"ר הזקן ממה שפסק בשו"ע שלו, וגם כאן יש לומר כן, וכך מוכח מהנהגת 'בית הרב' [שאם נהגו כך בבית הרב, הרי זו הוכחה, שקבלה בידם שכך היא דעת אדמו"ר הזקן למעשה].

ונראה שדעת אדמו"ר הזקן, כדעת ה'מעגלי צדק' (נדפס לראשונה בשנת ה'שכ"ח, הרי שהוא מנהג ישן מאוד), שהובא ב'מגן אברהם' (אך לא מסכים איתו), שיש לומר את ה'יהי רצון' בין הברכה לאכילה.

ובטעם הדבר יש לומר, שהוא כדי לתת תוקף של 'ברכה', ל'יהי רצון', שאין בכוחנו לחדש ברכות חדשות, ולכן 'מסמיכים' לברכה, כדי שיהיה כעין 'ברכה' הסמוכה לחבירת. שכידוע ישנן ברכות שאינן פותחות ב'ברוך', כי הן 'ברכה הסמוכה לחבירתה' (שו"ע אדמו"ר הזקן, ו, ו: "כל הברכות פותחין ב'ברוך', חוץ מ'ברכה הסמוכה לחברתה', כגון 'אהבה רבה' (אהבת עולם), שהיא סמוכה ל'יוצר אור', ודי לה ב'ברוך' שבפתיחת 'יוצר אור'). ואם ב'תפילת הדרך', שנחשבת 'ברכה' ממש, בכל זאת הדין הוא, שטוב להסמיכה לברכה (שו"ע אדמו"ר הזקן, קי, ו), כל שכן, ה'יהי רצון', שאינו ברכה כלל. (עד כאן תוכן ביאור הרבי).

ב'ספר המנהגים' שם, מובא שלא אומרים)[20].

ז. אכילת 'ראש': אחרי אכילת הרימון אכילת ראש איל, או דג. ('ספר המנהגים חב"ד' עמ' 56. המעלה ב'ראש איל', שהיא מזכירה את 'אילו של יצחק', שלחן ערוך אדמו"ר הזקן, תקפג, ה. עוד מבואר שם: "ואם אין ראש כבש, יאכל ראש אחר, לומר: 'נהיה לראש ולא לזנב'". הרי שיש ענין גם בראש של דג, ששייך בו הטעם השני (שנהיה לראש ולא לזנב), וכך מסופר שנהג הרבי, כאשר לא מצאו ראש של איל (מעשה מלך, עמ' 255). בנוגע לדגי 'קרפיון', יש לבדוק היטב היטב שאין תולעים בראש הדג[21]).

---

20. בשו"ע סימן תקפג, נפסק: "יהא אדם רגיל לאכול בראש השנה 'רוביא' . . ויאמר יהי רצון . .סילקא . . תמרי . ." ומקור הדברים בגמרא, בדברי אביי (כריתות ו, א והוריות יב), וכן כתב אדמו"ר הזקן בשו"ע שלו, לאכול מאכלים אלו (ועוד) ולומר 'יהי רצון'. הרמ"א מוסיף שיש נוהגים לאכול תפוח מתוק בדבש, וכל אלו הם ל'סימן טוב'. ובסעיף ב', מביא השלחן ערוך שצריך לאכול 'ראש כבש', ומקורו בראשונים (טור, מרדכי). אבל למעשה מנהג חב"ד לאכול לסימן טוב, רק תפוח, רימון, וראש של איל או בעל חי אחר. ואמירת 'יהי רצון', הוא רק על התפוח. וכך נאמר ב'ספר המנהגים' שם: "אוכלים רימון וראש איל, אבל אין אומרים 'יהי רצון', כי אם על התפוח". ולפני זה ב'רשימות' (ד' עמ' 8): "מהנהגות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ בשנת תרצ"א: 'מלבד 'יהי רצון' זה (שעל התפוח), אין אומרים 'יהי רצון', גם לא על אכילת הרימון". ומעניין שב'סידור' אדמו"ר הזקן, מובא רק לאכול תפוח, ולומר עליו 'יהי רצון', אבל לא מובא לאכול רימון, ובכל זאת מנהגנו לאכול רימון. ורמז לכך הרבי בשיחה (תו"מ תנש"א ח"ד עמ' 323 בלתי מוגה): "ולהעיר מהשייכות ד'רימון' לראש השנה, כפי שמביא אדמו"ר הזקן, בשו"ע שלו (**אף שלא הביאו בסידורו**), 'יש אוכלין רימונים'".

ובביאור הדבר שלא אומרים 'יהי רצון' על הרמון, יש לומר: שעיקר ה'סימן' הוא באכילה עצמה, וכמו שכתב ה'בית יוסף' (תקפג) שמדברי הטור לא נראה שצריכים לומר משהו, אלא שמו של הדבר רומז על הענין.

[אך אדמו"ר הזקן בשו"ע (תקפג, א) כותב שאומרים 'יהי רצון' על כל הדברים, וב'מקור חיים' כותב שאמירת 'יהי רצון' היא העיקר, כי שמו של המאכל יכול להתפרש לטובה וכן להיפך. ובסידור יעב"ץ כותב, שצריך 'לחזק' את הסימן הטוב על ידי דיבור פה, שעושה רושם, כמו שאמרו בחלומות, שהולכים אחר הפה, שהחלום צריך סיוע הפה והלשון]

אכילת כזית רימון ? הרבי אומר בשיחה הנ"ל (תו"מ תנש"א): "וכיון שבראש השנה כתיב: 'אכלו משמנים וגו' מנות וגו', הרי **בודאי שצריכים לאכול שיעור שלם**" (דהיינו: כזית, מן הרימון). ויש לעיין, אם יש כאן 'הוראה' למעשה, שצריך לאכול 'כזית' מן הרימון.

21. בספר 'בדיקת המזון כהלכה' (הרב ויא), כותב בנוגע לדגי 'קרפיון': "טפילים שונים נטפלים לדגי קרפיון בזמן גידולם בבריכות. המגדלים מבצעים טיפולים שונים בשלבי הגידול על מנת להרחיק את הטפילים. יעילות הטיפולים אינה

ח. סעודת חג, וברכת המזון: כותב אדמו"ר הזקן (שו"ע, תקצז, א): "מצוה לאכול ולשתות ולשמוח בראש השנה, אמנם לא יאכלו כל שבעם, למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם". הסעודה אצל הרבי, עברה כמעט לגמרי בדממה ('המלך במסיבו', א, סז. ב, יג) **בברכת המזון אומרים:** 'יעלה ויבא' (ביום הזיכרון הזה, ביום טוב מקרא קודש הזה), ואומרים: 'הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב', 'הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת לטובה ולברכה'. בסוף: עושה שלום ולא השלום. (על פי סידור אדמו"ר הזקן. עושה שלום: תו"מ תשד"מ, א, עמ' 28.[22]).

מוחלטת". וכך כותב למעשה: "דגים שעברו טיפול מתאים, ומשווקים תחת השגחה מוסמכת: הם בחזקת נקיים, ומותרים באכילה ללא בדיקה, כולל ראש הדג. דגי קרפיון שלא עברו טיפול מתאים . . יש לנקותם היטב לפני השימוש . . ראש הדג: אין דרך בטוחה לנקותו, ולכן אין להשתמש בו. גוף הדג: אפשר לנקותו באופנים הבאים וכו' (ומתאר איך מנקים את גוף הדג).

22. כך נאמר שם: "בנוגע לאמירת 'עושה שלום במרומיו' (בסיום ברכת המזון) - שאלתי פעם את כ"ק מו"ח אדמו"ר האם בעשרת ימי תשובה צריך לומר 'עושה השלום' (כמו בתפילת העמידה). ולאחרי ששמע את הרצאת הדברים, נענה ואמר, שצריכים לומר כפי שכתוב בסידור!

שאלה: מדוע אכילת ה'תפוח בדבש', והרימון, היא בתוך הסעודה ('אחרי 'המוציא') ולא לפני הסעודה (אחרי הקידוש) ?

תשובה: יש סברות לכאן ולכאן, ולמעשה מנהג חב"ד[1] (ורוב העולם) לחשוש לסברות שאין לאכלם לפני הסעודה.

מצד אחד, יש עריפות לאכול בתוך הסעודה:

א. שלא לעשות הפסק בין הקידוש לסעודה ('מטה אפרים', וראה 'דרכי משה' סימן רעג, שבהמתנה זו יש חשש שלא נחשב 'קידוש במקום סעודה').

ב. צריך להיות תאב לאכול סעודת שבת, ויום טוב (שו"ע אדמו"ר הזקן, סימן רמט).

ג. ברכת הפת צריכה להיות ראשונה. (שו"ע סימן ריא, והביא אדמו"ר הזקן טעם זה בסימן רמט).

ד. יש מצבים, שאם אוכל לפני הסעודה, צריך לברך ברכה אחרונה לפני הסעודה (כשאוכל לתענוג ולא לפתוח את התאבון, כמבואר ב'סדר ברכת הנהנין' סוף פ"ד), ולפעמים לא ברור אם אוכל לסיבה זו או זו.

ה. בכדי להתחייב ב'ברכה אחרונה', צריך לאכול שיעור 'כזית'. אלא, שכאשר אוכלים 'בריה' שלמה (פרי שלם, אפילו פחות מכזית), נכנסים לספק ברכה אחרונה (כמבואר בסימן רי), ומצוי הדבר שאוכלים כמה גרעיני רימון לדוגמא, ונכנסים לספק אם

---

1. כן כתוב ב'ספר המנהגים – חב"ד': "אכילת התפוח בליל הראשון, **בתחילת** הסעודה" (אבל בספר השיחות תש"ה עמ' 4 מסופר, שב'ליובאוויטש' נהגו לאכול את התפוח **לפני** הסעודה, אחרי הקידוש. אבל בכ"ח אלול תש"ט שלח הרבי מברק לאנ"ש (אגרות קודש, כא, ז'תתמו): "בבקשה לפרסם (לאנ"ש) בכל הקיבוצים, השמטה שבליקוטי מנהגים, וצריך להיות אכילת התפוח בתחילת הסעודה" ועל פי זה כתבו ב'ספר המנהגים', שאכילת התפוח בתחילת הסעודה. [ומעיר הרשד"ב לוין, ('שיעורי הלכה למעשה', עמ' שצט) שמדברי אדמו"ר הזקן בשו"ע שלו, משמע שאוכלים לפני הסעודה, שהרי כותב (תקפג א): "ויברך על התפוח ולא על הדבש, לפי שהדבש הוא טפל לתפוח". ואם היה מדובר שאוכלים את התפוח בתחילת הסעודה, הרי ממילא היה פטור לברך על הדבש, שהרי ברך על הלחם. ובפרט שכבר טבל את הלחם בדבש]

צריכים לברך ברכה אחרונה. ('שמירת שבת כהלכתה' מ"ז הע' רכב).

ו. גם באופנים שהתחייב לברך 'ברכה אחרונה' לפני הסעודה (כי אכל כזית מהפרי וכו'), הרי יש מקרים שאין לברך ברכה אחרונה, כי נפטר על ידי ברהמ"ז שיברך בסוף הסעודה. והיינו: במקרה שיודע שיאכל מאכל דומה בסוף הסעודה (ומכוין על כך בשעה שאוכל לפני הסעודה). במקרה כזה, פטור מברכה אחרונה' לפני הסעודה (כמבואר בשו"ע אדמו"ר הזקן, קעד, ה, ו). ואם אכן יעשה זאת, ויאכל את הפרי (רמון, תפוח), לפני הסעודה, יש חשש, שלא יברך ברכה אחרונה, כי יכוין על פרי שבסוף הסעודה, ולבסוף - מאיזה סיבה - לא יאכל פרי בסעודה, ונמצא שלחינם לא בירך ברכה אחרונה על מה שאכל לפני הסעודה, כי במקרה כזה 'ברכת המזון' לא יפטור את מה שאכל לפני הסעודה. (הרב לוין ב'שיעורים הלכה למעשה').

מצד שני יש עדיפות לאכול לפני הסעודה.

א. כיון שנאכלים ל'סימן טוב', ראוי לכאורה להתחיל בהם. ואכן כך הוא ע"פ קבלה לפי האריז"ל, וכך נוהגים תלמידי הבעש"ט. ('קצה המטה' סוף סי' תקפג)

ב. ישנם הרבה פרטים בדיני ברכה על פירות בתוך הסעודה, על איזה מברכים ואיזה טפל ללחם ולא מברכים עליו, ויש חשש שיטעו בזה, כיון שאוכלים כמה מאכלים, ובכל מקום הם שונים, כפי המתאימים בלשונם, ל'סימן טוב' (כמבואר בסימן תקפג), וכדי לצאת מספק זה, עדיף לברך לפני הסעודה (רבי חיים פלאג'י ב'רוח חיים', תקפג, ד).

הנהוג למעשה, בנוגע לאכילת ה'סימנים':

המנהג הפשוט בעם ישראל הוא, לאכול אותם בתחילת הסעודה (על פי הטור, דרכי משה, ט"ז, מטה אפרים, קיצור שו"ע, וכן הוא פשטות דברי אדמו"ר הזקן בפסקיו שב'סידור'. **וכך מנהג חב"ד**. מאז שנת תש;;ט). אבל יש נוהגים לאכלם אחרי קידוש (על פי מהרי"ל שכך המנהג, וכך דעת הרב חיים פלאג'י; מפני חששות ברכות שבסעודה, וכך כותב ב'מטה אפרים' (ב'קצה המטה', תקפג) לעשות על פי האריז"ל, ושכך נוהגים תלמידי הבעש"ט. וכך היה נוהג גם בחב"ד בדורות קודמים. (ראה ספר השיחות תש"ה עמ' 4).

יום א' דראש השנה

א. תפילת שחרית

א. טבילה במקוה: טובלים במקוה בימי ראש השנה, כמו בכל שבת ויום טוב. ('מטה אפרים', תקפד, ב. ומסופר שאדמו"ר הרש"ב צעד מעל שני קילומטרים בבקרים של ראש השנה דשנת עזר"ת, כדי ללכת למקוה - 'ליובאוויטש וחייליה' עמ' 27).

ב. אכילה לפני התפילה והתקיעות:

- **מן הדין:** לפני התקיעות, ה'אכילה' - אסורה. וה'טעימה' - מותרת. (**אכילה:** יותר מ'כביצה' (57 גרם) פת או מזונות. **טעימה:** עד 'כביצה' מהנ"ל, ופירות ושתיה, ללא הגבלה)[1].

- **ה'בריאים':** לא טועמים ולא שותים מאומה, עד אחרי התפילה משום חיבוב מצוה, אבל נפוץ להקל בשתיה[2].

---

1. **אסור מן הדין לאכול יותר מ'כביצה' פת או מזונות, ו'טעימה' מותרת:** כמבואר בשלחן ערוך (תרנב, ב) לגבי מצות לולב: "אסור לאכול קודם שיטלנו, ואם שכח ואכל . . יפסיק אפילו יש שהות ביום ליטלו אחר שיאכל". וכתבו הפוסקים ('שערי תשובה', תקפד, ג. רבי עקיבא איגר, תקפט, ועוד), שמהמבואר בלולב, לומדים לענין שופר. ומקור הדברים בתוספתא בשבת, כפי שכותב ה'מגן אברהם' (תרצב, ז), לגבי אכילה לפני קריאת המגילה. וכן כתב למעשה ב'מטה אפרים' (תקפח, ב): "ואסור לאכול קודם תקיעת שופר". ואף אחד מהפוסקים לא הזכיר את העיצה של 'שומר' או של 'מנין קבוע', (שעל זה סומכים לגבי אכילה לפני מעריב וכדומה). ונראה שבמצוה הבאה מזמן לזמן, לא סמכו על זה (פסקי תשובות, תקפה, הע' 11). [וראה מה שכתב ר' עקיבא איגר, ('פסקים ותקנות'), בזמן שהייתה מגיפת ה'חולירע' רח"ל: "אלו המרגישים חולשה, תיכף אחר תקיעת שופר, יעשו קידוש ויאכלו, אף שהוא הפסק בין תקיעות דמיושב למעומד . . וקודם תקיעת שופר, רק 'טעימה' בעלמא, מותר, ולכן בקושי רב אפשר לעשות קידוש במקום סעודה קודם תקיעת שופר". הרי שגם בזמן מגיפה בקושי התיר, וגם אז, רק 'טעימה'].

אבל 'טעימה', מותרת מן הדין, כמבואר בפוסקים, ראה משנה ברורה שם בהלכות לולב: "וטעימא בעלמא, מדינא שרי".

2. 'מטה אפרים', וכל הפוסקים שבהערה הבאה, שהתירו בקושי במקום צורך, אבל הבריא, אין לו לאכול מאומה. **ולגבי שתיה:** מן הדין מותר ('ערוך השלחן', תרנב, ה, לגבי לולב. 'אלף המגן', תרנא, י. ועוד), אלא שהחמירו גם שלא לשתות,

- **החולים:** ומי שקשה לו (זקן, וחלוש כח), שלא יוכל לכוין בתפילה, יכול להקל לאכול פחות מכביצה עוגה, או פירות ושתיה, בכמות שירצה[3].

- **נשים:** שמרגישות קצת חולשה (או שיודעות שתרגשנה חולשה במשך התפילה) יכולות להקל לאכול ולשתות לפני התפילה, כי אינן מחוייבות במצות שופר, שהיא 'מצות עשה שהזמן גרמא',

---

משום 'חיבוב מצוה', כמבואר בספר 'הרוקח' (סימן שנג): "חסידים הראשונים היו מתענים על מצוה חביבה, כגון לולב ושאר מצוות". וכן כתב ה'שדי חמד' (מערכת ד' מינים, ג, כג): "פשט המנהג בב' ימים הראשונים, לא לשתות שום משקה משעלה עמוד השחר, קודם נטילת לולב". וביאר שחביבה מצוה בשעתה. אמנם למעשה התפשט המנהג להקל בשתיה בראש השנה, כי התפילה מסתיימת בשעה מאוחרת ('שדי חמד', מערכת ראש השנה, ב, ח. ועוד הרבה פוסקים). וכך כותב הרב גינזבורג ('הלכות ומנהגי חב"ד', עמ' 16): "אמנם בישיבת תו"ת בבית חיינו, לא הקפידו שלא לשתות בבוקר ראש השנה קודם התקיעות, וכן פסק שם המרא דאתרא הגרז"ש דבורקין ע"ה ('כפר חב"ד' גליון 733 עמ' 66. גליון 734 עמ' 7. ועל כל פנים, לחלשים יש להקל בזה)".

3. **מי שקשה לו, יכול לאכול פחות מכביצה, או פירות כמה שרוצה:** כך מבואר ב'משנה ברורה' בהלכות לולב: "וטעימא בעלמא, מדינא שרי, מכל מקום, אין להקל בזה אם לא לצורך גדול". [גדרה של 'טעימה' - מבואר בשו"ע (רלב, ג. בדיני אכילה לפני תפילת מנחה): "לטעום: דהיינו אכילת פירות, מותר, והוא הדין לאכול פת 'כביצה', כדרך שאדם אוכל בלא קבע"]. וכן כתב ב'מטה אפרים' (שם): "ומי שלבו חלוש, ואין דעתו מיושבת לתקוע ולהתפלל עד ש'יטעום' . . יטעום כזית לעקאח". וראה לעיל מה שכתב ר' עקיבא איגר, להתיר בשעת מגיפה רח"ל, לעשות קידוש (אחרי שחרית, ולפני התקיעות) ו'לטעום'. אבל רוב הפוסקים כתבו, שעדיף לאכול לפני שחרית, כדי לא לעשות הפסק בין 'תקיעות דמיושב' ל'תקיעות דמעומד' (חתם סופר, יו"ד, ז. ו, ועוד).

אמנם, יש שלימדו זכות, על האוכלים פחות מ'כביצה', לפני התקיעות, הגם שאינם חולים או זקנים וכדומה, ומבארים שיש חילוק בין מצות לולב ומגילה – שבהם מבואר שאין לאכול לפני קיום המצוה - למצות תקיעת שופר ('התעוררות תשובה' (קמז), 'מקראי קדש' (כט), 'ציץ אליעזר' (ו, ז), 'אז נדברו' (א, י), 'מועדים וזמנים', (א, ד) ועוד). אך גם הם מודים שזהו רק 'לימוד זכות', וכל מי שאינו צריך לכך, מצד מצבו הגופני החלוש, נכון להחמיר.

והרבה פוסקים לא הסכימו ל'לימוד זכות' זה, ואדרבה, גערו על המון העם, שלא נזהרים ו'טועמים' לפני תקיעת שופר ('כף החיים' (תקפה, כו), 'מנחת יצחק' (ה, קיא), 'בצל החכמה' (ד, קמז), 'שבט הלוי' (ד, נד), ועוד).

למרות שקיבלו מצוה זו עליהן, כחובה[4].

ג. הבאת ילדים לתפילה, ולתקיעות: "מנהג ישראל תורה, לעשות מאמצים גדולים ביותר, שכל ילד יהיה בימי ראש השנה 'משך זמן' בבית הכנסת, וישתתף בהתאם לגילו, בתפילות ובברכות, ישמע תקיעת שופר, ויענה 'אמן', ו'אמן יהא שמיה רבא" (לקוטי שיחות, כט עמ' 536).

ד. כוונה ב'אדון עולם': כל מי שמכוין בעת התחלת 'אדון עולם', כתבו ר' יהודה החסיד, ורב האי גאון, ורב שרירא גאון: 'ערב אני בדבר, שתפלתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפילתו, ואין לו שטן ופגע רע, בראש השנה, ויום הכיפורים בתפילתו, ואויביו נופלים לפניו". (אדמו"ר הריי"ץ, ספר המאמרים תש"ג 11, מ'אליה רבה', מו, טו, בשם מהרש"ל).

ה. ניגון 'אבינו מלכנו': נהוג לנגן את ניגון 'אבינו מלכנו' של אדמו"ר הזקן, לפני כל תפילה. (ראה הטעם לעיל, בתפילת ערבית של ליל ראש השנה).

ו. 'המלך': לאמירת 'המלך' ניגש 'שליח ציבור' אחר, והוא החזן של שחרית ('מטה אפרים', תקפד, ט). אומרים 'המלך יושב' (ולא 'היושב', כבכל השנה), כי בראש השנה ויום כיפור, הקב"ה יושב כעת על כסא דין, אבל 'היושב' פירושו שהוא רגיל לישב, אף על פי שעכשיו אינו יושב (לבוש, תקפד, א).

אמירת 'המלך' בנעימה המקובלת, המסתיימת באמירת 'המלך' בקום רם, וכתב המהרי"ל: "יתחיל בחשאי, וילך וירים קולו במתון, כדי שישמע במורא ובאימה". כדי להראות שאנחנו ממליכים עלינו את הקב"ה ומקבלים עלינו מחדש את עול מלכותו. וידועים דברי רבי אהרן מקרלין כפי שמופיע ב'מחזור': "אי מלכא אנא, עד האידנא, אמאי לא אתית לגבאי"[5]. [הקהל אומר את כל הנוסח בלחש, אבל אינו אומר

4. ה'חיי אדם' (קמא, ז), וה'קיצור שלחן ערוך' (קכט, יט), התירו לאשה חלושה או מעוברת, ויולדת, אפילו **אכילת קבע**, של יותר מכביצה, מכיון שהן פטורות מן המצוה. אבל בודאי, כל שמרגישות קצת חולשה, או שיודעות שיקשה עליהן להתפלל כך, ללא אכילה ושתיה, יכולות לאכול פחות מכביצה של עוגה, ופירות ושתיה ללא הגבהל, שהרי אפילו לאנשים יש שלימדו זכות.

5. רבי אהרן מקרלין, מתלמידי המגיד ממעזריטש (ממנו השתלשלה חסידות, קרלין, סלונים, קוברין, ועוד). מסופר עליו, שפעם היה אצל המגיד ממעזריטש, וכיבדוהו שיתפלל שחרית. ויהי כאשר פתח לומר 'המלך', צעק צעקה גדולה

'המלך' בקול רם, לא עם החזן ולא אחריו. (יש נוהגים כך, אבל אין כן מנהג חב"ד, 'אוצר מנהגי חב"ד', עמ' צב)]

ז. שיר המעלות: על פי האריז"ל, מוסיפים בעשרת ימי תשובה - בין ישתבח לקדיש - את מזמור ק"ל שבתהילים: 'שיר המעלות ממעקים' וגו' (סידור אדמו"ר הזקן, על פי 'פרי עץ חיים' שער הזמירות)[6]. אין מנהגנו כמנהג העולם, לפתוח את הארון לאמירת 'שיר המעלות', ולאמרו פסוק בפסוק חזק וקהל ('אוצר מנהגי חב"ד', עמ' צג)

ח. חזרת הש"ץ: מיד שמתחיל הש"ץ את 'חזרת הש"ץ', יכול כל אחד לחזור למקומו, ואין צורך להמתין עד ה'קדושה', כבשאר ימות השנה (שו"ע אדמו"ר הזקן, קכג, ג)[7]. כשמגיע ה'שליח ציבור' ל'וכתוב', ו'בספר חיים',

---

ומרה, בבכיה, עד שלא היה יכול לדבר עוד. והיו שואלים אותו כך: מה זה היה ? והשיב, כי נזכר ממאמר חז"ל (גיטין דף נו, ב): "כי מטא להתם אמר: 'שלמא עלך מלכא, שלמא עלך מלכא'. אמר ליה: מתחייבת תרי קטלא וכו', אי מלך אנא - עד האידנא אמאי לא אתית לגבאי?" (תרגום: מסופר על רבן יוחנן בן זכאי שבעת המצור על ירושלים, ביקש להסגיר את עצמו לידי הרומאים, ולהיפגש עם שר הצבא הרומאי. כשעמד לפניו אמר לו פעמיים: 'שלום עליך המלך', ושר הצבא ענה לו, שהוא חייב מיתה על שני דברים. האחד שאומר לו שהוא המלך, והוא אינו אלא שר הצבא, והשני: אם מלך אני - מדוע עד היום לא באת לפני?) המשיך רבי אהרן מקרלין ואמר: לכך כשהתחלתי לומר 'המלך' נעשה לבי ונפשי מרה עלי, כי אי מלכא איהו - עד השתא אמאי לא אתיתא לגביה, לשוב בתשובה (אם הוא המלך, עד עכשיו מדוע לא באתי אליו לשוב בתשובה?), כמאמר הכתוב 'שובו אלי, ואשובה אליכם'".

6. למרות בשו"ע שלו לא הביא זאת אדמו"ר הזקן, וה'מגן אברהם' (נד, ב), נשאר ב'צריך עיון' אם אפשר לאמרו מחשש 'הפסק'. ואכן: הרא"ח נאה (יגדיל תורה, ירושלים, יז, עמ' 42) פוסק, שאם לא הספיק לומר 'שיר המעלות', עד שענה קדיש וברכו עם הציבור לא יאמר 'שיר המעלות' משום 'הפסק' [אחרי עניית 'ברכו' אסור להפסיק, ראה שו"ע אדמו"ר הזקן, סוף סימן נד], ואז כדאי לאמרו אחרי התפילה, אחרי 'לדוד ה' אורי'.

7. בנוגע לכל השנה כותב אדמו"ר הזקן (קכג, ג): "ולא יחזור למקומו עד שיגיע ש"ץ לקדושה, שאם חוזר מיד, דומה לתלמיד שנפטר מרבו, ופסע לאחוריו חוזר מיד, שסופו מוכיח על תחילתו, שלא פסק לאחוריו כדי ליפטר ממנו, אבל כשמגיע ש"ץ לקדושה, נראה לכל שחוזר בשביל הקדושה. ויש אומרים, שמשהתחיל ש"ץ להתפלל בקום רם, מותר לחזור למקומו, מפני שנראה לכל שחוזר בשביל לכוין למה שיאמר הש"ץ . . ולענין מעשה: במקום שאפשר בקל, יש לחוש לסברא הראשונה, וכן נוהגין. אבל במקום שיש דוחק בבית הכנסת, ויבואו לידי מחלוקת, יכול לחזור למקומו מיד שפתח הש"ץ בקול רם".

אומרים הקהל בקול רם, ואחר כך, חוזר הש"ץ ואומר. אבל אין הציבור אומרים את הקטעים 'זכרנו', ו'מי כמוך', בחזרת הש"ץ ('מטה אפרים', תקפד, י. 'בני יששכר', 'לקוטי מהרי"ח'. וכך הורה הרבי, 'אגרות קודש', ג, עמ' ה, בשם אדמו"ר הריי"ץ. ומבאר: ש'זכרנו לחיים' הוא בקשה מועטת ביחס ל'וכתוב לחיים', ואין מבקשים בקשה מועטת, אחרי בקשה גדולה יותר. (וכך ביאר גם ב'טעמי המנהגים' בשם מהר"ש מבעלז). ולגבי 'מי כמוך' כותב הרבי: "תמיהני על חזרת 'מי כמוך', כי הלא אין זה 'בקשת רחמים', כי אם 'ספור שבחו של מקום'). בסוף ה'קדושה', עומדים ברגליים צמודות, עד שאומר הש"ץ: "אתה קדוש . . יהללוך סלה" ('פסקי תשובות', קכה, ו. וכך נהג הרבי, 'הלכות ומנהגי חב"ד', עמ' 18 הע' 85)[8].

ט. 'אבינו מלכנו': לאחר חזרת הש"ץ, פותחים את הארון, ואומרים 'אבינו מלכנו', החזן והקהל יחד. ויש להיזהר לומר: 'רוע גזר' בנשימה אחת, כי מבקשים שיקרע את ה'רוע' שבגזירה, ומה שנשאר בגזירה, יהיה לרחמים (שו"ע אדמו"ר הזקן, תקפד, ד).

ב. קריאת התורה:

א. פתיחת הארון: פותחים את הארון, ומוציאים שני ספרי תורה. אומרים ג' פעמים את 'יג מדות הרחמים', כל הקהל יחד [אבל אם כבר סיימו הציבור לאמרם, לא יכול היחיד לאמרם], אחר כך אומרים 'רבונו של עולם', 'יהיו לרצון', 'ואני תפלתי', 'בריך שמיה' וכו', כמופיע במחזור. ('סידור אדמו"ר הזקן'. אמירת 'יג מדות' ג' פעמים, הוא על פי האריז"ל, ב'פרי עץ חיים'. בנוגע לאמירת 'יג מדות' בציבור דוקא, הארכנו ב'סליחות')[9].

ובנוגע לראש השנה ויום כיפור, ממשיך שם: "וכשאומרים פיוטים קודש קדושה, לדברי הכל אין צריך לעמוד עד 'קדושה', אלא מיד שפתח ש"ץ בקול רם, חוזר למקומו". (יש אומרים, שהרבי חזר למקומו בסוף הקטע 'מסוד חכמים ונבונים').

8. למרות שבכל השנה, מנהגנו לעמוד עד 'האל הקדוש' כמבואר ב'ספר המנהגים - חב"ד עמ' 12, וכדעת ה'אליה רבה', שאז הוא 'סיום הקדושה'. הנה בימים אלו, 'סיום הקדושה' היא במילים 'יהללוך סלה'. כך כותב ב'פסקי תשובות' קכה, ו, על פי 'הליכות שלמה' להגרש"ז אויערבאך.

9. בחשיבות התפילות בזמן פתיחת הארון ראה המובא ב'כתר שם טוב' (עמ' שסו, מדברי אדמו"ר הריי"ץ בלקוטי דיבורים): "בשעת פתיחת הארון, כשיהודי פשוט, אומר 'בריך שמי'ה דמרא עלמא, בריך כתרך ואתרך, יהא רעותך עם עמך ישראל, באמונה פשוטה, מעומק הלב, הקב"ה ממלא בקשתו, כולה או מקצתה".

ב. מי שברך: בנוסח 'מי שברך' אומרים: 'מי שברך . . בעבור שעלה לתורה . . ולכבוד יום הדין . . ויכתבהו ויחתמהו לחיים טובים, בזה יום הדין . . ' (נוסח ה'מי שברך' כפי שכתב ב'שער הכולל'[10]).

ג. מנגינת הקריאה: אמירת 'ויעזור', 'מי שברך', 'ברכות התורה', וה'קדיש' שאחרי קריאת התורה - בנעימה של הימים הנוראים - מעין ניגון 'טעמי המקרא' של קריאת התורה בימים הנוראים. ('אוצר מנהגי חב"ד', עמ' קד. על פי 'מטה אפרים' תקפד, יח, וכותב שם המט"א: "וכבר כתבנו שאין לשנות המנהג אפילו בניגונים").

אבל את הפסוקים שקוראים ל'מפטיר', נהגו בליובאוויטש לקרא במנגינת הטעמים הרגילה, ולא כמנהג העולם שגם את ה'מפטיר', קוראים בנעימה של הימים הנוראים ('אוצר מנהגי חב"ד' שם, ששמע בעצמו מהרה"ח ר' רפאל הכהן, ע"ה, שכך נהגו בליובאוויטש. וכן כתב הרה"ח ר' מרדכי שוסטערמאן ע"ה, בספר 'מז'לאבין לניו יורק', עמ' 128 ששאל את הרב יעקב לנדא, אם כך היה המנהג בליובאוויטש, ומה הטעם, וענה שאכן כך היה המנהג ואינו יודע הטעם).

ד. כיבודים בעליה לתורה: נוהגים שה'בעל תוקע' עולה לתורה, וכן נוהגים, שה'שליח ציבור' של מוסף עולה לתורה. (שו"ע אדמו"ר הזקן תקפד, ח: "ויש מקומות שנוהגים לקרות התוקע ממנין חמשה העולים לספר תורה, ויש מקומות נוהגים לקרות גם המתפלל מוסף". ולהעיר: שרבותינו נשיאנו נהגו לעלות ל'מפטיר', גם כשהיו 'בעל תוקע'. יש אומרים, שאם הוא מתפלל בשכר - אין 'חיוב' להעלותו ('שערי אפרים', ב טו, ו'מטה אפרים' תקפד, כב)).

ה. הגבהה: כשסיימו את הקריאה בספר הראשון, מניחים לידו את הספר השני, אומרים 'חצי קדיש', ואחר כך מגביהים את הספר הראשון, גוללים אותו (רמ"א, סימן קמז, ומשנה ברורה, קמז, כז. ותרפה, יג). אחר כך קוראים

10. בנוגע לנוסח 'בזה יום הדין' כן הוא בסידורי 'תורה אור', ובסדור של"ה. ואילו ב'סדר העבודה', וב'סידור תהלת ה': 'ביום הדין הזה'. במחזורים מהדורת תשמ"ט, שינו וכתבו: 'ביום הדין הזה', והרב רסקין, ב'סידור רבינו הזקן', נשאר בצריך עיון. ולכאורה, יש לעשות כפי שכתב ב'שער הכולל'.

בספר השני, הגבהה, וגלילה, כרגיל.

ג. סדר תקיעת שופר

א. הכנה לתקיעות: כותב אדמו"ר הזקן בסידור: "ויכין עצמו לתקוע בשופר"[11]. ומבאר הרבי (לקוטי שיחות, לט, עמ' 43 ואילך) ש'הכנה' זו היא: "קבלת עול מלכות שמים כללית - [ולכן לא כתב אדמו"ר הזקן איך ובמה 'להכין' אלא סתם - 'יכין עצמו']. כי אין עבודת היום רק קבלת החלטות טובות לשפר את עצמו בעניינים פרטיים, בתורה עבודה וגמ"ח - אלא

---

11. פשטות לשון אדמו"ר הזקן: 'יכין עצמו לתקוע' (ולא 'לשמוע') - היא על ה'בעל תוקע', ולא על כל הקהל, וכך מעיר הרבי שם בהע' 2: "והוא היפך הפשט לומר ד'יכין עצמו לתקוע בשופר', קאי גם על כל אחד ואחד מהשומעים !". אבל לפי זה, לא מובנים המשך הדברים בדברי אדמו"ר הזקן, שכותב: "ויכין עצמו לתקוע בשופר - ויאמר קאפיטל זה (מזמור מז שבתהילים) ז' פעמים". שאם מדובר רק ב'בעל תוקע', אם כן רק הוא צריך לומר את מזמור מז ז' פעמים, והרי נהוג שכולם אומרים? ואכן בכוכבית שם כותב הרבי: "ואולי בדוחק יש לפרשו, דקאי על כל אחד ואחד". ובהערה 34 כותב: "אף שפשטות לשון אדמו"ר הזקן קאי על ה'בעל תוקע', הרי מובן, שגם כל אחד ואחד, צריך להכין עצמו".

והנה ב'שער הכולל', פירש כוונת אדמו"ר הזקן כך: "יכין עצמו לתקוע בשופר - ובמה יכין ? - ויאמר מזמור מז, ז' פעמים". היינו, שההכנה היא בזה גופא שאומר את המזמור. [וראה לקמן בהערות, שאכן יש כוונה מיוחדת במזמור זה]. אבל דוחה זאת הרבי בשיחה הנ"ל, כי פשטות הלשון הוא, שיש ב' דברים. א) להכין את עצמו. ב) לומר את המזמור. וגם, שאם כן, היה לאדמו"ר הזקן לכתוב את העיקר למעשה - שצריך לומר את המזמור.

על כל פנים, ממהלך השיחה שם נראה ברור, שלדעת הרבי, יש כאן הוראה של אדמו"ר הזקן, להתכונן לקיום מצות תקיעת שופר. וכדבריו באות ו: "לפי הקדמה זו יש לברר גם כן **שיטת אדמו"ר הזקן** בענין הכוונות לתקיעת שופר".

ולהעיר מהמבואר ב'מטה אפרים', בענין ה'הכנה רבה' למצוה זו (תקפה, א): "לפי שהתקיעות הם מעוררים הרחמים, ומעלים זכרונם של ישראל לפני אביהם שבשמים, נהגו רבים לעשות לזה 'הכנה רבה', ואחר גמר קריאת הספר תורה, הולך התוקע והמקרא לפניו סדר התקיעות והשליח ציבור המתפלל מוסף, לטבול משום טהרה יתירה, הללו הולכין לטבול, ושאר הצבור זה מעיין בפירוש וכוונת התקיעות, וזה שונה, וזה אומר תהילים, הכל לפי מה שהוא אדם, והכל הולך לכוונה אחת, ליחד לבם לאהבה וליראה ולעורר לבבם לתשובה גמורה". ואולי לכן סתם אדמו"ר הזקן וכתב 'יכין עצמו' כי יש כמה אפשרויות ודרכים רבות, כל אחד 'לפי מה שהוא אדם'. אלא שהרבי לא מסתפק בפירוש זה, כי אם כן, מדוע דוקא לגבי מצוה זו כותב אדמו"ר הזקן שצריך להתכונן, ולא לגבי מצוות אחרות, כמו ציצית, תפילין, לולב ועוד.

היא מסירה כללית לה', מעומק הנפש".

ב. הכנה מיוחדת ל'בעל תוקע': כ"ק אדמו"ר הריי"ץ, היה מצוה ל'בעל תוקע', ללמוד בימי ראש השנה בבוקר, את המאמר 'להבין ענין תקיעת שופר', שמופיע ב'סידור עם דא"ח' ('ספר המנהגים'. במאמר זה, מבוארים כוונת התקיעות על פי חסידות. כמובן, שזה בנוסף לידיעת דיני 'תקיעת שופר'. וראוי לכאורה, שגם מי שיתקע ב'מבצעים', ילמד מאמר זה).

ג. 'בעל תוקע' 'אבל': 'בעל תוקע' קבוע, שהוא בשנת האבלות, יכול להיות 'בעל תוקע' ('אגרות קודש', ז, עמ' שסג).

ד. אמירת ה'פסוקים' לפני התקיעות: כל הקהל אומרים ז' פעמים, את מזמור מז שבתהילים: "למנצח לבני קרח מזמור. כל העמים תקעו כף, וגו'"[12]. אחר כך, אומר ה'בעל תוקע' את הפסוק 'מן המצר', והקהל אחריו, וכך את שאר הפסוקים 'קר"ע שט"ן', ו'עלה אלוקים', פסוק בפסוק, 'בעל תוקע' - וקהל.

ה. נשים בתקיעת שופר:

- נשים פטורות ממצות תקיעת שופר, מכיון שהיא 'מצות עשה שהזמן גרמא', אבל קיבלו הנשים עליהן להחמיר לקיים מצוה זו (שו"ע אדמו"ר הזקן, הלכות ציצית, יז, ג. שו"ת רבי עקיבא איגר, א, בהשמטות).
- ודי שתשמע 30 קולות. אבל נכון לכתחילה אם אפשר, שתשמע גם את התקיעות של מוסף ('רבבות אפרים' א, שצז. בשם הגר"ח קנייבסקי, והגרב"י זילבר), ולכן נכון לכתחילה, שלא תפסקנה הנשים בדיבור, בין 'תקיעות דמיושב', לסוף ה'תקיעות דמעומד' (שם).

---

12. בטעם אמירת מזמור זה דוקא: ראה מה שכתוב במדרש רבה (ויקרא כט, ג): "ר' יהודה בר נחמן פתח (תהילים מז) 'עלה אלוקים בתרועה – ה' בקול שופר'. בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כיסא דין, בדין הוא עולה . . עלה אלוקים בתרועה. ובשעה שישראל נוטלין שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים, דכתיב ה' בקול שופר', ומתמלא עליהם רחמים, ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים". ועל פי סוד: בסדור ר' יעקב קאפיל ור' שבתי כתוב, שלכן אומרים מזמור זה, כי יש בו ז' פעמים 'אלוקים' וכו', ובאמירה זו מתבטלין ומתעלין כל הדינים קשים ורפים, ומהפכין ממדת דין למדת הרחמים, ובאמירתו ז' פעמים, יש מט פעמים 'אלוקים', נגד מט פנים טמא, ומט פנים טהור, ובזה ממתקין ויוצאין זכאין בדין. עכ"ל. ונתבאר עוד בדא"ח, בהרחבה, ואכמ"ל.

- ומותר למי שכבר יצא ידי חובה, לתקוע לנשים. אלא שאם כבר יצא ידי חובתו, **לא** יכול לברך כשתוקע בשבילן, אלא הן תברכנה (**מותר לתקוע**: שלחן ערוך, תקפט, ו. למרות שאסור לתקוע לחינם בראש השנה, וכן מותר לטלטל שופר ברשות הרבים בשביל לתקוע לאשה - שו"ע אדמו"ר הזקן, תקפט, ב. ולא כדעת ה'שאגת אריה' שאוסר. **לא יכול לברך**: שו"ע אדמו"ר הזקן, תקפט, ב. **הן תברכנה**: ראה לקמן ב'דיני תקיעת שופר בקצרה', שכל אחת תברך, ושגם נשים ספרדיות, יכולות לברך אם רצונן בכך).

ו. אופן עשיית התקיעות:

- **שלושים תקיעות**: בתורה כתוב שצריך לתקוע ולהריע ולתקוע, ג' פעמים, בראש השנה. אך מכיון שישנו ספק מהי כוונת התורה ב'תרועה' [א. האם זה מה שאנו קוראים 'תרועה'. ב. מה שאנו קוראים 'שברים'. ג. שניהם יחד 'שברים תרועה'], לכן עושים את שלושת האפשרויות (שברים, תרועה, שברים תרועה), ג' פעמים. ומכיון שצריך לעשות בכל פעם תקיעה לפני ותקיעה אחרי, יוצא שכדי לצאת מכל ספק, צריכים לעשות 30 קולות. תשר"ת ג' פעמים, תש"ת ג' פעמים, תר"ת ג' פעמים (שלחן ערוך אדמו"ר הזקן, תקצ, א, ב).

- **בנשימה אחת**: את 'שברים תרועה' בתשר"ת, עושים 'בנשימה אחת' (כלומר: בלי לקחת נשימה ביניהם), אבל צריך לעשות הפסק 'משהו' ביניהם.

- **נשימה בין כל קול**: צריך להיזהר לקחת נשימה, בין כל קול וקול (דוגמא של תש"ת: תקיעה, נשימה. שברים, נשימה. תקיעה. נשימה).

- **אורך התקיעות**: אורך כל 'תקיעה', היא - לכל הפחות - כאורך הזמן המינימלי הנדרש, כדי לעשות את הקולות, **שבין** תקיעה לתקיעה. ולדוגמא: ב**תשר**"ת, התקיעה היא - לכל הפחות - באורך של 'שברים' ו'תרועה' [שהם 18 כוחות - 9 כוחות של 9 התרועות, ו31 שברים של 3 כוחות], **ובתש**"ת, התקיעה היא באורך של 'שברים' [שהם 9 כוחות - 3 שברים של 3 כוחות].

  יוצא למעשה ולרווחא דמילתא: תקיעה של תשר"ת - 4 שניות (לכל הפחות), ושל תש"ת ותר"ת - 2 שניות (לכל הפחות).

- **שברים**: למנהג חב"ד, עושים את השברים חלוקים לשלש (או או טו), ויש להיזהר מאוד, לעשות את שלשתם ג' כוחות, ולא חלקם של

שלש, וחלק של שני כוחות בלבד (או, טו). וכן מוסיפים 'חצי שבר' בסוף ה'שברים', ויש להיזהר שלא יהיה קצר מידי ויהיה 'תרועה'. [ומי שלא בטוח שיעשה כמו שצריך, עדיף שיעשה שברים פשוטים כמו תקיעה קצרה, ובלי להוסיף את ה'חצי שבר', ובאופן זה וודאי יוצא].

- *הערה: כתבנו 'או או טו', כדי שיהיה מובן שיש שלש כוחות, ולא רק שני כוחות 'או טו'. אבל זה נשמע כך: אוווו טו.

- **תרועה:** צריך לעשות לפחות 9 'תרועות', אבל אפשר להאריך במספר התרועות כמה שרוצים, ומסופר על אדמו"ר מהר"ש, ואדמו"ר הרש"ב שהיו עושים הרבה 'תרועות'.

* וראה עוד ביתר פירוט ועם המקורות, לקמן בדיני תקיעת שופר בקצרה, לתוקעים ב'מבצעים'.

ז. הוראות ל'בעל תוקע':

- **עמידה:** צריך לברך, ולתקוע בעמידה. וכמו כן אין להישען על שום דבר, באופן כזה שאם ינטל, הדבר שנשען עליו, יפול. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תקפה, א, ד.[13]).

- **ליד הבימה:** התקיעות נעשים ליד 'בימת הקריאה' (שו"ע אדמו"ר הזקן, תקפה, ג[14]).

---

13. ממה שנאמר 'יום תרועה יהיה **לכם**, ובספירת העומר נאמר 'וספרתם **לכם**', ושם למדו חכמים מפסוק (אל תקרי 'בקמה' אלא 'בקומה'), שצריך לספור בעמידה. ולכן גם אין להישען, באופן שאם ינטל הדבר שנשען עליו, יפול, כי אז לא נחשבת 'עמידה' אלא 'סמיכה'. (אדמו"ר הזקן שם), אבל בדיעבד, גם אם תקע בישיבה יצא ידי חובה, ולא צריך לחזור ולתקוע, כי חיוב עמידה הנלמד מן הפסוק, אינו אלא 'אסמכתא', וחיובו מדרבנן בלבד.

14. זה לשונו: "נוהגים לתקוע על הבימה, במקום שקורין". וראה ביאור הרבי (ליקוטי שיחות, לט, עמ' 43 הע' 1), בדיוק לשון אדמו"ר הזקן: '**אחר קריאת התורה** - יכין עצמו לתקוע בשופר', והרי פשוט שהוא אחרי קריאת התורה ? אלא: "יש לומר, שמרמז על השייכות דתקיעת שופר לענין מתן תורה, כמו שכתב הרס"ג (הובא ב'אבודרהם') שזהו אחד מהטעמים דתקיעת שופר - לזכור קול השופר דמתן תורה". וממשיך הרבי, לבאר את מנהג העמידה ליד הבימה: "ויש לומר, דזהו טעם המנהג (רמ"א ואדמו"ר הזקן סימן תקפה) לתקוע 'על הבימה **במקום שקורין**".

- **יהי רצון:** לפני הברכה אומר: 'יהי רצון' וכו', בלחש. ('הלכות ומנהגי חב"ד', עמ' 19).

- **ברכות:** מברך ב' ברכות: 'לשמוע קול שופר', ו'שהחיינו'.

- **כוונה להוציא:** צריך לכוין (לצאת יד"ח בעצמו, ו)להוציא ידי חובה את השומעים, בברכות, וב'מצות תקיעת שופר' ('לוח כולל חב"ד'). אמנם בדיעבד, יצאו ידי חובה, גם אם לא כיון להוציאם ידי חובתם, כי מן הסתם, בשביל זה תוקע (על פי שו"ע אדמו"ר הזקן תקפט, ט. ותקפז, ח).

- **שופר מכוסה:** מכסים את השופר (השופרות), עד התקיעות, אבל לא בזמן התקיעות. ('אוצר מנהגי חב"ד', עמ' קיג. וראה 'כף החיים' (תקפה, יד) שו"ת 'מנחת אלעזר' (ד, לו), 'שדי חמד' (אס"ד, מע' ר"ה, ב, יד).

- **ווידוי בלחש:** בין ה'סדרים' שבתקיעות, מופיע בסידור אדמו"ר הזקן: 'ויתוודה בלחש'. והיא הוראה ל'בעל תוקע' בלבד. והוא 'וידוי **במחשבה'** בלבד, והטעם: א) כדי שלא יהיה 'הפסק' (הרבי על פי שיחות אדמו"ר הריי"ץ, 'המלך במסיבו', א, עמ' רלד). ב) בראש השנה, אין 'וידוי' (כמו ביום כיפור), וה'תשובה' בראש השנה, היא כדי שתתקבל ההכתרה של המלך, ולכן הוא וידוי במחשבה בלבד ('אגרות קודש', כג, עמ' תקיב). **עניינו של ה'וידוי בלחש':** מקובל בשם אדמו"ר הריי"ץ, שהוא 'ציור פני הרב'. וראה עוד ביאורים, בהערה[15].

כלומר: **הטעם לעמידה ליד בימת קריאת התורה, היא כדי להזכיר את קול השופר של מתן תורה.**

15. **עניינו של ה'וידוי בלחש':** הוא ה'בכן' מכל עבודת התשובה שהתחילה בר"ח אלול, זו כבר דרגת ה'געגועים' שהבן נמשך לאב . . הגעגועים הפנימיים ביותר אל האב. הזמן של תקיעת שופר הוא עת רצון, והזמן של 'יתודה בלחש' הוא העת רצון שבעת רצון, שאז היא התאחדות הבן ה'בעל תשובה', עם אבינו שבשמים (ליקוטי דיבורים עמ' 102-99).

"תקיעת שופר היא התשובה מעומקא דליבא, וה'וידוי בלחש', בשעת תקיעת שופר, הוא השינוי ממהות למהות. ובאם אינו יכול לפעול זאת בעצמו ע"י עבודתו שלו, יש לו לבקש מה' יתברך, שהוא ישנה אותו ממהות למהות (ספר השיחות, תש"ד, עמ' 31). "הוידוי בלחש . . הוא על עניינים כאלו, שקודם העבודה הפנימית של ליל ראש השנה ותפילות היום, לא חשבם כלל לחטא ועוון" (שם, עמ' 41).

וכותב הרב מונדשיין, ב'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' קכה, ששמע מהרה"ח ר' שלמה חיים קסלמן, כמדומה בשם אדמו"ר הריי"ץ, ש'יתודה בלחש', עניינו **ציור פני**

- **המקריא:** נוהגים שיהיה אדם ממונה 'להקריא' את התקיעות (שו"ע אדמו"ר הזקן), ומנהג חב"ד ש'המקריא' **מראה באצבעו** בסידור, אבל אינו מקריא בדיבור (ספר המנהגים - חב"ד). המקריא מצביע על הסימן הבא, דהיינו: כשהתוקע ב'תקיעה', המקריא מצביע על 'שברים', וכך הלאה (כך נהג הרבי, כשהיה 'מקריא'), התוקע מאריך בתקיעה, עד שהמקריא מסיר אצבעו ('היום יום - חלק שני'). אין הקפדה שה'מקריא' יהיה ה'שליח ציבור' של שחרית[16].

ח. הוראות לשומעים:

- **עמידה:** לא חייבים לעמוד, אבל נהגו לעמוד (מטה אפרים, תקפה, ה.[17]).

הרב. ולהעיר ממכתב של הבעל שם טוב אל המגיד ממעזריטש: "בב' ימים של ר"ה הקדוש הבא עלינו לטובה, קודם התקיעות, תצייר גם כן צורתי לפניך, וגם צורת קדשו של מורי הידוע, שזכית לראותו" ('מכתבי הגניזה', 'התמים', ב, עמ' כז). וכן מובא בעוד ספרים קדושים, שבתקיעות יש לצייר פני האדמו"ר (קדושת יצחק, בשם ה'ישמח ישראל'). ולהעיר גם מספר השיחות תרפ"א עמ' 9, שמעורר אדמו"ר הריי"ץ, בענין הסגולה שיש בציור דמות דיוקנו של אדמו"ר הרש"ב. ומי שלא ראהו, לצייר את דמותו של אדמו"ר הריי"ץ כי דומה לו (לשמע אזן עמ' 141).

16. **מנהג המקריא:** שו"ע אדמו"ר הזקן (תקפה, י). **מנהג חב"ד, להצביע:** ספר המנהגים – חב"ד, עמ' 56. **מצביע על הסימן הבא:** כך נהג הרבי כשהיה 'מקריא' בשנת תשי"ב, על פי יומן תשי"ב, כפר חב"ד גל' 491, 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' קכ. והוא כמו 'מקריא' שאומר את הסימן הבא. **מאריך עד שהמקריא מסיר האצבע:** 'היום יום - חלק שני', 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' קיט. **המקריא - אדם חשוב:** בשו"ע אדמו"ר הזקן (תקפה, י) מובא, שנהוג שהמקריא הוא הש"ץ של שחרית, אבל ב'אוצר מנהגי חב"ד' מעיר, שבפועל רואים שאין מנהגנו כך, אלא נותנים זאת לאנשי מעלה, וכן כתב ב'מטה אפרים' תקפה, ב)

17. כך כותב ה'מטה אפרים', והביאו ה'משנה ברורה': "ועכשיו נהגו הצבור לעמוד כולם גם בשעת התקיעות שתוקעין קודם מוסף ואף על פי כן נקראין 'תקיעות מיושב' מאחר שרשות לישב בהם. מה שאין כן בתקיעות שעל סדר ברכות שהוא באמצע חזרת התפלה שהוא מעומד, ולעיקר הדין יש לתקוע בתפלת לחש ואז הכל בעמידה ועל כן נקראים תקיעות דמעומד".

[ולכאורה, מכיון שלמעשה מקיימים את המצוה ב'תקיעות דמיושב', אם כן, צריכים השומעים לעמוד מן הדין, כי אז מקיימים את המצוה. וכמו שהקשה ב'לבושי שרד', סימן תקפה, ותקצב. ויש להאריך בזה, מדברי ה'מגן אברהם' (תקפה, ב) שמביא את דברי הרדב"ז, שמי שישמע רק את ה'תקיעות דמיושב', הרי הוא חייב לעמוד, כי קיום המצוה בשבילו היא עתה. ולפי זה יוצא, שלאותם הדעות שלמעשה מקיימים את המצוה ב'תקיעות דמיושב', יהיו חייבים לעמוד מן הדין. [ובכמה מקומות מוכח מדברי אדמו"ר הזקן, שיוצאים יד"ח בתקיעות

- **יהי רצון:** לא אומרים 'יהי רצון' לפני התקיעות ('הלכות ומנהגי חב"ד' עמ' עמ' 19).

- **אמן, ברוך הוא וברוך שמו:** עונים אמן אחרי הברכות, אבל אין לענות 'ברוך הוא וברוך שמו' (על פי שו"ע אדמו"ר הזקן, קכד, ב.[18]).

- **כוונה לצאת:** יכוונו לצאת ידי חובה, בברכות, ובמצות שופר. אמנם, בדיעבד שלא כיוונו, יצאו ידי חובה, כי מן הסתם לשם כך הם שומעים. (על פי שו"ע אדמו"ר הזקן תקפט, ט. ותקפז, ח).

דמיושב, ולדוגמא (תקצב, ג): "ואין אנו חוששין לזה (לצאת ידי כל ה'ספקות' בתקיעות דמעומד), כיון שכבר יצאנו ידי חובה מן התורה בתקיעות מיושב"].

ובפשטות נראה, שזה גופא מה שבא אדמו"ר הזקן לומר בסימן תקפה, ב: "**השומעין** התקיעות, **אע"פ שעדיין לא יצאו יד"ח**, אעפ"כ **אינן צריכין לעמוד**", כלומר: שאע"פ שהשומע הוא כמו התוקע, והתוקע חייב לעמוד, בכל זאת אינו צריך לעמוד. ושמעתי בשם הגרמ"ש אשכנזי ע"ה (על פי דברי הרגצו'בי, שיש חילוק בין 'עושה המצוה' (התוקע), ל'מקיים המצוה' (השומעים). ולפי זה ביאר הגרמ"ש אשכנזי גם את העובדה, שהרבי לא החזיק את השופר בזמן הברכה, כי המצוה אינה התקיעה אלא השמיעה), שהלימוד שצריך לעמוד בזמן המצוה הוא רק ל'עושה המצוה' ולא למקיים. [ואינו דומה לספירת העומר, ששם המצוה היא אמנם 'לספור', אבל 'השומע את הספירה' הרי הוא כאילו ספר בעצמו מדין 'שומע כעונה', משא"כ בתקיעות, אינו 'כאילו תקע' אלא המצוה היא השמיעה, ולכן בספירת העומר אין חילוק בין הסופר לשמוע, ושניהם צריכים לעמוד, משא"כ בתקיעות (הערת ידידי הרב מיכאל אבישיד שיחי')], ויש עוד לפלפל ולהאריך בכל זה. ועוד חזון למועד].

18. זה לשונו: "בכל מקום ששומע ברכה ומתכוין לצאת ידי חובה בשמיעתו, כגון . . וברכת המצות, לא יענה 'ברוך הוא וברוך שמו', שהרי 'שומע כעונה', ואסור להפסיק באמצע הברכה. ואפשר שאפילו בדיעבד לא יצא ידי חובתו, כיון שמפסיק בין ה' למלכות, בדבר שאינו מתיקון חכמים, הרי זה משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות. וצריך להזהיר לרבים שנכשלים בזה".

*כאן המקום להעיר לאידך גיסא, שבמקום שלא יוצאים ידי חובה, צריך לומר 'ברוך הוא וברוך שמו', ולדוגמא כאשר משתתפים בברית מילה, ושומעים את הברכות מהמוהל, וכל כיוצא בזה (שו"ת שבט הלוי, ז, כו, ב: "בענין שאלתו מאי טעמא, לא עונין ברוך הוא וברוך שמו בברכת מילה, וברכת נישואין, וכן בקריאת התורה, דהא דוקא במקום שאסור להפסיק אין עונין . . או במקום שהשומע צריך לצאת בברכת המברך. שפיר הערה בזה, דודאי על פי המבואר בסימן קכד, צריך לענות בברכות אלה, כיון שמותר להפסיק וגם אינו יוצא בהם . . והדברים פשוטים".

- **איפה אוחזים:** טוב לשים לב באיזה חלק מהתקיעות נמצאים. ולדוגמא: אם בטוח שהיא 'תקיעה' אחרונה של תשר"ת, ובאמת היא תקיעה ראשונה של תש"ת, לא יוצא ידי חובה, של תקיעה זו, כי יש לו 'כונה הפוכה', שמכוין לתקיעה מסויימת, ובאמת היא תקיעה אחרת (על פי שו"ע אדמו"ר הזקן, תקצ, ג. אבל אם שומע בסתם, ולא יודע בדיוק איפה אוחזים, יצא יד"ח, כי לא כיון 'כונה הפוכה').

ט. האיסור לדבר:

- משעת הברכה על ה'תקיעות דמיושב', עד סוף ה'תקיעות דמעומד' (שבאמצע הקדיש, בסיום חזרת הש"ץ, של תפילת מוסף), אסור לדבר, חוץ מעניינים הקשורים לתפילה או לתקיעות (שו"ע אדמו"ר הזקן, תקצב, ז), והטעם: כדי שתחול הברכה של התקיעות, גם על ה'תקיעות דמעומד'[19].

- ונראה שמותר לומר תהילים בזמן הפיוטים שבחזרת הש"ץ של מוסף (בזמן החזרה עצמה אסור, כי צריך לשמוע כל מילה, שו"ע אדמו"ר הזקן, קכד, ו: "ויש לגעור באנשים שלומדים בעת חזרת הש"ץ או **אומרים תחנונים**". אבל בזמן הפיוטים (שאין חובה לשמעם) מותר. וכך נהגו כמה מהגדולים. ראה 'יסוד ושרש העבודה': "ובחזרת התפילה יזהר מאוד לשמוע, ובעת שהש"ץ מאריך בניגונים לא ישב בטל, אלא יאמר מזמורי תהילים בכוונה עצומה", חוט שני, יו"כ עמ' פג. פסקי תשובות, תקצב, הע' 1).

- נשים: במידת האפשר תשתדלנה הנשים לא לדבר, כדי שהברכות על התקיעות, יחולו גם על התקיעות דמעומד (רבבות אפרים, א, שצז).

י. אחרי התקיעות: אומרים כולם: 'ובכן יהי רצון מלפניך' וכו' ('אוצר מנהגי

---

19. זה לשון אדמו"ר הזקן: "תקיעות דמעומד, הן מצוה מדברי סופרים (כי כבר יצא יד"ח ב'תקיעות דמיושב'), אעפ"כ, אין מברכין עליהן . . לפי שנפטרין בברכה שבירכו על תקיעות דמיושב. וכיון שהן נפטרין בברכה אחת, לכן יש ליזהר שלא להפסיק ביניהם בשיחה . . אפילו הציבור שלא בירכו לעצמן אלא שמעו ברכת השופר מהתוקע, אף הן לא ישיחו מתחילת תקיעות מיושב, עד אחר תקיעות מעומד. ואם עבר ושח, בין התוקע בין השומעין, אין צריך לברך על תקיעות דמעומד . . אבל מותר להשיח ביניהם מעניני התפלה והתקיעות, כיו שהן באמת מצוה אחת, וכן אם עבר ושח אפילו דברים בטלים, אין צורך לחזור ולברך, אין שייך הפסק באמצע מצוה אחת, כמו שהיושב בסוכה והלבוש תפילין, מותר לשוח אע"פ שכל רגע ורגע שהוא יושב בסוכה ולבוש בתפילין הוא מקיים מצות הקב"ה".

חב"ד', עמ' קכו), ונוהגים להסתכל בפני ה'בעל תוקע' (אג"ק הריי"ץ, ג, עמ' שמב. על פי קבלה). אחר כך אומרים את שלשת פסוקים ['אשרי העם', 'בשמך יגילון', 'כי תפארת'] כפי שמופיע במחזור, ונהוג שה'בעל תוקע' אומר, והקהל עונים אחריו, פסוק בפסוק. אבל את הפסוק 'אשרי יושבי ביתך', אומרים כל הקהל יחד (ספר המנהגים חב"ד)[20].

ד. תפילת מוסף

א. לפני התפילה: החזן אומר את תפילת 'הנני העני', והפסוקים 'ידעתי ה' וגו' (ר"ת הוי') אבל הקהל אינו אומר ('הלכות ומנהגי חב"ד', עמ' 21), ונראה פשוט, שמותר לומר אז תהילים (ראה לעיל, לענין אמירה בזמן הפיוטים, וראה 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' קכח, שיש שנים שכך נהג הרבי), אחר כך, אומרים חצי קדיש, ומתחילים תפילת מוסף.

ב. תקיעות דמעומד:

- במהלך תפילת מוסף, תוקעים בשופר, הן בתפילת לחש, והן בחזרת הש"ץ (לתקוע גם בתפילת לחש: מיוסד על האריז"ל (שמסוגלים תקיעות אלו, לבטל יצר הרע של גילוי ערויות), וכן פוסק אדמו"ר הזקן בסידור, וכדעת השל"ה[21]), ותוקעים בכל

---

20 **יהי רצון - כולם:** 'אוצר מנהגי חב"ד' עמ' קכו, שכך משמע מדברי הרבי בסעודת ליל ב' דראש השנה תשל"א – 'ר"ד בעת הסעודות', עמ' 115. **הסתכלות בפני ה'בעל תוקע':** הנהגה זו היא על פי קבלה ('אגרות קודש', אדמו"ר הריי"ץ, ג, עמ' שמב): "והוא ההסתכלות ד'אהבה פנימית', ו'אחדות', אשר בזה סותמים פי המקטרגים על פעולת התקיעות, בהתעוררות רחמים רבים, והיינו הסתכלות של חיבה המורה על האחדות והאהבה - זה דוחה המקטרגים". **הפסוקים ע"י התוקע, ו'אשרי' כולם:** ספר המנהגים - חב"ד, עמ' 56, וכן ב'היום יום חלק שני', וכן מסופר בספר השיחות תש"ד, עמ' 3, שכך נהג אדמו"ר הריי"ץ. הגם שבשו"ע אדמו"ר הזקן, תקצ, ה, מבואר: א) שהש"ץ אומרים פסוקים אלו, ולא הבעל תוקע. ב) הש"ץ אומר גם את הפסוק 'אשרי יושבי' בקול רם, והקהל אחריו, וכן נהגו בהרבה קהילות.

21. האשכנזים לא נהגו כך, וכדברי ה'משנה ברורה': "יש מקומות שנוהגים לתקוע כשמתפללים בלחש, אבל אין לנהוג כן לכתחילה, שלא לבלבל המתפללים". אבל כבר הובא לנהוג כך ב'ערוך', ובתוספות ר"ה לג, וכותב השל"ה שהאריז"ל גילה חשיבות מנהג זה, שיש בו כוונות ותיקונים גדולים, וכך הנהיג הבעש"ט, וכך פוסק אדמו"ר הזקן בסידור (למרות שבשלחן ערוך, פסק כדעת המגן אברהם, שאין לתקוע בתפילת לחש). ובשו"ת אבני נזר (תמה), יצא נגד מנהג זה, שאינו אלא על פי סוד, אבל על פי נגלה יש "פקפוקים" בזה. אבל בשו"ת 'מנחת אלעזר' (מונקאטש, ד, לז) משיב על כל הטענות והראיות שהביא, ומיישב המנהג וכותב על

פעם: תשר"ת, תש"ת, תר"ת: למלכויות, לזכרונות, ולשופרות (שו"ע אדמו"ר הזקן, תקצב, ה. כדעת הערוך, רדב"ז, ושל"ה, שהוא המנהג המובחר, וכן כתב ב'סידור אדמו"ר הזקן'). **סך הכל: ג' פעמים 30 קולות. הטעם שתוקעים פעמיים - 'במיושב', ו'במעומד', הוא כדי לערבב את השטן** (גמרא ר"ה, טז, א)[22].

- **בתפילת לחש, נהוג לדפוק על השלחן כדי לסמן לציבור שעומדים לתקוע, וגם מי שלא סיים, עוצר בתפילתו, ומקשיב לתקיעות** (לדפוק: שו"ת 'מנחת אלעזר', ד, לז. לעצור: 'מטה אפרים' (תקצא, יג), 'לוח כולל חב"ד').

- **בתקיעות אלו 'דמעומד', עושים הפסק של 'נשימה' בין 'שברים' ל'תרועה' שבסדר תשר"ת** (שו"ע אדמו"ר הזקן, תקצ, ט). **המתפלל ביחיד, אינו תוקע בתפילת מוסף, כי תקנת חכמים לתקוע במוסף, היא רק כאשר מתפללים בציבור** (שו"ע אדמו"ר הזקן, תקצב, ז).

- **אין 'מקריא' ב'תקיעות דמעומד', לא בתפילת לחש, ולא בחזרת הש"ץ** ('אוצר מנהגי חב"ד', עמ' קלד).

האבני נזר: "ולחינם שפך חמתו על הצעירים (החסידים), כי בצדק יחשבו שתקיעות דלחש הוא מעיקרי החסידות, כי בכתבי האריז"ל מבואר שמסוגל לבטל היצר הרע דגילוי עריות, והשחתת זרע (ותקיעות דמיושב, לבטל עבודה זרה, ותקיעות דמעומד דחזרת הש"ץ, לבטל שפיכות דמים, ועשרה קולות שבקדיש אחרי מוסף, לבטל יצר הרע של לשון הרע)".

22. זה לשון הגמרא: "אמר רב יצחק, למה תוקעים ומריעין כשהם יושבים, וחוזרים ותוקעים כשהם עומדים ? כדי לערבב השטן". היינו שהתקיעות העיקריות באמת הן התקיעות דמעומד. שתיקנו חכמים על סדר פסוקי מלכויות זכרונות ושופרות, וכמו שכתוב בגמרא ר"ה שם: "אמר הקב"ה: אמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם, אמרו לפני זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה. ובמה? בשופר". אלא שכדי 'לערבב את השטן', תוקעים מיד אחרי תפילת שחרית, כדי שלא יקטרג בתפילת מוסף. [אמנם למעשה, התקיעות שבהם מקיימים את המצוה מן התורה, הם התקיעות דמיושב, כי הן התקיעות הראשונות, והתקיעות דמעומד הן מדרבנן בלבד]. כך מבואר בשו"ע אדמו"ר הזקן, תקצב, ז: "ותקנו חכמים לשמוע אותן על סדר ברכות 'מלכויות זכרונות ושופרות', אלא כדי לערבב את השטן (פירוש כדי שיתערבב מיד בתקיעות שלפני התפילה, ולא יקטרג בתפילה), על כן, נהגו כל ישראל לחלק את התקיעות של תורה ושל דברי סופרים לשתי פעמים, ותוקעין מיושב כדי לקיים מצוה מן התורה, ומברכין עליהן, וגומרן את המצוה של דברי סופרים בתקיעות מעומד, שעל סדר הברכות כמו שתקנו חכמים".

ג. ההנהגה בכמה קטעים בחזרת הש"ץ:

- **'ונתנה תוקף':** ב'ונתנה תוקף' עומדים (הנהגת הרבי). [אופן אמירתו - חזן וקהל - ראה הערה[23]].

- **רקיקה, ב'עלינו':** ב'עלינו לשבח' לא רוקקים באמירת 'להבל ולריק' (הנהגת הרבי).

- **הפסק, כדי להשתחוות:** אם ריצפת בית הכנסת, היא מאבנים או שיש, יש להכין איזה דבר כדי להפסיק בין פני המשתחוה, לריצפה. אבל בריצפת קרשים, פלסטיק, או שטיח, אין צורך (ראה ספר המנהגים – חב"ד, עמ' 57).

- **כריעה:** כאשר מגיעים למילים 'ואנחנו כורעים', יש 'לכרוע' [אופן הכריעה: תחילה כורעים על הברכיים, וגודלי הרגליים. לאחר מכן, נשענים גם על גודלי הידיים, כאשר האצבעות כפופות לתוך כף היד] (הרבי, בשם אדמו"ר הריי"ץ, רשימות, ד' עמ' 10).

- **השתחוויה:** כאשר אומרים 'ומשתחוים', יש 'להשתחוות' [אופן ההשתחוויה: מכופפים את הראש עד שיגע המצח בריצפה (או במה ששטח על הריצפה כדי לעשות הפסק, כנ"ל), ותוך כדי כך מתרוממים עם הברכיים מעט, ולרגע קצר ביותר: נשענים רק על אצבעות הרגליים והידיים]. (הרבי ברשימות, שם).

- **כריעה לנשים:** נשים אינן כורעות, כנראה מטעמי צניעות.

- **אמירת 'אתה הראת' ב'עלינו':** בזמן שהש"ץ אומר את המילים: 'הוא אלוקינו אין עוד', הקהל אומר את הפסוקים 'אתה הראת" וכו', החזן אינו אומר את הפסוקים, ולכן כדאי ורצוי שהחזן יאריך באמירת מילים הנ"ל, כדי שיהיה זמן לקהל לומר את כל הפסוקים ('סידור

---

23. סדר אמירת 'ונתנה תוקף' הרגיל בין אנ"ש: **א) החזן** - מתחיל בקול, **והקהל** - אומר את שני הקטעים הראשונים: 'ונתנה תוקף' ו'בראש השנה יכתבון'. **ב) החזן** – חוזר ואומר בקול, מ'כבקרת רועה עדרו', עד 'ומי ירום'. **ג) הקהל** - אומר בקול רם: 'ותשובה ..הגזירה'. **והחזן** - אומר זאת בקול רם. **ד) הקהל** - אומר: 'כי כשמך .. וכחלום יעוף'. **והחזן** - אומר בקול: 'אמת .. וכחלום יעוף. **ה) הקהל** - אומר: 'ואתה .. וקיים'. **והחזן** - אומר זאת בקול רם. **ו) הקהל** - אומר 'אין קצבה' עד סוף הקטע, **והחזן** - חוזר זאת בקול רם, ומתחילים כתר.

אדמו"ר הזקן'. ומה שכתבנו שהחזן יאריך, כך מסתבר).

ד. ברכת כהנים:

- כמו בכל יום טוב, עושים הכהנים 'ברכת כהנים' לאחר ברכת 'הטוב שמך ולך נאה להודות' (סידור אדמו"ר הזקן).

- בשעת 'ברכת כהנים' נוהגים לומר 'רבונו של עולם' וכו', שהיא תפילה על חלומות רעים (הטעם: הכהנים הם בחינת נבואה, והחלום אחד מ60 בנבואה, וב'ברכת כהנים' הוא 'בטל בשישים' - רבי אלימלך מליז'נסק. עוד טעמים - ראה הערה [24]), והש"ץ לא אומרו (שו"ע אדמו"ר הזקן קכח, נח, על פי ה'מגן אברהם': "הש"ץ לא יאמר 'רבונו של עולם', מפני שהוא הפסק בתפילה").

- צריך לשים לב, שלא להפנות לכהנים את הגב, אלא את הפנים - להיות 'פנים כנגד פנים'. ומצוי הדבר שאחד הילדים מפנה את גבו לכהנים כשהוא תחת טליתו של אביו, ואם כן, לא התברכו בברכת כהנים (סידור אדמו"ר הזקן: "רק שיחזירו פניהם, נגד פני הכהנים, ולא יחזירו פניהם אנה ואנה, שנשיאת כפים אינה אלא פנים כנגד פנים". והוא על פי הגמרא, סוטה, לח. ואפילו בדיעבד לא יוצא, אם לא היה פנים נגד פנים - משנה ברורה (קכח, נ)).

---

24. **המקור והטעם לכך, שמתפללים על חלומות רעים בברכת כהנים הוא:** הגמרא בברכות (נה, ב): "האי מאן דחזי חלמא ולא ידע מאי חזא, ליקום קמי כהני בעידנא פרסי ידייהו ולימא הכי 'ריבונו של עולם, אני שלך וחלומותי שלך וכו'". ורבינו ניסים גאון (שם), הביא מקור וטעם לזה שיש כח בברכת כהנים לבטל חלומות רעים, ממדרש תנחומא (נשא): "הנה מיטתו שלשלמה, שישים גיבורים סביב לה, כולם אחוזי חרב, מלומדי מלחמה, מפחד בלילות": **מהי 'שישים'**: אלו שישים אותיות שבברכת כהנים. **'כולם אחוזי חרב'**: שכל אחד ואחד (מהשישים אותיות) שמו של הקב"ה נזכר בו, יברכך ה', יאר ה', ישא ה'. **"איש חרבו על ירכו"**: מה ראתה ירך להיות נזכרת כאן ? אלא אפילו רואה אדם בחלומו החרב שלופה ונתונה בצווארו, וקוטע את ירכו, משכים והולך לבית הכנסת. (ומהיכן רואים שמשכים מפני החלומות) **"מפחד"**: שראה, **"בלילות"**: בחלומו. ורואה הכהנים נושאים את כפיהם, והחלום רע מתבטל ממנו".

ובמדרש תלפיות בשם ה'תורת חיים' ביאר ע"ד הרמז, שבברכת כהנים יש שישים אותיות, וחלום הוא כנגד אחד משישים בנבואה, לכן ברכת כהנים מבטלו.

וה'נועם אלימלך' פרשת תרומה, כותב: "טעם שאנו אומרים בשעת ברכת כהנים ריבונו של עולם וכו', מפני שהחלום הוא אחד משישים בנבואה, והכהנים הוא כולו נבואה, שמטעם זה אסור להסתכל בידי הכהנים, שהשכינה שורה בידיהם, ולכן אנו אומרים 'ריבונו של עולם', כדי לבטל החלום בשישים".

- לאחר ברכת כהנים אומרים 'אדיר במרום', כשמכוסים עדיין בטלית (היום יום, ז, סיון).

- הכהנים נשארים על הדוכן עד אחר סיום 'קדיש תתקבל', כדי שלא יאמרו 'יישר כח' לכהנים, באמצע הקדיש (משנה ברורה, קכח, ס. וכך נהוג אצל הרבי).

ה. מאה קולות: לאחר סיום ה'חזרה', אומר השליח ציבור קדיש שלם כרגיל, ולפני אמירת 'תתקבל' תוקעים עוד עשרה קולות - תשר"ת, תש"ת, תר"ת (סידור אדמו"ר הזקן. וטעם עשרה קולות אלו, הוא כדי להשלים ל100 קולות. 30 דמיושב, 30 דמעומד בתפילת לחש, ו30 דמעומד בחזרת הש"ץ, וביחד עם עשרה אלו, הם 100)[25].

ו. שלשים תקיעות בסיום התפילה: לאחר סיום התפילה, ואמירת תהילים [ומשניות של האבלים], נוהגים לתקוע שלושים קולות נוספים. בתקיעות אלו עושים 'שברים תרועה' שבסדר תשר"ת, בנשימה אחת, כמו ב'תקיעות דמיושב' (רמ"א, שו"ע אדמו"ר הזקן תקצו, א. טעם תקיעות אלו: להוציא את מי שלא שמע היטב (ט"ז, אדמו"ר הזקן), או לערבב השטן (לבוש))[26].

ה. סעודת יום טוב

א. קידוש: 'תקעו . . לאלקי יעקב', סברי מרנן, הגפן.

---

25. וכן כתבו להוסיף עוד עשרה קולות (לפני או אחרי הקדיש), כדי להשלים למאה קולות: ב'פרי עץ חיים' להאריז"ל (שער השופר, ב), וב'סדר היום' (סדר ראש השנה), וב'מטה אפרים' (תקצא, יג). והענין של מאה קולות בכלל, הוזכר כבר ב'ערוך', ובטור (תקצב): "והכי איתא ב'ערוך', שכתב, והני דמחמירין, תוקעין וכו' כנגד מאה פעיות דפעי אימיה דסיסרא". והביאו זאת להלכה ה'מגן אברהם' ואדמו"ר הזקן בסימן תקצו. וב'שער הכוונות' (דרושי ר"ה) ביאר זאת על פי קבלה (שם ס"ג, עם המילוי שהוא ל"ז, עולה מאה). וכן כתב השל"ה (מסכת ר"ה): המהדרין מן המהדרין תוקעין מאה קולות . . ומנהג יפה ומהודר הוא".

26. **מקור המנהג:** מנהג זה מקורו ב'מנהגים' (טירנא), ומובא ברמ"א, ובשו"ע אדמו"ר הזקן, תקצו, א. **טעם תקיעות אלו:** לדעת ה'לבוש' (תקצו), וכך מופיע במחזורים, הוא כדי 'לערבב את השטן'. אבל אדמו"ר הזקן מביא את טעם הט"ז: "לפי שחוששין שמא מקצת הציבור לא שמעו כל התקיעות כראוי וכהוגן, וייצאו בשמיעת תקיעות אלו. ולכן אולי נהגו לתקוע אותם ב'נשימה אחת'. **בנשימה אחת:** כך תקעו ב'אוטווצק' אצל אדמו"ר הריי"ץ, וכן אצל הרבי - שבח המועדים, עמ' 30 בשם ה'בעל תוקע' דמעומד אצל הרבי, הרה"ח ר' יוסף מנחם מענדל טננבוים.

ב. ברכת המזון: כמו אתמול. השוכח יעלה ויבוא' בברכת המזון של **יום** ראש השנה, אם נזכר לפני שהתחיל לומר את המילה 'ברוך', של ברכת 'הטוב והמטיב' ('**ברוך** . . האל אבינו..'), יאמר את הברכה המיוחדת, כנוסח שבסידור. אבל אם נזכר אחר שאמר 'ברוך', אינו חוזר (שו"ע אדמו"ר הזקן, קפח, י. כי האכילה היום אינה חובה, ואדרבה - יש אומרים שמצוה לצום)[27].

ג. שינה ביום : נוהגים שלא לישון ביום ראש השנה (רמ"א, ושו"ע אדמו"ר הזקן סימן תקפג), **והיושב בטל, הרי זה כישן** ('מגן אברהם', ושו"ע אדמו"ר הזקן, שם), **ובגמרא ירושלמי, מובא: "מאן דדמיך בריש שתא, דמיך מזליה"** [מי שישן בתחילת השנה, מזלו ישן] ('דרכי משה', ט"ז, אדמו"ר הזקן). **ולענין שינה אחר חצות:** כותב אדמו"ר הזקן שם: **"ויש נוהגין לישון אחר חצות היום"** (וכן כתב ה'מגן אברהם' בשם האריז"ל, שאחרי חצות כבר התעורר המלאך על ידי תפלות ותקיעות. והביאו זאת כמה פוסקים: היעב"ץ, קיצור שו"ע, 'ערוך השלחן'), **אמנם**

ובפרט שיש אנשים ונשים, שמתכוונים לצאת ידי חובה בתקיעות אלו (כי לא שמעו עדיין, או לא שמעו היטב), ולדעת אדמו"ר הזקן, זהו הטעם של תקיעות אלו, לכן עדיף לעשות ב'נשימה אחת', ועל פי זה, יכוין התוקע להוציא ידי חובה את כל מי שרוצה לצאת.

27. זה לשון אדמו"ר הזקן: "וכל זה (שחוזרים ומברכים ברכת המזון, אם שכח 'יעלה ויבא'), בשבת ויום טוב של שלש רגלים, אבל בחולו של מועד, וראש חודש, וראש השנה, אם לא נזכר עד שהתחיל ברכת הטוב והמטיב, אינו חוזר, מפני שברכת המזון בימים אלו היא רשות, שאם רוצה אוכל פירות . . ובראש השנה, יש מתירין אפילו להתענות, ואף שאין דבריהם עיקר, מכל מקום, יש לחוש לדבריהם שלא לכנוס לספק ברכה לבטלה אם יחזור לראש".

הרי שכל שיש חיוב לאכול לחם באותו יום, וממילא חייבים לברך ברכת המזון באותו יום, הרי שאם שכח להזכיר את מעלת היום (ביעלה ויבא), צריך לחזור ולברך, כי הוא כאילו לא בירך. ולכן בראש השנה, שלכמה דעות אין חיוב לאכול לחם, כי לדעתם אפשר (ומצוה) לצום, ממילא אם שכח 'יעלה ויבא' אינו חוזר ומברך.

דהנה, בשו"ע לא חילק אדמו"ר הזקן בין יום ראש השנה לליל ראש השנה. אבל בסידור כותב: "וכן בראש השנה **ביום**, אבל בליל ראש השנה, חוזר". וב'שער הכולל' (עמ' פ), מסביר, שגם לאותם שיטות שיש לצום, כוונתם רק לצום ב'**יום** ר"ה' אבל ב**ליל** ר"ה חייבים לאכול לכל הדעות, שהרי ישנה מצוה של 'קידוש', ו'אין קידוש אלא במקום סעודה', וכן נאמר על ר"ה 'אכלו משמנים' וכו', ו'בדברי קבלה' מבואר, שיהא אדם רגיל לאכול מאכלים שונים ל'סימן טוב', אלא ודאי שבליל ר"ה חייבים לאכול, ולכן מדגיש אדמו"ר הזקן ב'סידור', שאם שכח 'יעלה ויבא' בברכת המזון בליל ר"ה, חוזר ומברך.

הגר"ח נאה ב'לוח כולל חב"ד' השמיט זאת, וכן ב'מטה אפרים' (אלף למטה', תקצח, א): "מה שכתב שהאריז"ל היה ישן אחר חצות, הלואי שהיה ביכולתינו לעשות כמעשהו בהקיץ, אחד מני אלף ממה שהוא ז"ל היה מתקן בשינתו", ולכן יש לעשות כל השתדלות שלא לישון גם אחרי חצות. **ובענין שינה בתחילת היום** (מעלות השחר או נץ החמה), לא נהגו להקפיד בזה[28].

ו. תשליך

א. מנהג ה'תשליך': אחרי תפילת מנחה - לפני השקיעה[29], יוצאים (אם

---

28. יש שכתבו להקפיד על כך (אלף המגן, תקפד), וכך היה המנהג בדורות הקודמים, ששמש בית הכנסת, היה מעיר את כולם לפני עלות השחר (מטה אפרים, תקפד), ובדורותינו, חששו כנראה שאם יקומו מוקדם כל כך, יגרום הדבר עייפות והפרעה בתפילה, ולא יצליחו להתפלל כהוגן, וסומכים על הב"ח וכו' שלא היה נזהר שלא לישון בראש השנה. והרב גינזבורג ב'הלכות ומנהגי חב"ד' עמ' 24 הע' 118 כותב בפשטות: אך אין נמנעים משינה אחר עלות השחר, ואפילו אחר הנץ החמה".

29. **אחרי מנחה:** הנה, ב'מנהגים', כותב ללכת אחרי התפילה, והרמ"א כתב סתם, שהולכים ולא כתב מתי. אך המקור ללכת אחרי מנחה הוא האריז"ל ('שער הכוונות', ענין ר"ה): "ביום ראשון דראש השנה, אחר תפילת המנחה, מעט קודם שקיעת החמה ..', וממנו נעתק בפוסקים ('מגן אברהם', ואדמו"ר הזקן).

ובטעם הדבר מבואר ('כתר שם טוב' - גאגין): שבשעה זו נברא האדם, וחטא [כדברי המדרש, שאדם הראשון נברא בר"ה, בשעה ראשונה עלה במחשבה . . בשמינית הכניסו לגן עדן . . בעשירית עבר . . בשעה השתים עשרה יצא בדימוס (ניצול), אמר הקב"ה זה סימן לבניך, כשם שעמדת בדין לפני היום, ויצאת בדימוס, כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום הזה, ויוצאין בדימוס. אימתי ? בחודש השביעי באחד בחודש. הרי ששעה זו היא 'עת רצון', ביום הדין (תורה לשמה, קנט)] וגם אנחנו יודעים שחטאנו, לכן אנו באים 'להשליך' מעלינו את חטאותינו (וכן כתב ב'יערות דבש', והוסיף - שלולי יג מדות הרחמים, שהגינו על אדם הראשון לא היה ניצל, ולכן גם אנו מעוררים מדות אלו, כעת). ועוד, שתפילת מנחה נוסדה על ידי יצחק אבינו, ונעקד ביום א' דראש השנה. ועוד, שדרשו חז"ל (ברכות, ו) שיש להיות זהיר בתפילת המנחה, שהרי אליהו הנביא נענה דוקא בתפילת המנחה.

בדיעבד, לפני מנחה: אם משער שלא יוכל לעשות תשליך אחרי מנחה, יעשה לפני מנחה (מטה אפרים).

אחרי השקיעה: כתב ה'מטה אפרים' (תקצח, ד): "ונוהגים לילך אף עם כבר שקעה החמה, עד הלילה". (וכך נהגו לכתחילה, בבעלז וקרלין).

אפשר - חוץ לעיר[30]**, למקום שיש בו מים (ים, נהר, מעיין, באר מים), ויש להשתדל שיהיו שם דגים, ואומרים את נוסח התשליך** (שו"ע אדמו"ר הזקן, תקפג, ז. ובסידור)[31]**. ומלשון הפוסקים משמע, שצריך שיוכלו לראות את הדגים**[32].

ב. טעם המנהג: כמה טעמים נאמרו למנהג זה: **המים:** מורים על חסדים (אדמו"ר הזקן ב'סידור'). **הדגים: רומזים על 'עינא פקיחא'** (שם) ['עינים פתוחות' -

---

30. כך כותב הרב חיים ויטאל ב'שער הכוונות' בשם האריז"ל: "ויותר טוב אם יהיה מחוץ לעיר". וכן כתב ב'משנת חסידים', והביאו זאת ה'מגן אברהם', אדמו"ר הזקן, תקפג. ה'מטה אפרים' תקצח, קיצור שו"ע, ו'משנה ברורה'. ובטעם הדבר: יש שהציעו לומר, שהוא על פי טעם המהרי"ל, ש'תשליך' הוא זכר למדרש על אברהם אבינו, שנכנס לנהר וכו', ומעשה זה היה מחוץ לעיר ('בינה לעתים'), ויש שהציעו לומר, שהוא על פי האריז"ל, כי מחוץ לעיר הוא משכן הקליפות, ורוצים 'להשליך' את הקליפות מחוץ למקומנו, ולא בעיר, שלא להשאירם בתוכנו. ('סדר תשליך ומנהגיו', עמ' יג).

31. מנהג זה לא הובא בגמרא, ובטור ושלחן ערוך, וגם ה'ראשונים' לא הביאו מנהג זה. אלא מופיע לראשונה במנהגי מהרי"ל (ה'קכ – ה'קפז), ובני דורו. ומדברי המהרי"ל משמע, שבא לבאר את המנהג, שכבר היה נפוץ בזמנו. והובא להלכה ברמ"א (סימן תקפג). וכתב השל"ה (ר"ה, עמוד הדין) על מנהג זה: "מנהג ותיקין".

בתחילה היה רק מנהג האשכנזים, כמו שכותב רבי חיים ויטאל ('שער הכוונות', דרושי ר"ה): "ענין המנהג שנהגו האשכנזים לילך ביום ראשון דראש השנה . . וקורין אותו 'תשליך', הוא מנהג יפה". אבל בעקבות התקבלות המנהג על ידי האריז"ל, התפשט המנהג גם אצל הספרדים, ונהוג בכל תפוצות ישראל. (ראה 'כתר שם טוב' (גאגין), ו, עמ' 205, שהתפשט המנהג גם לארצות מצרים, סוריא, בבל, וערי אפריקה. וכן נמצא במנהגי לוב, וג'רבה.

ובספר 'מנהג אבותינו בידינו', כותב הרב אבערלאנדער, שיתכן לומר, שמקור המנהג מובא כבר ב'גאונים', כפי שכותב רש"י בשבת (פא, ב), שנמצא בתשובות הגאונים, שעושים 'חותלות' מכפות תמרים, וכו' ומקיפים אותם מעל הראש וכו', ואומר 'זה חליפתי' ומשליכו לנהר. היינו שהיו עושים 'כפרות' ו'תשליך' ביחד, וברבות הימים נפרד המנהג לשניים. חלקו בראש השנה, וחלקו לפני יום כיפור.

32. בספר המנהגים – טירנא, שהוא המקור הראשון (לכאורה) לענין של דגים כותב: **ורואים** דגים חיים'. וכן הוא הלשון ב'לבוש' ועוד. אבל בכמה מקומות הלשון הוא נהר '**שיש** בו דגים' כן הוא הלשון בשו"ע אדמו"ר הזקן, ובשל"ה ועוד. **ולמעשה דעת הרבי** (שערי הלכה ומנהג, ה, עב): "באמירת תשליך סמוך לנהר שיש בו דגים, מדייקים שיוכלו לראות את הדגים שבמים". ואכן, לפי הטעמים שהענין של דגים הוא לעורר את האדם בתשובה (כשם שדגים נתפסים במצודה וכו'), או לעורר רחמים למעלה (עינא פקיחא), יש ענין לראותם, בכדי להתעורר על ידם (מנהג אבותיו בידינו, עמ' צב).

המרמזות, לרחמיו של הקב"ה], **ולסימן שלא תשלוט בנו עין הרע, ונפרה ונרבה כדגים** (שו"ע אדמו"ר הזקן, שם). **לטעמים נוספים ראה בהערה**[33].

ג. נוסח התשליך, הכוונות: אומרים 'סדר תשליך' כפי שמופיע במחזור. באמירת הפסוקים 'מי אל כמוך' וגו', מכוונים ל'יג מדות'. אחר כך

---

33. **טעמים נוספים הובאו למנהג התשליך:** תחילה ראוי להביא את דברי השל"ה (ר"ה עמוד הדין): "מה שנוהגין לילך לנהר . . הוא מנהג ותיקין באם הוא באופן . . שמתעורר בתשובה שלימה בלבו". וכפי שהביא בספר 'קיצור השל"ה': "חלילה לומר שהולך לנער עבירות שעשה כל השנה, וח"ו לחשוב כן, והוא חילול שם גדול בפני האומות שיועדים מזה, ואם רואים יהודים שהולכים אל הנהר, הם אומרים דרך שחוק: 'היהודים הולכים לזרוק העבירות לים'.

א. המהרי"ל, 'מטה משה', 'יוסף אומץ', כתבו שהוא **'זכר לעקידה'**, כפי שמובא במדרש, שאברהם אבינו בהלכו לעקידה עשה השטן את עצמו לנהר, ונכנס בו אברהם אבינו עד צוארו ואמר 'הושיעה ה' כי באו מים עד נפש', ובהליכתנו ליד מים, אנחנו מזכירים זכות זאת.

ב. בספר 'מעגלי צדק' (לרבי בנימין הלוי אשכנזי, רבה של קהילת האשכנזים בשאלוניקי, נפטר בשנת שכ"ה) כותב, שנוהגים לילך על שפת ימים ונהרות לסימן ש'תשליך במצולות ים כל חטאתנו'. וכטעם זה כתב הרמ"א.

ג. ב'אלף המגן', מביא טעם נוסף, שבראש השנה אנחנו ממליכים את הקב"ה למלך, והדרך למשוח את המלכים הוא ליד הנהר, לרמז שתמשיך ממלכתו. ומעין זה כתב הגר"ש קלוגר בספרו 'ספר החיים', והוסיף, שאנחנו מקבלים עלינו את מלכותו, שנעבוד אותו כמעיין ולא יפסיק כלל (ולא כאותם בני אדם שמיד אחרי ר"ה 'שבים אל קיאם'. והוא כשאר הדברים שאנחנו עושים בראש השנה ל'סימן טוב'. (לפי זה מובן מדוע מובא דין זה ברמ"א ואדמו"ר הזקן בסימן תקפג, שם מובאים על הדברים שאוכלים לסימן טוב).

הטעם לדגים: ב'ספר המנהגים' (לרבי אייזיק מטירנא, שנת ה' קפ"ה): "ורואים דגים חיים" (בלי לבאר הטעם), והרמ"א כותב, שהוא סימן שלא ישלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים. ה'לבוש' מביא טעם אחר: "ורגילין לילך למקום שרואין שם דגים, לזכור שאנו משולים כדגים חיים הללו שנאחזו במצודה. כן אנו נאחזים במצודת המות והדין, ומתוך כך נהרהר יותר בתשובה". (לפי זה אפשר לבאר מדוע ה'לבוש' הביא דין זה בסימן תקצו, בקשר לדינו של אדם בראש השנה, ולא בסימן תקפג, כמו הרמ"א, כי לדעתו אינו ענין של 'סימן טוב') עוד טעם מביא השל"ה: "שמעתי רמז גדול ונכון, כי הולכים למים שיש שם דגים, יען כי להדגים אין גבינים, ועיניהם תמיד פקוחות, כדי להתעורר עיני פקיחא דלעילא, שרומז על רחמים גדולים, והנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל, רק עיניו פקוחות, ועל זה נאמר 'עורה למה תישן'. בספר 'טעמי המנהגים', מביא בשם 'שער בת רבים': שמעתי כי דגים ראשי תיבות **'יג, מכילין, דרחמי'**, ולזה הולכין תשליך לנהר שיש בו דגים, יען שאומרים שם מי 'א-ל כמוך הנרמז יג מכילין דרחמי'.

אומרים את הפסוקים, 'מן המצר' וגו', ומכוונים לתשע מדות, 'ה' ארך אפים' וגו' (סידור אדמו"ר הזקן). לאחר אמירת מזמור לג ('רננו צדיקים'), אומרים 'יהי רצון', כפי שמופיע במחזור[34]. בסיום אמירת ה'תשליך', מנערים את שולי הטלית קטן (**מקור הניעור:** סידור, אדמו"ר הזקן. והוא מ'פרי עץ חיים', והובא להלכה ב'אליה רבה', של"ה, סידור יעב"ץ, 'מטה אפרים'. **טעם הדבר:** לנער את ה'קליפות' מעלינו (של"ה), או כדי לרמז שצריך להשליך את החטאים, ולהיות נקיים מכל חטא ('מטה אפרים'))[35]. ויש להיזהר שלא יתערבו שם, האנשים והנשים ('קצה המטה').

ד. כשאין מים: כשלא ניתן ללכת לים, נהר, מעין, או באר מים, ישנם כמה אפשרויות:

- אם ניתן לראותם מרחוק, יביטו בהם כך מרחוק, ויאמרו את 'סדר

---

34. עצם אמירתו של 'יהי רצון' זה, הוא פלא, שהרי דרכו של אדמו"ר הזקן בסידורו, למעט בבקשות מעין אלו, ובפרט כשאינן בכתבי האריז"ל - אוצר מנהגי חב"ד, עמ' קמב.

35. **טעם ניעור שולי הטלית:** כתב בסידור השל"ה 'סדר תשליך': "ומה שנוהגין לנער בכנפי בגדיהם, הוא גם כן על פי הסוד, לנער הקליפות מעלינו שנאחזים בנו על ידי זוהמת עונותינו". ובספר 'נוהג כצאן יוסף' מובא, שהקליפות המתהוים מעבירות מכונים 'בגדים', כמו שמצינו אצל יהושע הכהן הגדול שכתוב: 'ראה העברתי מעליך עוניך . . והלבש אותך מחלצות'. ובסידור 'שער שמים' (ב' קד) שהקליפות נאחזים בבגדים. וב'מטה אפרים' (תקצח, ד) מבאר על פי נגלה, שהוא רמז בעלמא, ליתן לב להשליך החטאים ולחפש ולחקור דרכים שיהיו בגדים לבנים ונקיים מכל חטא. וכן הוא בקיצור שלחן ערוך.

וראה בשו"ת 'תורה לשמה' (לא), שנשאל לגבי ניעור הבגדים, דלכאורה מה הקשר לבגדים, הלא הכוונה בניעור הוא השלכת המקטרגים שנבראו מן העוונות, ומשליכים אותם 'לים העליון', כפי שביאר האריז"ל, ולמאי נפק"מ במנהג הזה שינער האדם גלימא דידה ? תשובה: אין להרהר אחר מנהגן של ישראל בכל הדברים הנזכרים בשאלה, יען כי **פועל דמיוני הנעשה למטה, הוא כדי לחזק הדבר למעלה** וכו', וכן תמצא פועל דמיוני כזה של ניעור הגלימא בנחמיה ה', דכתיב: 'גם חצני נערתי, ואמרה ככה ינער האלוקים את כל האיש אשר לא יקים הדבר הזה מביתו' . . וכן בענין 'סדר התשליך' שנהגו לנער שולי הגלימה, לא נמצא בספר הכוונות המצוי אצלנו מרבינו האר"י, עם כל זה מנהג ישראל תורה הוא, ויש בזה טעם כדי לעשות 'פועל דמיוני' על דרך מה שעשה נחמיה בניעור הנזכר, וכונתינו הוא על העונות והחטאים שיתנערו מן הנפש, ויושלכו הם וגם המקטרג העליון, למצולות ים העליון". ובסידור רבי שבתאי מראשקוב, מבאר שטעם ניעור הטלית קטן דוקא, כי הוא בגד השכינה.

תשליך (כך מעיד ה'יפה ללב' ב, תקפג, יב: "ויש עולין למקום גבוה, לעמוד נגד הים (כנרת) מרחוק, וכמנהג עיר הקודש צפת". וכן מסופר על ה'חתם סופר' (בספר לקוטי חבר בן חיים), שעלה עם בני הישיבה על ההר שאחורי ביתו, ומשם נראה פני הנהר, ואמר סדר תשליך).

- **ניתן גם ללכת ל'בור מים', ואפילו בזמן שאין מים בבור, וכך נהגו הרבה בירושלים עיה"ק ת"ו** (כף החיים, תקפג, ל. כי המים הם לרמז בעלמא, שעיקר הכוונה ל'ים העליון'. וכן מסופר שנהג הגרש"ז אוייערבאך ב'הליכות שלמה' מועדים, שאמר על שפת בור מים, גם כשכבר לא היה בו מים).

- **כמו כן, ישנה אפשרות לעשות את התשליך ליד 'מקוה כלים'** (הרב ליברמן, הובא בספר 'סדר תשליך ומנהגיו' עמ' יז).

- **ובשעת הדחק ניתן לקחת כלי עם מים ולומר שם את סדר תשליך** (הליכות שלמה שם, ששנה אחת עשה כך הגרש"ז אויערבאך, כי במקום שהיה רגיל לעשות, לא נשמרו גדרי הצניעות. וכן מובא ב'ילקוט מנהגים - ורטסיל' שבקהילת קודש 'סואץ' נהגו לומר ליד גיגית מים שבבית הכנסת).

- **ישנה אפשרות אחרת [ולכאורה עדיפה על גיגית מים וכדומה[36]], והיא לעשות 'תשליך' ב'עשרת ימי תשובה', ביום 'יג מדות' [ח' תשרי]**. (כך כותב אדמו"ר הריי"ץ ביומנו משנת תר"צ: "לילך אל נהר ל'תשליך', לא היה אפשר מפני ריחוק המקום . . ול'תשליך', **ניסע ביום ה' ב'שלש עשרה מידות'** ('ימי מלך', א, עמ' 335). ויש שנהגו כך תמיד, שלא ללכת בראש השנה, אלא ביום 'יג מדות', כך נהג הרוז'ינער, וכך נהגו הרבה צדיקים, ראה ב'קצה המטה', תקצח, יב, שכך נהג מורו בעל ה'קדושת יו"ט', על פי מנהג אבותיו הקדושים).

איסור הכנה מיו"ט ראשון ליו"ט שני:

יש לזכור, שאסור להכין מיו"ט לחבירו, ולכן, את כל ההכנות לסעודת החג של ליל ב' דר"ה, וכן שאר הכנות, יש לעשותם רק לאחר 'צאת הכוכבים'. דיני 'הכנה' רבים הם, וכוללים פרטים רבים, ומצוי שבחילוק דק, דבר אחד יהיה מותר, והשני אסור מן התורה, ויש להאריך בזה הרבה, ואין כאן המקום להאריך. (ראה שו"ע אדמו"ר הזקן סימן תקג, ובכמה מקומות בסימן שב, שז, שכג, תרס"ז, ועוד, בשו"ע ונו"כ).

---

36. כך משמע לכאורה מדברי כ"ק אדמו"ר הריי"ץ, שהלך לעשות 'תשליך' ביום 'יג מדות', והרי וודאי היה יכול למלאות קצת מים בכלי, ולומר תשליך ביום ראש השנה. וצ"ע.

דיני תקיעת שופר בקצרה,
בשימת דגש על הדינים הנצרכים ל'מבצעים':

במשך ימי ראש השנה, משתדלים - על פי הוראת הרבי - לזכות רבים מאחינו בני ישראל בשמיעת קול שופר, דהיינו לברך ולתקוע להם סדר התקיעות דמיושב, כהלכתן. ולכן הבאנו להלן, תמצית הדינים הנצרכים, לתוקע. ופשוט שאין להסתפק בזה, ויש ללמוד היטב דינים אלו, כפי שהתבארו בספרי הפוסקים.

א. הברכה

א. מי מברך: לכתחילה צריך השומע לברך בעצמו [וכאשר ישנם כמה שומעים, יכול אחד מהם לברך בקול רם, ולהוציא יד"ח את כולם, גם נשים]. ורק כאשר אינו יודע לברך (וגם אין אפשרות ללמדו שיאמר אחרינו מילה במילה) אפשר לברך בשבילו, כולל ברכת שהחיינו. וזאת גם בשעה שהתוקע כבר יצא יד"ח[1]. [למנהג הספרדים, אין מברכים 'שהחיינו' על התקיעות ביום השני של ר"ה, ולכן, התוקע לספרדים (והוא כבר יצא), לא יברך, ולא יאמר להם לברך, שהחיינו. אלא אם כן, לא קיימו עדיין את המצוה, ביום הראשון].

ב. נשים: למנהג האשכנזים, גם אשה יכולה לברך על מצות עשה שהזמן גרמא, ולכן מברכת על מצות שופר[2]. אכן, גם אשה מבנות ספרד **שרוצה** לברך יש הרבה פוסקים ספרדים עליהם יכולה לסמוך ולברך[3]. [וכאשר

---

1. שו"ע אדמו"ר הזקן, תקפה, ה. ישנו דיון במקרה שחלק מהשומעים יודעים לברך וחלקם לא (ראה שיעורי הלכה למעשה להרשד"ב לוין עא א, נתיבים בשדה השליחות להרלו"י רסקין ח"ב פ"ט) אכן נראה שבכל מקרה של ספק יש להקל ולברך בשבילם, זאת ע"פ דברי אדה"ז רע"ג ו, שזה שאין לברך בשביל מי שיודע לברך הוא רק **לכתחילה** [והוא ע"פ מש"כ בקו"א ער"ב ב', שלהרבה דעות מותר לברך גם למי שבקי]

2. שו"ע אדמו"ר הזקן, תקפט, ב.

3. החיד"א (ברכי יוסף, תרנד, ב), זכור לאברהם (אלקלעי) או"ח א אות נו, כף החיים יז ד, ותקפט כג. ספר זכרונות אליהו (מערכת ע אות ג) והעיד שכך מנהג הנשים בעיר חברון, יפה ללב (תרנח, ה), בן איש חי (שו"ת רב פעלים ח"א), והעיד

ישנן כמה נשים, תברך כל אחת לעצמה ולא תברך אחת ותוציא את כולן[4]. אך בכל אופן, **מי שיצא , אינו יכול לברך בשביל אשה**[5].

ב. התקיעות

א. מספר התקיעות לכתחילה: בכדי לקיים המצוה מן התורה, חייבים לשמוע **30 קולות** (ג' פעמים – תשר"ת, תש"ת, ותר"ת)[6]. ישנן דעות שגם ב10 קולות (תשר"ת, תש"ת, תר"ת) יוצאים מן התורה[7]. וגם לדעות החולקות על זה, יש ענין לתקוע פחות מ30 קולות (ג' פעמים תשר"ת, או תש"ת או תר"ת), כי אפשר שיוצאים בזה יד"ח[8].

ב. מספר התקיעות בשעת הדחק: ולכן בשעת הדחק - שאם צריך לעשות 30 לא יתקע כלל, מרוב עייפות וכדו', או שהשומע ממהר וכדו',

---

על נשי בבל שנוהגת לברך על הלולב, ונסיים בדברי הפוסק הספרדי בעל השדי חמד (כללים מערכת מ כלל קלו): 'ואנו אין לנו אלא דברי מר"ן חיד"א הנ"ל, וכבר פשט המנהג כן ואין להרהר בדבר". [אבל כמובן, שאין לה 'חובה' לברך] .

4. שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' נג, ע"פ השעה"צ סי' תרפ"ט טו, בשם הקרבן נתנאל, בשם התוס'.

5. שו"ע אדמו"ר הזקן, תקפט, ב. ולפי"ז אי אפשר לומר הברכה והיא חוזרת אחריו. (אלא אם כן, מלמדה ללא שאומר את שם השם).

6. שו"ע אדמו"ר הזקן, תקע, ב.

7. מטה אפרים ע"פ רב האי גאון. כך הביא בשו"ת קנין תורה ח"ג סי' עט, במי שאין בכחו לתקוע 30 קולות בכל המחלקות שבבית הרפואה, יתקע 10 קולות. ומסתמך על דעת המטה אפרים (תקפו, ז. הובא במ"ב תקפו, כב) שהמודר הנאה משופר, יתקע 10 קולות **שחייב מן התורה**. וביאר דעתו בקצה המטה, ע"פ דברי רב האי גאון, שתקנת ר' אבהו (גמ' ר"ה, לד) לתקוע 30 קולות **לא הייתה מפני הספק**, אלא בכל אחד מג' האופנים יוצאים יד"ח מן התורה, אך כיון שחלק היו תוקעים תש"ת וחלק תר"ת וכו', התקין שיהיו כולם תוקעים אותו דבר, שלא יראה כשתי תורות.

ונראה שדעת אדה"ז אינה כן, שהרי כותב: "ותיקנו חכמים **כדי לצאת ידי כל הספיקות**, לתקוע תשר"ת ג' פעמים ...". [וכן נראה מדבריו בעוד מקומות, כגון בסי' תקצ ג, לענין כוונה במצוה, שלפי הדיעה שצריך לעשות תשר"ת, הרי שתש"ת **אינה מצוה כלל**] וכן הכה"ח חלק על זה, וביאר את דברי המט"א אחרת. וכך פשטות הרבה הפוסקים שכתבו שעושים 30 קולות **מספק**.

8. שו"ע אדמו"ר הזקן תקצג, ג: ""אם יודע להריע תרועה שלנו ואינו יודע לתקוע השברים, יתקע ג' פעמים . . **דשמא מה שהוא יודע זו היא תרועה האמורה בתורה ונמצא מקיים המצוה כמאמרה**".

ובשום פנים לא ישמע יותר מ10 - אפשר לסמוך על זה, ויקיימו המצוה עכ"פ לדעות אחדות, ומ'ספק' לכל הדעות. ויעשה ג' פעמים תשר"ת, וללא ברכה[9]. [לכתחילה לתקוע 10 קולות כדי להספיק יותר אנשים, דנו בזה הפוסקים, ותלוי במצב, ויש לשאול רב].

ג. כוונה: התוקע צריך לכוין להוציא את השומע ידי חובתו, וצריך לומר לשומעים שיכוונו לצאת ידי חובת המצוה. [בדיעבד שלא כיוונו (בין התוקע בין השומעים), יצאו יד"ח, כי מן הסתם לשם כך הוא תוקע לשם כך הם שומעים, וכוונה כללית זו, דיה להוציאם יד"ח[10]].

ד. לדעת באיזה תקיעה אוחזים: כמו כן, צריך התוקע לדעת **באיזה תקיעה הוא אוחז**, שלולא כן יכול לפסול את התקיעה. דוגמא: אם בעת שתקע תקיעה אחרונה של תשר"ת, חשב שהוא כבר בתקיעה הראשונה של תש"ת. אף ששם לב לכך לאחר התקיעה, ותקע שוב תקיעה לתש"ת, לא יצא יד"ח תשר"ת[11].

---

9. נראה שזהו האופן הכי טוב. כי בין לאותן הדעות (שהיא פשטות כל הפוסקים), שאנו תוקעים 30 **מספק**, הרי כאשר תוקע ג' פעמים תשר"ת, אפשר שיצא (כנ"ל הערה הקודמת), והגם שלפי"ז גם ג' פעמים תש"ת, או תר"ת, הוא טוב, אעפ"כ עדיף ג' פעמים תשר"ת, כי עושה את ב' האפשרויות של תרועה, כמ"ש אדה"ז בנוגע לתקיעות שבמוסף (תקצב, ג): "ועכשיו שתקנו לנו חכמים לצאת מידי כל הספקות . . אין נוהגין לתקוע אלא תשר"ת למלכויות וכן לזכרונות וכן לשופרות שהרי **בדרך זו הוא עושה כל הספקות של תרועה** ואין כאן חשש אלא שמא הוא מפסיק בין תרועה לפשוטה שלפניה או שלאחריה".

וגם לדעת המטה אפרים, שדי ב10 קולות, כי בכל אחד מג' האופנים יוצאים יד"ח, הרי גם בעשותו ג' פעמים תשר"ת, עשה כאחד מהאופנים הכשרים.

אך ללא ברכה, שכך מסתבר שהרי לרוב הדעות יוצא רק מספק, וספק ברכות להקל.

10. ע"פ שו"ע אדמו"ר הזקן תקפט, ט. ותקפז, ח.

11. שו"ע אדמו"ר הזקן תקצ, ג. כי מצוות צריכות כוונה, ואם חושב בדעתו שתוקע לתש"ת, כאשר באמת תוקע לתשר"ת, נמצא שלא כיוון לשם מצוה כלל. [ואף שאדה"ז מדבר על מקרה שאדם תוקע תקיעה **אחת** לשם תשר"ת ותש"ת, מובן בפשטות שהוא הדין, כשאר תוקע ב' תקיעות, אך מכוין לסדר אחר].

*ויש להוסיף, שלכאורה לא יוצא יד"ח רק כאשר מכוין לסדר **אחר** כנ"ל, שאז זו כוונה נגדית, שתוקע לשם סדר אחר. אבל אם תקע בסתם, ללא שימת לב אם זו תקיעה של תשר"ת או תש"ת וכיו"ב, יצא יד"ח. ולכן כתבנו שלולא כן **'יכול'** לפסול, שחיסרון בכוונה, אינו פוסל בכל מקרה.

ה. החלפת תוקע: אפשר להחליף 'בעל תוקע' גם באמצע התקיעות, וימשיך התוקע השני מאותו מקום שעצר הראשון, ואין צריך לברך שוב[12].

ו. נשימה אחת: ישנן ב' דיעות אם צריך לקחת נשימה בין 'שברים' ל'תרועה' שבסדר תשר"ת, ולכן נהוג בבית הכנסת לעשות פעם כך ופעם כך, בתקיעות הראשונות (מיושב) עושים ב'נשימה אחת' (אבל צריך לעשות הפסק 'משהו' ביניהם'), ובתקיעות השניות (דמעומד) עושים בב' נשימות[13]. אבל ב'מבצעים' **צריך לעשות בנשימה אחת**[14].

ז. נשימה בין הקולות: צריך להיזהר[15] לקחת נשימה בין כל קול וקול[16], ומצוי מאוד שעקב הרצון למהר לא לוקחים נשימה, בתש"ת ותר"ת.

ח. אורך התקיעה: שתי התקיעות שבכל סידרה (**תשר"ת, תש"ת, תר"ת**), צריכות כל אחת להיות באותו אורך של מה שביניהן[17]. כלומר: התקיעה של תשר"ת, צריכה להיות באורך של 'שברים תרועה' (18 טרומיטין/כוחות), התקיעה של תש"ת, באורך של שברים (9 טרומיטין/כוחות), והתקיעה של תר"ת, באורך של תרועה. (9 טרומיטין/כוחות).

מעשית – התקיעות של תשר"ת צריכות להמשך 3 שניות לפחות, כל אחת. והתקיעות של תש"ת ותר"ת כשניה וחצי לפחות. **ולרווחא דמילתא, ראוי לעשות את התקיעות של תשר"ת 4 שניות, ושל תש"ת**

---

12. שו"ע אדמו"ר הזקן תקפה, ח. מלבד אחרי שברים שבסדר תשר"ת, שצריכים להיות ב'נשימה אחת', עם התרועה, ולכן התוקע החדש צריך לתקוע שוב שברים תרועה. ואפילו אם לא תקע הראשון אפילו תקיעה אחת.

13. שו"ע אדמו"ר הזקן תקצ, ט.

14. על פי, שו"ע אדמו"ר הזקן תקצ, ט. שבמקום שאין מנהג, "יש להנהיג לעשות בתקיעות מיושב בנשימה אחת, כדי שתהיה הברכה שמברכין עליהן כהלכה לדברי הכל, שאף לסברא הראשונה (שצריך דוקא ב' נשימות), י"א שאם עשאן בנשימה אחת יצא".

15. שו"ע אדמו"ר הזקן תקצ, ט. ואף שפוסק שם שאם עשה בנשימה אחת צריך לחזור ולתקוע ("יש לחוש לסברא האחרונה ויחזור .

16. ולדוגמא תש"ת, צריך לעשות כך: - תקיעה, נשימה. שברים, נשימה. תקיעה, נשימה. וגם בתשר"ת, בין תקיעה לשברים, ובין תרועה לתקיעה שאחרי.

17. שו"ע אדמו"ר הזקן תקצ, ד.

ותר"ת 2 שניות כי קשה לדייק בשניות.

ט. אורך ואופן עשיית 'שברים':

- כל אחד מג' ה'שברים' צריך להיות באורך של 3 טרומיטין (הזמן שלוקח לתקוע 3 'טו' הכי קצר), ופחות מ 9[18].
- אם עשה ב' שברים באורך 3 טרומיטין, ושבר אחד באורך של 2 טרומיטין, לא יצא[19]. (דוגמא: או או טו, או או טו, או טו). כי באופן זה לא יצא לאף אחת מב' הדיעות.
- אם בסוף השברים של תש"ת הוסיף שבר אחד קצר ('טו' קצר כמו תרועה) מסתבר שפסל את אותו 'סדר' ולכן, צריך לתקוע שוב 'תש"ת', כי קול קצר לא נחשב 'שבר' לאף דעה, ונמצא שעשה 'תרועה' באמצע תש"ת[20].

י. הזהירות בעשיית 'שברים', למנהג חב"ד:

צריך להיזהר מאוד כאשר תוקעים כמנהג חב"ד שמוסיפים קול קצר אחרי השברים:

א. להיזהר לא לעשות את השבר האחרון קצר יותר, כמו שיש

---

18. שו"ע אדמו"ר הזקן תקצ, ז. וז"ל: "ובכל שבר יאריך מעט כדי ג' טרומיטין, ולא יאריך עד ט' טרומיטין".

19. שו"ע אדמו"ר הזקן תקצ, ז. וז"ל: "או שלא האריך בשבר אחד מן השברים כשיעור שנתבאר לפי סברא האחרונה דהיינו ג' טרומיטין, ובשבר אחד מן השברים האריך יותר משיעור שנתבאר לפי סברא הראשונה, צריך לחזור ולתקוע, ואינו יכול לתפוס קולות של שתי הסברות כיון שהן סותרות זו את זו".

*אמנם לדעת הצ"צ (חידושים ר"ה עו, א), גם לדעת התוס' ודעי' כל שהוא יותר מטרומיט אחד, נחשב 'שבר'. נמצא שהעושה השברים יותר מטרומיט ועד 9 טרומיטין יצא בדיעבד. אך בפנים סתמנו לפסול, כי א) לא ברירא מילתא לסמוך על דברי הצ"צ בחי' נגד דבריו המפורשים של אדה"ז בשו"ע. ב) גם אם נסמוך על זה, הרי זה כשר רק בדיעבד, שאין צריך לחזור ולתקוע.

20. שו"ע אדמו"ר הזקן תקצ טז. וז"ל: "אם עומד בסדר תש"ת, בין שהתחיל להריע לאחר שגמר השברים, בין שהתחיל להריע קודם שגמר השברים . . צריך לחזור ולתקוע גם תקיעה הראשונה של בבא זו, דכיון דתרועה זו אינה מעין השברים שצריך לו לתקוע בבבא זו, לפיכך היא חשובה הפסק בין השברים לפשוטה". וראה הערה הבאה, שגם כשלא כיון לשם 'תרועה', נראה שפסול.

הטועים לעשות: <u>טו או טו</u>, <u>או או טו</u>, **<u>או טו</u>**. [השבר הראשון והשני הם של ג' כוחות, והשלישי של ב' כחות].

ב. להיזהר מאוד, באותו קול שמוסיפים אחרי הג' שברים, שלא לעשותו קצר כתרועה, שאז מסתבר[21] שפוסל [בתש"ת], אלא קצת ארוך, כזה: **טוו.**

מעשית – יש לעשות כך: או[22] או טו, או או טו, או או טו, טוו[23].

יא. אורך ואופן עשיית 'תרועה' :

- צריך לעשות לפחות 9 תרועות, אבל אפשר להוסיף כמה שרוצים [ומסופר על אדמו"ר המהר"ש, והרש"ב, שהיו מרבים בתרועות]. אך אין צורך להאריך את התקיעה כפי אורך התרועה שעשה גם אם נמשך זמן ארוך כי הוסיף הרבה תרועות.
- צריך להיזהר לא לעשות את התרועה האחרונה ארוכה יותר כזה: טו, טו, טו, טו, טו, טו, טו, **טווו.** שאז נחשב שהוסיף שבר אחרי

---

21. ראה פמ"ג תקצ, ב, שקול ארוך בסוף התרועה או בתחילתה נחשב לשבר (וראה מ"ב סקל"א), הרי שחוששים שגם קול שא"א לצאת בו (שבר אחד) נחשב הפסק ופוסל אע"פ שלא עשאו לשם שבר, וה"ה כאן פוסל, אע"פ שלא עשה לשם תרועה.

22. יש אומרים שצריך לעשות טו או טו, ולא או או טו. ושכך הרבי נהג לתקוע. אך הגרמ"ש אשכנזי ע"ה אמר לי כמה פעמים, שלדעתו עדיף להתחיל מ'או', ואכ"מ לבאר טעמו. אך העיקר הוא להקפיד שיהיו כל ג' השברים ג' כוחות, ושהקול שמוסיפים למנהג חב"ד יהיה ארוך קצת, ולא יהיה תרועה ויפסול.

23. על פי עדותו של הרה"ח ר' יוסף יצחק שי' אופן, חצי השבר שעושה הרבי הוא: 'או טו'. כלומר, שתי כוחות. כך ששלושת הראשונים הם של ג' כוחות, וה'חצי שבר' הוא של שתי כוחות. כלומר עושים כך: **או או טו, או או טו, או או טו, או טו.** [והדברים מסתברים, מאחר שלמנהגנו 'שבר' נחלק לשלש קולות 'או או טו', ולא קול פשוט של שלש כוחות 'טווו', הרי ש'חצי שבר', מתחלק גם כן לכמה קולות, ואינו קול אחד פשוט קצר 'טוו', אלא שני קולות ('או טו') במקום שלש קולות ('או או טו')].

התרועה ופסל את כל הסדר.

ג. עד מתי אפשר לקיים המצוה

מצות תקיעת שופר היא כל היום דהיינו, עד צאת הכוכבים. אלא שמשעת 'שקיעת החמה' ואילך, שהוא ספק יום ספק לילה, תוקעים ללא ברכה[24]. [שספק מצוה, לחומרא. וספק ברכות, לקולא].

ד. תחום

גם ביום טוב, יש איסור 'תחומין', ולכן גם בראש השנה , אסור לצאת חוץ לתחום. וכל שיש ספק בדבר אם מקום מסויים הוא חוץ לתחום, צריך לברר את הדבר אצל רבנים הבקיאים בהלכות אלו, ולא להסתמך על עצמו, כי החישוב של התחום הוא מורכב מאוד ותלוי בהלכות רבות, ובידיעת המציאות.

ה. גרימת איסור

יש לנהוג במשנה זהירות, שלא יגרם חילול החג על ידינו, ולהלן דוגמאות שכיחות: לא לשאול יהודי מה השעה, אלא למי שעונד שעון, כי מצוי מאוד שכדי לענות ישתמש במכשיר הנייד. וכן רצוי לבקש לפני שמתחילים, שמפאת קדושת החג אנו מבקשים שלא לצלם. לא לדפוק בשער כאשר ברור שהדרך היחידה לענות הוא דרך האינטרקום או שפתיחת הדלת היא אלקטרונית. וכל חכם יעשה בדעת, כי הדוגמאות רבות, והצענו דברים שכיחים.

24. שו"ע אדמו"ר הזקן תקפח א. וראה משנ"ב תקפח סק"א.

ליל ב׳ דראש השנה

א. הדלקת נרות

א. זמן ההדלקה:

- **לגבי שאר ימים טובים:** לכתחילה מדליקים את נרות יום טוב שני, לאחר צאת הכוכבים, אמנם בשעת צורך, ניתן להדליק גם לפני זה, אם התחיל להחשיך[1]. (**לאחר צאת הכוכבים:** מפני כמה טעמים: א. הכנה: כי

1. למרות שמבואר ברוב הפוסקים (לבוש, של"ה, פרי מגדים, שו"ע אדמו"ר הזקן, מטה אפרים, משנה ברורה), שאין בעיה של 'הכנה', להדליק נר מבעוד יום, כי יש איזה צורך לאותו יום כשמתחיל להחשיך. ואדרבה, יש שכתבו **שעדיף** להדליק מבעוד יום, ושיש בזה יותר מצוה כלשון השל"ה: "ואף על פי שמברכות לצורך הלילה, אין בכך כלום, כמו שמדליקות בערב שבת מבעוד יום ומברכות. ואדרבה, **בעיני הוא יותר מצוה**, ממה שנוהגות שאינם מדליקות עד לאחר תפילת ערבית, ואז בבואם לביתם, הם 'יושב חושך', ואין זה נכון בעיני".

והנה, אף שלרוב הפוסקים **'ניתן'** (ואולי עדיף) להדליק מבעוד יום, בכל זאת: מכיון שלכמה פוסקים אין לעשות זאת, כי אין 'מברכים' על הנאה זו, וטענת אלו המעדיפים את הדלקה מבעוד יום לא שייכת לכאורה בזמנינו, מכיון שיש את אור החשמל, וכדברי 'קצה המטה' (על ה'מטה אפרים', שם): "ואם משום שלא יהא בכלל 'יושב חשך', בודאי נכון להדליק נר אחד סמוך לחשיכה לצורך אותה שעה, וכשתבוא לביתה מבית הכנסת, תדליק הנרות ותברך עליהם".

לכן כתבנו בפנים, שלכתחילה יש להדליק לאחר צאת הכוכבים, ושבשבעת הצורך, ניתן להדליק קודם. וכדברי הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה, ב נח): "טוב להדליק נרות של יו"ט שני אחר כניסת יו"ט שני . . ואע"ג דליכא איסורא להדליקם סמוך לחשיכה, כיון שיש בהם צורך קצת לראשון, מ"מ כיון שעיקר הדלקתם וברכתם עבור יו"ט שני, ולא עבור 'מקצת הצורך' שיש בהם בראשון, טוב להדליקם לאחר שנכנס זמן החיוב בשני, שהוא לאחר צאת הכוכבים.

וכל שכן אם כבר דולקת נורה חשמלית בחדר שמדליק בו, דליכא צורך כלל בהנרות ליו"ט ראשון, שצריך להדליק ביו"ט שני לאחר צאת הכוכבים, שאז מדליק ומברך משום התקנה ומנהג להדליק על הנרות, ולא משום הצורך שיש בהנרות.

אולם במקום הצורך, כגון שצריך לצאת מביתו קודם כניסת יו"ט שני, רשאי להדליק ולברך סמוך לחשיכה ביו"ט ראשון, כיון שיש בהם צורך קצת, ואע"ג שכבר דולקת נורה חשמלית בחדר שמדליק בו, וכעת ליכא הנאה כלל מהנרות, כיון שהחדר מואר טובא ע"י נורה זו, מ"מ כיון שהוא סמוך לחשיכה, בזמן שאילו

כאשר מדליק קודם לזה, נחשב **מכין** מיו"ט לחבירו (הקדמת בן ה'פרישה' ליו"ד בשם אמו). ב. הברכה מוכיחה שזה הכנה: סתם הדלקת נר, אכן לא נחשבת 'הכנה', כי יש תועלת באור ביו"ט ראשון, כשמתחיל להחשיך [וכך דעת רוב הפוסקים: שו"ע אדמו"ר הזקן, תקיד, טו. משנה ברורה, תקיד, לג. לגבי נר סתם. וגם בימינו שיש את אור החשמל, לא נחשבת הדלקת הנרות 'הכנה', כי יתכן שהחשמל יכבה (הגרש"ז אויערבאך, 'מנחת שלמה', ב, נח)], אבל הדלקה זו, שנעשית בברכה, מוכיחה, שההדלקה היא בשביל הלילה, ואם כן, נחשב הכנה ('קצה המטה', תרכה, מט). ג. זלזול ביו"ט ראשון: אם מברכים כשעדיין יום, הרי זה **זלזול** ביו"ט ראשון, שהוא נדחה מפני יו"ט שני (נימוקי או"ח, תקכט, א). **ניתן להדליק לפני זה:** כי לא נחשב 'הכנה', כיון שזקוק לנר כשמתחיל להחשיך, ואדרבה, צריך להדליק דווקא לפני הלילה, כדי שלא יחזרו לביתם ויהיה חשוך ('לבוש' סי' תפח, 'אליה רבה' שם, ומביא שכן כתב השל"ה, 'פרי מגדים' תפח, ג. 'מטה אפרים', תרכה, לג)).

- **לגבי ראש השנה:** מכיון שיש ספק בברכת שהחיינו, וסומכים על 'פרי חדש', יש אומרים, שצריכה להדליק את הנרות **סמוך לקידוש, כדי שברכת 'שהחיינו' שבהדלקת נרות, תהיה סמוכה לאכילת הפרי החדש, בלי הפסק** ('מחצית השקל' תר, 'מטה אפרים' תקצט, ט), **אבל מי שרוצה להדליק מיד, יש לה בוודאי על מי לסמוך** (שהרי כך היא דעת ה'אליה רבה', וסתימת המשנה ברורה)[2], **ואם יש לה בגד חדש, שלובשת עכשיו לראשונה, ודאי תדליק מיד בלילה, וכך עדיף - שהרי 'זריזין מקדימין למצוות'.**

יפסק הנורה חשמלית תהא הנאה מנרותיו, רשאי להדליק ולברך, אבל אם הוא עוזב את ביתו בעוד היום גדול, כגון לאחר 'פלג המנחה', בזמן שליכא הנאה כלל וכלל מהנר, אסור להדליקו ביו"ט ראשון". עד כאן, דברי הגרש"ז אוייערבאך.

2. ה'אליה רבה' לא ראה בזה בעיה של 'הפסק': כדברי ה'מחצית השקל', שמביא את דברי ה'אליה רבה' (וחלק עליו): "ראיתי בספר 'אליה רבה', שכתב וז"ל 'והוא הדין נשים בשעת ברכת הדלקה, תניח פרי, שיניח הבעל אח"כ בקידוש'. וזה כמה שנים קיימתי כן מסברא, ועכשיו הדרנא בי, דהא . . אי אפשר לאשה לאכול הפרי אז בשעת ההדלקה שמדלקת קודם קידוש . . ". הרי שלדעת ה'אליה רבה', אין בכך בעיה של 'הפסק'. וכך הבין גם ה'מטה אפרים' (בפירושו 'אלף למטה'): "ועיין ב'אליה רבה', שכתב שתניח הפרי שיניח אחר כך בקידוש, **משמע קצת דאף שיש הפסק בין הדלקה לקידוש לית לן בה**, והדברים צ"ע . . ". וכך סתם ה'משנה ברורה' (תר, ד): "עוד כתבו (אחרונים), דהוא הדין אשה, בברכת הדלקה ביום שני (של ר"ה), תלבש בגד חדש או תניח פרי חדש, ואז תוכל לברך שהחיינו". ולא הזכיר כלל בעיה של 'הפסק', או שצריכה להיות הדלקה סמוכה לקידוש.

ב. מאש דלוקה: ההדלקה נעשית באמצעות אש הדולקת כבר, שהרי אסור להדליק אש חדשה ביום טוב. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תקב, א).

ג. הדלקה - וברכה: מדליקים **לפני** הברכה, כמו בכל שבת, ומניחים את הגפרור שיכבה מעצמו כמו בכל שבת (הטעם לכך שבכל שבת מברכים **אחרי** ההדלקה, אף על פי, שבשאר המצוות, הברכה היא **לפני** קיום המצוה: כי אם תברך לפני שתדליק, כבר קיבלה את השבת בברכה, ואיך תדליק? ולפי זה ב'יום טוב' (שאפשר להדליק מאש דלוקה), היה אפשר לברך לפני ההדלקה ! אלא שלא רצו חכמים, לחלק 'באותה ברכה', בין שבת ליום טוב. שו"ע אדמו"ר הזקן רסג, ח. ומניחים את הגפרור, כי גם ב'יום טוב' אסור לכבות. שו"ע תקיד ה).

ד. נוסח הברכות: למנהג חב"ד נוסח הברכה הראשונה היא: "ברוך אתה . . להדליק נר של יום הזיכרון", וברכת 'שהחיינו' (ספר המנהגים – חב"ד, עמ' 56).

ה. שהחיינו - פרי חדש:

- **הקדמה, בענין 'ברכת שהחיינו' ביום ב' דר"ה:** ישנה מחלוקת, האם צריך לברך 'שהחיינו' ביום טוב שני של ראש השנה, שהרי שני הימים נחשבים ל'יום אחד ארוך', וכבר בירך שהחיינו אתמול. וכדי לחשוש לאותה הדעה שאין לברך, נוהגים, שבשעה שמברך 'שהחיינו' ביום השני של ר"ה (קידוש, שופר וכו') מכוין על 'פרי חדש' שנמצא לפניו, או בגד חדש שלובש לראשונה, וכך יוצא מכל ספק, שהרי גם על הצד שלא היה צריך לברך 'שהחיינו' על היום, לא בירך לחינם. אמנם, העיקר להלכה כאותה הדעה שצריך לברך שהחיינו, ולכן גם במקרה שאין לו פרי או בגד חדשים, מברך שהחיינו. (שו"ע אדמו"ר הזקן, תר, ה, ו[3]). עד כאן הקדמה.

---

3. זה לשון אדמו"ר הזקן (תר, ה): "יש אומרים (גאונים, ורבותיו של רש"י) שאין אומרים 'זמן', כיון ששני הימים הן 'קדושה אחת', וכ'יום אחד' הן חשובין, א"כ נפטר ב'זמן' של אתמול שהוא תחילת קדושת היום, ולמה יחזור לומר 'זמן' באמצע ? וכן ביום שני על השופר, אין לומר 'זמן', שכבר נפטר ב'זמן' שאמר אתמול על השופר. [וראה לעיל בשו"ע שם (סעיף ד), הביאור מדוע דווקא שני הימים של ראש השנה נחשבים 'קדושה אחת' - כי גם בזמן שהיו מקדשים את החודש על פי הראיה, היה קורה לעתים שהיו עושים ב' ימים לא מצד הספק].

אבל: "יש אומרים (רש"י, רשב"ם, וכך פוסק השלחן ערוך, תר, ב), שצריך לומר 'זמן' בין בקידוש ליל שני, בין על השופר, משום שמה שהן נחשבין כ'יום אחד ארוך', אינו אלא מחמת 'מנהג אבותינו' שהיו בזמן קידוש החודש על פי הראיה,

- **פרי חדש בהדלקת נרות:** על פי זה יוצא, שכן הוא בהדלקת נרות, שבשעה שמברכת 'שהחיינו', מביטה על הפרי החדש, או לובשת בגד חדש. ואמנם, גם אם אין לה פרי או בגד חדשים, מברכת 'שהחיינו', כי העיקר כאותה הדעה, שצריך לברך 'שהחיינו' עם ה'יום'. ('אליה רבה' תר, ג. הביאוהו ה'שערי תשובה' שם, וה'משנה ברורה' תר, ד. וכך כותב הגר"ח נאה ב'לוח כולל חב"ד')

ב. סעודת החג

א. האיחול: אחרי התפילה נוהגים לאחל: 'גוט יום טוב', כמו בכל יום טוב. (למרות שיש צד לאחל גם בלילה זה: 'לשנה טובה תכתב ותחתם'. צדדי הספק: מדברי אדמו"ר הזקן ב'סידור', שנוהגין לומר לחבירו 'לשנה טובה וכו', **בליל א'** דר"ה - משמע שבליל ב' לא מאחלים זאת, כי כבר נגמרה הכתיבה לטובה. אבל בשיחות קודש (תנש"א, עמ' 37), נשאר הרבי ב'צריך עיון', אם צריך לומר זאת גם בליל ב' דר"ה)[4].

והיו חוששין שמא באו עדים אחר המנחה, ונמצא ששני הימים הן יו"ט אחד וקדושה אחת עליהם, וכיון שאבותינו היו מברכין זמן ביום שני, אף שהיו עושין אותן 'קדושה אחת' ו'כיום אחד' . . גם לנו יש לברך זמן בליל שני (אף בארץ ישראל) כמו שמברכין בכל יו"ט שני של גליות".

וממשיך אדמו"ר הזקן בסעיף הבא: "והלכה כסברא האחרונה, מכל מקום, לכתחילה טוב שיוציא אדם את עצמו מידי ספק ברכה, וילבוש מלבוש חדש . . או יקח פרי חדש, ויניחנו לפניו בעת הקידוש, ויברך שהחיינו, ויהא דעתו גם על המלבוש או על הפרי . . ואם אין לו בגד חדש ופרי חדש, עם כל זה יברך 'שהחיינו', שהעיקר כסברא האחרונה".

4. בשו"ע אדמו"ר הזקן (תקפב): "אין לומר דבר זה ('לשנה טובה וכו') ביום ב' של ראש השנה אחר חצות היום, לפני שכבר נגמרה הכתיבה של ראש השנה". משמע שבליל ב' של ר"ה, ניתן (וצריך) עדיין לומר זאת. ומאידך גיסא ב'סידור' כותב אדמו"ר הזקן: "נוהגין בליל ראשון של ר"ה לומר לחבירו לשנה טובה תכתב ותחתם", משמע רק בליל א', אבל בליל ב', לא אומרים. והלכה למעשה, כדבריו ב'סידור', שהוא 'משנה אחרונה', כידוע. ולכן כתבנו שלא מאחלים 'לשנה טובה וכו', בליל ב'.

אמנם הרבי מעיר (ספר השיחות, תנש"א עמ' 37 הע' 76), שעל פי דברי אביו (ליקוטי לוי"צ אג"ק עמ' רי), ש'גמר הכתיבה והחתימה לטוב', היא על ידי תקיעת שופר: "אולי יש מקום לאמירת 'לשנה טובה תכתב ותחתם', גם בליל ב' דר"ה, קודם תקיעת שופר דיום ב' דר"ה, כיון שגמר ושלימות הכתיבה והחתימה לטוב, הוא ע"י תקיעת שופר דיום ב' דר"ה . . ועדיין צריך עיון". [ומוסיף הרבי דיוק נפלא בלשונו הזהב של אדמו"ר הזקן, שעל פיו אכן שייך לאחל 'לשנה טובה וכו'', גם בליל ב' דר"ה. שהרי בסידור כותב: "נוהגין **בליל ראשון של ר"ה לומר** לחבירו

ב. פרי חדש, בקידוש: נוהגים להניח פרי חדש על השולחן בשעת הקידוש, ובשעה שמברך 'שהחיינו' מכוין (על היום ו) על הפרי החדש. אמנם, אם אין פרי חדש, מברך שהחיינו (שו"ע אדמו"ר הזקן תר, ה, ו. וכפי שהתבאר לעיל בארוכה, בקשר ל'שהחיינו' בהדלקת נרות).

ג. אחרי הקידוש - אכילת הפרי חדש: מיד אחרי קידוש, לפני נטילת ידיים (ולכתחילה ללא הפסק בדיבור שאינו שייך - "קיצור הלכות המועדים" עמ' עז), אוכלים את הפרי החדש ('ספר המנהגים' עמ' 56. **טעם האכילה מיד אחרי קידוש:** כדי למעט ב'הפסק' שבין ברכת 'שהחיינו', לאכילת הפרי חדש - 'מחצית השקל', ו'מטה אפרים' בסימן תר. וכך כתב הרבי, אגרות קודש, ג, עמ' רי). ונהגו בליובאוויטש, לאכול כזית מהפרי החדש, ולברך ברכה אחרונה, לפני נטילת ידיים, וכן נהג אדמו"ר הריי"ץ (ספר השיחות תש"ה עמ' 4, אוצר מנהגים חב"ד עמ' פב)[5]. ונוהגים שגם השומעים, מברכים

וכו'", אבל אינו אומר מתי **אין לומר** זאת, וניתן להבין, שאפשר לומר גם בליל ב'. ובשו"ע רק 'מוסיף' אדמו"ר הזקן: "**ואין לומר** דבר זה **ביום ב'** של ר"ה אחר חצות". ואם כן, אין סתירה בין מה שכתב בשו"ע למה שכתב בסידור. שבסידור כותב שבליל א' אומרים, ובשו"ע **מוסיף** שמפסיקים לומר ('אין לומר דבר זה'), ביום ב' אחר חצות (אחרי התקיעות של יום ב'), אבל ניתן לומר זאת גם בליל ב']. ולמעשה: נשאר הרבי ב'צריך עיון', והנהגת הרבי בפועל, לאחל 'גוט יום טוב'.

5. בביאור הנהנה זו אפשר לומר, בהקדם: ישנו דין המבואר בשלחן ערוך אדמו"ר הזקן (קעד, ה), שכאשר מאכל שאוכל לפני הסעודה, גרם לפטור מ'ברכה ראשונה', מאכל אחר שיאכל בסעודה, נחשבים שניהם - 'אכילה אחת'. ונפקא מינה, שמכיון שהמאכל שבתוך הסעודה פטור מ'ברכה אחרונה' (כי מברך ברכת המזון), ממילא גם המאכל שנאכל לפני הסעודה, נפטר מברכה אחרונה.

דוגמא: אכל לפני הסעודה פירות לתענוג (לא לפתוח את התאבון - שאז הם כחלק מהסעודה), וכוונתו לאכול עוד פירות בסעודה, ובדרך כלל, האוכל פירות כאלה בסעודה, צריך לברך עליהם, אבל מכיון שאכל פירות לפני הסעודה, פטור מלברך על הפירות בסעודה 'ברכה ראשונה, ומכיון הרי שבזכות הפירות שלפני הסעודה, נפטרו הברכות שבתוך הסעודה מברכה ראשונה, וממילא נעשו שני המאכלים (הפירות שלפני, ושבסעודה) 'אכילת אחת', ולכן כשם שהפירות שבתוך הסעודה, פטורים מברכה אחרונה (כי מברך ברכת המזון), כך הפירות שאכל לפני הסעודה, נפטרים מברכה אחרונה.

לפי זה יוצא לענייננו: שגם אם אכל כזית מהפרי החדש לפני הסעודה, לא צריך לברך ברכה אחרונה, אם יאכל עוד פירות במשך הסעודה, כי 'בזכות' הפירות שלפני הסעודה, יפטרו הפירות שבסעודה מ'ברכה ראשונה', וממילא נעשים 'אכילת אחת' עם הפירות שלפני הסעודה, וברכת המזון פוטרת את שניהם (הפירות שלפני ושבסעודה). ואכן כך יעץ לעשות ב'שמירת שבת כהלכתה' (מז, הערה רכב), שיכוין להוציא בברכתו על הפרי החדש, גם את הפירות שיאכל

'שהחיינו' על הפרי החדש, אף על פי, שכבר שמעו את ברכת 'שהחיינו' מהמקדש ('מטה אפרים', תר, ו. ואעפ"כ עונים 'אמן' על ברכת 'שהחיינו' של המקדש, ולא נחשב 'הפסק' - 'מקראי קודש', ד. ולא כ'שמירת שבת כהלכתה', מז, הע' רכח).

ד. סימנים: אין אכילת 'סימנים' (תפוח בדבש וכו') בלילה זה. (אוצר מנהגי חב"ד, עמ' פב).

ה. המוציא: טבילת המוציא בדבש (שו"ע אדמו"ר הזקן, תקפג ד. 'היום יום', חלק שני).

בסעודה, וכך יצא מספק שמא לא אכל כזית וכדומה [או שמא אכל 'בריה' שלמה, כגון גרגיר רימון, שגם בפחות מכזית, נכנס לספק ברכה אחרונה, כמבואר בשלחן ערוך, סימן רי].

אבל ה'ההנהגה' שהובאה בפנים, לאכול כזית ולברך ברכה אחרונה, היא לכאורה משום שחוששים שיאכל כזית, ולא יברך ברכה אחרונה, כי יסמוך על אכילת הפירות שיאכל בסעודה, (שכנ"ל, ברכת המזון עליהן, תפטור את הפירות שלפני הסעודה מ'ברכה אחרונה'), ולבסוף לא יאכל פירות בסעודה, וישכח מזה, ונמצא שלא בירך ברכה אחרונה. (כך נראה לבאר, וכך נראה כוונת הרשד"ב לוין ב'שיעורי הלכה למעשה', עמ' תא).

אלא שאם מכוין לפטור את הפירות שיאכל בסעודה, הרי הוא פטור מברכה אחרונה על הפירות שאוכל לפני הסעודה, גם אם אוכל כזית ! ולכן יש לכוין שאינו רוצה לפטור את הפירות שיאכל בסעודה, וכך הוא מתחייב בברכה אחרונה על מה שאוכל לפני הסעודה. ואולי, זה גופא שידוע לו המנהג, לברך ברכה אחרונה לפני הסעודה, הרי הוא ככוונה **שלא** להוציא את הפירות שיאכל בסעודה [ועכ"פ, נחשב כהעדר כוונה להוציא את הפירות שבסעודה, וזה מספיק, כדי לחייבו בברכה אחרונה]. ויש עוד להאריך בזה, ובענין גרימת ברכה שאינה צריכה. ואכמ"ל.

יום ב׳ דר״ה

* כל הדינים שהובאו לעיל לגבי יום א׳ דר"ה, תקפים גם ליום ב׳, ולכן נציין רק היכן שיש איזה שינוי. [ובנוגע לשינויים בין יום א׳ ליום ב׳ בנוסח התפילה, כגון בפיוטים וכיו"ב, מפורשים הם ב'מחזור', ולא ראינו צורך להביאם].

א. שהחיינו ב'תקיעות' - בגד חדש: גם ביום השני, מברך ה'בעל תוקע' 'שהחיינו' בתקיעת שופר, ולכן לכתחילה צריך שיהיה לו איזה בגד חדש, שלובש לראשונה (שו"ע אדמו"ר הזקן, תר, ז)[1]. למנהג ספרד, אין מברכים 'שהחיינו' בתקיעות שביום זה (שו"ע אדמו"ר הזקן שם, על פי הבית יוסף, כף החיים, תר, י). **ולכן:** התוקעים בשופר, לספרדים (ב'מבצעים' וכדומה), לא יאמרו להם לברך 'שהחיינו' ביום השני (ולא יברכו בשבילם), אלא אם כן, לא קיימו עדיין את המצוה ביום הראשון.

---

1. הרמ"א בסימן תר, שהביא דין זה, שמברכים שהחיינו גם על התקיעות של יום ב' דר"ה, לא הצריך בגד חדש, ומה שכותב אדמו"ר הזקן להצריך לכתחילה בגד חדש, הוא על פי דברי המגן אברהם שם שכן מצריך. והטעם שלפי הרמ"א אין צורך בבגד חדש, מבאר הב"ח, שהוא משום שוודאי צריך לברך שהחיינו, כי גם אם נאמר שהוא 'יום אחד ארוך', הרי בוודאי שלא יוצאים ידי חובה של תקיעת שופר ביום ב', ממה שתקעו ביום הראשון של ר"ה. ותמה על זה המשנה ברורה (שער הציון, תר, ה), במה שונה תקיעת שופר מקידוש, הרי גם לגבי קידוש אפשר לומר אותה סברא, שלא יוצא ביום השני מהקידוש שעשה ביום הראשון, ואעפ"כ, מצריך השלחן ערוך, שיהיה לפניו פרי חדש, כי שמא שני הימים נחשבים 'יום אחד ארוך', ולא יכול לברך שוב שהחיינו? וביאר הגרש"ז אוייערבאך (מנחת שלמה, כ), שלענין קידוש שייך לומר שהוא 'יום אחד', כיון שכבר 'קידש את היום', ולא שייך לקדש את אותו יום שוב (לכן צריך פרי חדש), אבל לגבי תקיעת שופר, לא שייך לומר שהוא כמו 'יום אחד ארוך', שהרי בין התקיעות של יום א', לתקיעות של יום ב', יש לילה, שאינו זמן שופר, והתקיעות של יום ב', הם דבר חדש לגמרי, ולכן שייך שפיר לומר עליהן 'שהחיינו'. [כל זה הוא ביאור בדעת הרמ"א, וכפי שכותב הב"ח שאין צורך בבגד חדש, אבל המגן אברהם מצריך בגד חדש לכתחילה בתקיעות של יום ב, וכך פוסק אדמו"ר הזקן. ולדעתם, אין חילוק בין קידוש לתקיעת שופר, ובשניהם שייך לומר שהוא 'יום אחד ארוך', ולכן לכתחילה צריך בגד חדש, כדי לצאת מספק ברכת שהחיינו].

ב. שינה: יש מקום להקל בשינה אחר התפילה ביום השני (ספר 'נוהג כצאן יוסף', שמותר לישון ביום ב', כי כבר נגמר דינו. גם הגאון ר' נתן אדלר נהג להקל לישון ביום שני, ואמר שכך קבלה בידו שאין לחוש למידי – 'הגהות זכרון לאברהם'. וכן משמע ב'ערוך השלחן', שהביא רק על שינה ביום א'. אמנם מדברי אדמו"ר הזקן, בסימן תקפג, שהביא את דברי הירושלמי 'מאן דדמיך **בריש שתא**, דמיך מזליה', משמע שאין לישון בכל ה'ריש שתא', דהיינו בשני הימים של ר"ה. אבל הוא עצמו כותב שיש נוהגים להקל אחרי חצות, ולכן כתבנו שיש להקל ביום השני **אחרי התפילה**, שהוא ממילא גם אחרי חצות).

ג. לקראת סיום ראש השנה:

- **לימוד חסידות:** כותב הרבי (אגרות קודש, ד, עמ' תצח): "**ואני בהצעתי, אשר גם כל אחד ואחד, ינהג כן, לחבר שעות דראש השנה, והתחלת מוצאי ראש השנה בלימוד החסידות, ובשביל אשר סללו לנו נשיאנו - יומשך גם בכל ענייניו אור החסידות עד למטה מטה**" (וכך מסופר שנהג אדמו"ר הצמח צדק, ספר השיחות תש"ה, עמ' 10. ואדמו"ר הרש"ב ('אשכבתא דרבי', עמ' 3), ולכן אמר הרבי 'ואני בהצעתי, אשר **גם כל אחד ואחד, ינהג כן**' וכו', דהיינו לנהוג כרבותינו נשיאנו. והובא בספר המנהגים – חב"ד).

- **סעודה והתוועדות:** משנת תשי"ב, נהג הרבי ליטול ידיו לסעודה, הוא והקהל, לעת ערב, ובמשך ההתוועדות, הורה לנגן ניגונים מכל הנשיאים, ואמר מאמר דא"ח נוסף לשיחות וכו', ובמאמר הזכיר מדברי כל הנשיאים, ומשנת תשד"מ גם מדברי האריז"ל[2].

ד. המלך המשפט: בתפילת ערבית של מוצאי ראש השנה, אומרים 'אתה חוננתנו', כבכל מוצאי יום טוב, וממשיכים בכל השינויים שישנם בעשרת ימי תשובה, בתפילת העמידה, שהתחילו בהם בליל א' דראש השנה, אלא שעכשיו נוסף גם לומר: 'המלך המשפט' (במקום 'מלך

2. וכך אמר הרבי בראש השנה תשי"ב: "קשה להנהיג דברים חדשים, אצל מו"ח אדמו"ר (מוהריי"צ), לא ראיתי זאת מעולם, אולם רצוני לאכול עמכם סעודת יום טוב בצוותא, וכוס של ברכה אחת תהיה לנו. לפיכך יטלו כולם ידיהם לסעודה, ינגנו את ניגונו של רבינו הזקן, ואחר כך יברכו ברכת המזון". ובתשי"ג: "היות שכל ענין הסעודה כעת הוא חידוש, על כן יהיה עוד חידוש, שיאמרו כולם 'לחיים', וכל אחד יבקש צרכיו, ויכלול עצמו בתוך כלל ישראל. (ראה 'אוצר מנהגי חב"ד', עמ' קמח. וראה גם ביאור בענין הזכרת רבותינו נשיאנו בדיבור ובניגון, בספר 'שערי המועדים', ראש השנה עמ' שכ - שכו. שניגון הוא 'קלא פנימאה דלא אישתמע').

אוהב צדקה ומשפט').

ה. האיחול: במוצאי ראש השנה מאחלים: "א גוט יאהר", המשכה חדשה ('אוצר מנהגי חב"ד', עמ' קנה, על פי דיבורי אדמו"ר מוהריי"ץ במוצ"ש שבת שובה, תשז).